

D66

DEMOCRATEN

Bewogen in beweging

1998

2002

Bewogen in beweging

concept-verkiezingsprogramma Democraten 66

Concept verkiezingsprogramma 1998 - 2002

Inhoudsopgave

I.	Op weg naar een duurzame samenleving	paragrafen 1 - 41
II.	Naar een flexibele en open economie	paragrafen 42 - 81
III.	Van verzorging naar participatie	paragrafen 82 - 102
IV.	Goede, toegankelijke gezondheidszorg	paragrafen 103 - 157
V.	Cultuur als ruggengraat	paragrafen 158 - 188
VI.	Kennis is een groot goed	paragrafen 189 - 253
VII.	De samenleving wordt een dagje ouder	paragrafen 254 - 276
VIII.	Nederland bekennt kleur	paragrafen 277 - 295
IX.	Sport	paragrafen 296 - 305
X.	Energie steken in minder energie	paragrafen 306 - 322
XI.	Optimaliseer de ruimte in een krap land	paragrafen 323 - 350
XII.	Samen wonen is samen leven	paragrafen 351 - 368
XIII.	Bereikbaarheid	paragrafen 369 - 392
XIV.	Burger en bestuur	paragrafen 393 - 426
XV.	Veiligheid, kerntaak van de overheid	paragrafen 427 - 470
XVI.	Land in Europa	paragrafen 471 - 490
XVII.	Buitenlands beleid	paragrafen 491 - 541
XVIII.	Middelen en bestedingen	paragrafen 542 - 566

Voorwoord

Voor u ligt het verkiezingsprogramma van D66 voor de periode 1998 - 2002. Het bevat voorstellen, keuzen, wensen en ideeën die volgens D66 centraal moeten staan in het beleid van een komend kabinet. Het is een verkiezingsprogramma dat gelezen kan worden als een concept-regeerakkoord voor een kabinet met D66. Het programma sluit aan op de goede resultaten van Paars I, maar legt nadrukkelijk nieuwe accenten en prioriteiten. Want nu de vooruitzichten goed zijn, is er reden te meer om te werken aan waar het echt om gaat: vorm geven aan een democratische samenleving waarin economie en overheid dienstbaar zijn aan het welzijn van alle mensen en aan het milieu.

Kennis, kansen en talent

D66 wil verantwoordelijkheid dragen voor de vormgeving van zo'n samenleving vanuit het democratisch ideaal dat de kern is van ons bestaansrecht. Echte democratie betekent dat mensen in staat en bereid zijn voluit deel te nemen aan de samenleving. Een democratische samenleving is een actieve samenleving. Want uiteindelijk is alles mensenwerk. Niet de structuren, de wetten en de regelingen maken ons land, maar de inzet, de inspiratie en de capaciteiten van mensen. Investeren in de toekomst is daarom in de eerste plaats investeren in menselijk kapitaal. In persoonlijke ontwikkeling, kennis, kansen en talent. In gezondheid, scholing en gemeenschapszin. Investeren in meedoen dus.

Flexibel, open en solidair

Meedoen betekent dat iedereen naar eigen inzicht en met eigen talenten vorm moet kunnen geven aan zijn leven. Die ruimte moeten we garanderen. Door gelijkberechtiging, maar ook door het doorbreken van knellende banden en structuren die de vrijheid van mensen beknotten. Een actieve samenleving is dynamisch, open en solidair. Een actieve samenleving betekent ook samen leven. Ruimte voor de één bestaat niet zonder ruimte voor de anderen. Omdat mensen van elkaar afhankelijk zijn en van de voorzieningen die ze samen treffen. Vrijheid en solidariteit zijn dus complementair. Niet de welvaart van de voorhoede is de graadmeter van onze beschaving, maar het welzijn van degenen die van onze zorg afhankelijk zijn.

Vitaal, duurzaam en sociaal

Zonder werk, betaald of onbetaald, is meedoen lastig. Een gezonde economie verschaft mensen werk en zorgt voor inkomen. Voor mensen die zo in hun eigen inkomen kunnen voorzien en voor de samenleving als geheel. Economische groei verschaft ons de middelen om te investeren in voorzieningen, zorg, onderwijs en de kwaliteit van onze leefomgeving: in huizen, infrastructuur, natuur, veiligheid en cultuur. Een gezonde economie is dus van levensbelang.

Een vitale economie moet duurzaam zijn en sociaal. Mensen mogen niet willekeurig worden buitengesloten, de inkomensverdeling moet rechtvaardig zijn en het werk zinvol. En mensen hebben recht op mogelijkheden zich verder te ontwikkelen in en buiten hun baan. Een vitale economie biedt zekerheid, kansen en is flexibel.

Economische groei mag niet steeds meer van hetzelfde betekenen, want dan komt alles in de knel; het milieu, de ruimte en de infrastructuur. We moeten de economische groei zoeken in vernieuwing en innovatie. In milieuvriendelijke productie en goederen, in nieuwe diensten, speerpunten en sectoren als elektronische dienstverlening. En we moeten met de economische groei investeren in het milieu, want een samenleving die niet duurzaam is gaat aan zijn eigen succes ten onder.

Het zijn de mensen die het doen

Jong en oud, mannen en vrouwen, autochtonen en migranten. Het zijn de mensen die het doen. Samen geven we kleur en fleur aan het leven, creëren we kansen, lossen we problemen op en geven we zin aan ons bestaan. D66 wil iedereen op die verantwoordelijkheid aanspreken en wil recht doen aan die verantwoordelijkheid. Dus zijn we wars van betutteling en gaan we uit van mensen die voor zich zelf willen opkomen. Ook als ze aangewezen zijn op de zorg van anderen of als ze een steuntje nodig hebben. Teveel nog wordt die zelfstandigheid van mensen beknod en daar ligt misschien wel de belangrijkste opdracht voor de komende jaren en de centrale boodschap van dit verkiezingsprogramma. We moeten de samenleving, de economie, de sociale en culturele voorzieningen en de politiek zo inrichten dat mensen zich betrokken weten bij hun omgeving, hun eigen weg kunnen gaan en invloed kunnen uitoefenen op wat hen raakt. Maximale invloed op besluitvorming en besluitvormers is daarvoor een minimale voorwaarde. En dus blijft D66 hameren op vernieuwing van de politiek en het bestuur. Na het correctief referendum is de gekozen burgemeester daarbij de volgende stap.

Centraal in de politiek, tussen de mensen

Voor verkiezingen pronken politieke partijen graag met hun mooiste veren en nemen ze het minder nauw met wat mogelijk is en moet gebeuren. D66 wil zo niet naar de kiezer toe. We hebben gezocht naar een optimale combinatie van verstand en gevoel, van idealen en daadkracht, wensen en mogelijkheden. Soms onorthodox, maar altijd met een open blik en met aandacht voor wat mensen beweegt wil D66 opnieuw aan de slag. Centraal in het speelveld van de politiek, maar altijd tussen de mensen. In een samenleving die er is voor iedereen en van iedereen.

I. Op weg naar een duurzame samenleving

- Nederland is door mensen gemaakt**
1. Een betere wereld moeten we zelf maken. Als we rondkijken in Nederland zien we dat we dat al eeuwen doen: vrijwel heel Nederland bestaat uit door mensen gemaakte natuur- en cultuurlandschappen, uit op zee gewonnen land, uit ontveningen, ontgonnen heidevelden en zandgronden, uit oude en jonge verstedelijkingen en infrastructurele voorzieningen. _____ 1 _____
_____ 2 _____
_____ 3 _____
_____ 4 _____
_____ 5 _____
_____ 6 _____
_____ 7 _____
_____ 8 _____
_____ 9 _____
_____ 10 _____
_____ 11 _____
_____ 12 _____
_____ 13 _____
_____ 14 _____
_____ 15 _____
_____ 16 _____
_____ 17 _____
_____ 18 _____
_____ 19 _____
_____ 20 _____
_____ 21 _____
_____ 22 _____
_____ 23 _____
_____ 24 _____
_____ 25 _____
_____ 26 _____
_____ 27 _____
_____ 28 _____
_____ 29 _____
_____ 30 _____
_____ 31 _____
_____ 32 _____
_____ 33 _____
_____ 34 _____
_____ 35 _____
_____ 36 _____
_____ 37 _____
_____ 38 _____
_____ 39 _____
_____ 40 _____
_____ 41 _____
_____ 42 _____
_____ 43 _____
_____ 44 _____
_____ 45 _____
_____ 46 _____
_____ 47 _____
_____ 48 _____
_____ 49 _____
_____ 50 _____
_____ 51 _____
_____ 52 _____
_____ 53 _____
_____ 54 _____
_____ 55 _____
_____ 56 _____
_____ 57 _____
_____ 58 _____
_____ 59 _____
_____ 60 _____
  2. We zien ook dat al onze activiteiten niet vanzelfsprekend leiden tot een optimaal resultaat. We moeten woekeren met ruimte, middelen, inzet en creativiteit. Onze ambities doen een aanslag op het vermogen van mensen en milieu zich aan te passen, zich te handhaven en de ontwikkelingen bij te benen. Ieder nieuw plan gaat ten koste van iets anders. Steeds weer zijn er voorhoedes en achterblijvers, botsen belangen, doelstellingen en idealen.
  3. Om een koers uit te zetten voor een zo compacte en verweven maatschappij als de Nederlandse heeft het geen zin onze blik op de samenleving te versimpelen door alleen dat te belichten wat in ons straatje past en andere problemen te negeren of te ontkennen. We moeten de complexiteit van de vraagstukken erkennen, analyseren en betrekken in de oplossingen die we aandragen. Doen we dat niet dan blijft het bij idealen en mooie vooremens en glipt de praktijk ons tussen de vingers door.
- Vorm geven aan een democratische samenleving**
4. Volgens D66 is de belangrijkste opdracht waarvoor wij staan het vorm geven aan een democratische samenleving waarin economie en overheid dienstbaar zijn aan het welzijn van de mensen en aan de natuur. Dat betekent dat we economische ontwikkeling, sociale ontwikkeling en de ontwikkeling van natuur- en leefmilieu op elkaar moeten afstemmen en moeten integreren. De samenloop van deze drie sporen schept een maatschappij met duurzaam gebruik van energie en grondstoffen, met sociale cohesie en met bescherming van de kwaliteit van onze beperkte ruimte en het natuurlijk milieu.
- Naar een vitale economie**
5. Het gaat goed met de Nederlandse economie. De groei zet door. Er komen steeds meer banen en nieuwe ondernemingen. Mensen kunnen weer meer besteden en de export groeit. Het kabinet is verstandig omgegaan met de economische groei. Door het financieringstekort terug te dringen beschikken we - en dat is een unieke kans - nu over de middelen om te investeren in de verdere versterking van de positie van ons land in Europa.
  6. Economische bloei is niet vanzelfsprekend, want de internationale concurrentie is keihard. In een dynamische wereldeconomie moet Nederland scherp blijven. Daarvoor moeten we in ieder geval de deelname aan het arbeidsproces verruimen en de lasten op arbeid verlagen. De lastenverlichting moet dus worden doorgezet.
  7. De overheidsfinanciën moeten verder op orde gebracht worden. Het financieringstekort mag ons geen parten gaan spelen bij een tegenvallende conjunctuur. Lage inflatie en lage rente zijn noodzakelijke voorwaarden voor broodnodige investeringen.
  8. Investeren in de economie is voor D66 allereerst *investeren in mensen*. Want goed opgeleide, gezonde, vakbekwame en ondernemende mensen brengen vernieuwing en kwaliteit in economische bedrijvigheid.
  9. Versterking van de economie vraagt ook om investeringen in de infrastructuur. In distributie- en communicatienetwerken, in verbetering van de bereikbaarheid, maar ook in de kwaliteit van de leefomgeving. Vitale steden, plattelandsvernieuwing, natuur en recreatiemogelijkheden, veiligheid en openbare voorzieningen zijn essentieel voor een goed vestigingsklimaat.
  10. Economische groei is geen doel op zich. We moeten de economische ontwikkeling zo stimuleren dat de economische activiteiten de kwaliteit van het bestaan versterken. Een vitale economie is nodig om meer mensen aan het werk te helpen, aan een eigen inkomen en een zinvolle besteding van hun leven. Om de kosten van de vergrijzing te financieren. En om voorzieningen van hoge kwaliteit in onderwijs, zorg en cultuur in stand te kunnen houden. Om deze doeleinden te bereiken is een ambitieus niveau van economische groei van 3% per jaar nodig.
- Naar een sociale economie**
11. D66 is voor een rechtvaardige inkomensverdeling, tussen hoge en lage inkomens, ouderen en jongeren, werkenden en niet-werkenden. In economisch goede, maar ook in slechte tijden. Daarbij hoort ook een evenwicht in de inkomensontwikkeling tussen verschillende groepen; waar werknemers jarenlang hun lonen matigden ten behoeve van de economie, past het niet dat de top van het bedrijfsleven zichzelf forse salarisstijgingen toekent. Een redelijke verhouding moet ook hier het uitgangspunt zijn.
  12. De banengroei komt vooral ten goede aan nieuwkomers op de arbeidsmarkt. Anderen zijn blijvend afhankelijk van sociale voorzieningen. In een sociale economie moeten ook mensen met uitkeringen en de laagste inkomens op een volwaardige manier aan de samenleving kunnen deelnemen. Dat vraagt om een beleid dat economische zelfstandigheid stimuleert, mensen activeert en terugbrengt op de arbeidsmarkt. En om een stelsel van sociale zekerheid dat mensen die daartoe niet in staat zijn van voldoende inkomen voorziet. D66 wil dat ook mensen met een uitkering zichtbaar meeprofiteren van de economische groei. D66 wil nagaan hoe de inkomenspositie van de belangrijkste risicogroepen beter kan worden en wil het gebruik van sociale voorzieningen verbeteren. Maar het gaat er vooral om dat mensen ruimte en kansen worden geboden om zelf wat aan hun positie te doen.

13. Het beleid van "werk, werk, werk" werkt, maar nog niet genoeg. De economische conjunctuur leidt tot een extra behoefte aan personeel. De condities zijn dus gunstig om meer mensen aan werk te helpen en ouderen werk te blijven bieden. Dat moet ook omdat zich ieder jaar veel nieuwkomers op de arbeidsmarkt melden - jongeren, herintredende vrouwen en migranten - en er nog teveel mensen aan de kant staan: allochtonen, 55-plussers en WAO-ers met chronische klachten, handicap of psychisch afgekeurden. De participatiegraad moet dus omhoog. We moeten de arbeidsdeelname tot de pensioengerechtigde leeftijd en daarna bevorderen en het beslag op de WAO moet verminderen door onder andere gezondheidszorg meer toe te spitsen op preventie en een adequate en snelle behandeling van hen die zich, vooral om psychische redenen, ziek melden.
14. Een vitale economie moet duurzaam zijn. Dat betekent dat we met de economische groei moeten investeren in milieubeleid, maar vooral dat we de samenleving moeten vernieuwen en milieuvriendelijker moeten maken. Zonder taakstellingen en een krachtig milieu- en innovatie-beleid lukt dat niet. *Niet de milieunormen die voor de economie het beste uitkomen, moeten gelden, maar de normen die voor het milieu noodzakelijk zijn.* Zetten we daarop in dan zal onze economie een technologische voor-sprong nemen op concurrerende economieën. Het zal een impuls geven aan productinnovatie en leiden tot besparingen in grondstoffen en energiegebruik. Lukt dat in bepaalde economische sectoren niet dan moeten we ons richten op andere activiteiten, waar groei en duurzaamheid wel samen gaan.
15. We hebben de afgelopen jaren heel wat bereikt. Zo zijn we er van doordrongen dat er milieugrenzen zijn. Milieuzorg in bedrijven krijgt behoorlijke aandacht en steeds meer grote bedrijven maken een milieujarverslag. Er wordt steeds duurzamer gewerkt in de bouw. Afval wordt gescheiden en steeds meer hergebruikt. Biologische vormen van landbouw worden populairder. Het beleid ter bestrijding van zure regen werpt vruchten af. Uitstoot van zwavelverbindingen is in de beheersfase gekomen. Duurzaam is onze economie echter nog niet.
16. De afgelopen periode zijn belangrijke stappen gezet om de ongewenste gevolgen van economische ontwikkelingen op ons directe leefmilieu te verminderen. Gelet op de begrensde groeimogelijkheden moeten we de groei van de welvaart anders richten. Meer op niet-materiële productie, op besparing, op behoud en onderhoud, op cultuur, geestelijke ontwikkeling, informatie, gezondheid en veiligheid.
17. Het realiseren van een duurzame samenleving vraagt een grotere inspanning dan die we nu met ons milieubeleid in Nederland leveren. Nederland zou binnen Europa een voortrekkersrol moeten spelen om een krachtig Europees milieubeleid mogelijk te maken. Dit verweg liggende doel kan alleen via allerlei tussenstappen bereikt worden. Daar is tijd voor nodig, en die is er onder de strikte voorwaarde dat het technische milieubeleid, de zorg voor het ruimtegebruik en de bescherming van de natuur met kracht worden voortgezet. Dat ligt nu al binnen onze mogelijkheden en dat geeft ook de broodnodige tijd om
18. D66 onderschrijft drie uitgangspunten voor duurzaamheid: Gebruik van voedsel- en grondstofvoorraden mag het natuurlijk hersteltempo niet overtreffen. Gebruik van niet vernieuwbare voorraden mag niet sneller gaan dan het tempo waarin vervangingsmogelijkheden beschikbaar komen. Uitstoot van vervuilende stoffen mag de verwerkingscapaciteit van de natuur niet te boven gaan.
19. Met technologische vernieuwingen kunnen we een heel eind komen, maar we zullen evenzeer ons gedrag moeten veranderen. De economie moet minder gaan verspillen en het wegwerken van deze 'speling' in materiaalverbruik, energieverbruik, mobiliteit en afvalproductie levert grote milieuwinst op. Dat kan door milieubelastende stoffen in producten te vervangen, zoals bij drijfgassen in spuitbussen is gedaan.
20. In een vitale en duurzame economie moet veel meer waarde worden gehecht aan de kwaliteit van economische en maatschappelijke activiteiten. Om inzicht te krijgen in milieukosten en opbrengsten van milieubeleid moeten we - naast het normale BNP - een 'groen BNP' definiëren. Dat werpt een andere blik op onze economische groeiemaat. In een groen BNP worden milieulasten zichtbaar gemaakt en krijgen dit soort effecten en afwegingen zwaarder gewicht. Dat is een steun in de rug voor radicalere wegen die nodig zijn om duurzaamheid te bereiken.
21. Een duurzame economie vereist andere productie- en consumptie patronen. De overheid moet veel nadrukkelijker gebruik maken van fiscale instrumenten om gedrag en bedrijvigheid duurzamer te maken. Daarom wil D66 het *belastingstelsel ecologiseren* en de lasten op arbeid verschuiven naar lasten op consumptie en productie. Arbeidsintensieve dienstverlening en duurzame producten moeten onder een laag BTW-tarief en lagere accijnzen vallen.
22. Meer politieke aandacht is gewenst voor productinformatie en keurmerken, convenanten met producenten, garanties, onderhoud en hergebruik, ondersteuning van onderzoek en ontwikkeling. Per bedrijfssector moeten milieudoelstellingen worden afgesproken en bedrijven zullen hierover rapporteren. Belangrijke resultaten worden nu al geboekt in bijna alle industrietakken.
23. Juist in productontwikkeling moeten innovatie en duurzaamheid samengaan. We moeten producten ontwikkelen die we kunnen hergebruiken en de productieprocessen moeten zuiniger worden in materiaal- en energiegebruik. Het succesvolle subsidieprogramma 'Economie, Ecologie en Technologie' gericht op het tegelijk realiseren van doelstellingen van economie en milieu wordt voortgezet en versterkt.
24. Nederlandse bedrijven doen ten opzichte van bedrijven in het concurrerende buitenland te weinig aan onderzoek en ontwikkeling. Door de steeds snellere technologische ontwikkelingen is het voor bedrijven steeds moeilijker om kennis op eigen kracht te ontwikkelen en te verwerven.

Daarom wordt in het overheidsbeleid nog sterker de nadruk gelegd op samenwerkingsverbanden tussen bedrijven onderling en met kennisinstellingen. De overheid bevordert innovatieve clustervorming door hier bij overheidsaanschaffingen en bij regelgeving aandacht aan te besteden.	1
	2
	3
	4
	5
	6
	7
25. D66 wil dat de nationale overheid zich vooral richt op het organiseren van voorbeeldprojecten in kernsectoren. De regionale samenwerking in het MKB moet veel soepeler gaan verlopen. De ondersteuning voor de branchecentra, die technologische inspanningen bundelen en coördineren, moet worden gecontinueerd. D66 wil extra middelen ter beschikking stellen voor versterking en verbreding van het bestaande technologie instrumentarium. Bundeling en vereenvoudiging van subsidieregelingen is daarvoor een voorwaarde, net als één loket.	8
	9
	10
	11
	12
	13
	14
	15
	16
	17
	18
	19
26. De wisselwerking tussen kennisvraag en aanbod wordt gestimuleerd. Het MKB zal in dit verband een grotere rol moeten spelen. Onderzoeks- en onderwijsinstellingen moeten participeren in de branche- en innovatiecentra die als vraagbaak en intermediair dienen voor uitwisseling van technologische kennis.	20
	21
	22
	23
	24
	25
	26
	27
	28
	29
	30
	31
	32
	33
	34
	35
	36
	37
	38
	39
	40
	41
	42
	43
	45
	46
	47
	48
	49
	50
	51
	52
	53
	54
	55
	56
	57
	58
	59
	60
	61
	62
	63
	64
	65
	66

Met 300.000 km over de elektronische snelweg

27. Nieuwe informatiediensten en -technologieën grijpen diep in op de wijze waarop wij met elkaar omgaan, op de organisatie van samenleving en economie en de informatievoorziening. Steeds meer mensen en bedrijven krijgen toegang tot informatie en daarmee invloed op ontwikkelingen en besluitvorming. De informatiemaatschappij biedt nieuwe kansen voor een oud D66-ideaal: democratisering door directe informatievoorziening, betrokkenheid en invloed.
28. Snelle uitwisseling en bewerking van informatie vormt het hart van onze bedrijvigheid en dienstverlening. Door de informatisering worden steeds minder grenzen gesteld aan economische bedrijvigheid. Dat leidt tot nieuwe arbeidsdeling en mogelijk verschuiving van economische activiteiten. Naar andere delen van de wereld, maar ook naar huis. Elektronische communicatie en data-verkeer moet mobiliteit en transport gaan vervangen. De elektronische snelweg is daarmee een belangrijk instrument om congestie en vervuiling terug te dringen. In de tweede fase van het Nationaal Actieprogramma Elektronische Snelwegen moet de overheid aandacht besteden aan het bevorderen van het gebruik van de elektronische snelweg door het MKB en elektronische handel.

Elektronische "mainport"

29. D66 is zich bewust van het potentieel van Nederland als knooppunt in de ontwikkeling van Internet in Europa. Daarom:
- stimuleren van onderzoeksprogramma's naar hogesnelheidsnetwerken om meer kennis en ervaring op te bouwen, naast een snellere onderzoeksinfrastructuur,
  - creëren van Nationale Knooppunten (In de VS heten die 'National Access Points' - NAP) waar iedereen mag aankoppelen, en internationale verbindingen om een voortrekkersrol in het Europese gedeelte van het Internet op te bouwen en te behouden, (in Nederland

is "Amsterdam Internet Exchange" nu het enige NAP, dat is niet efficiënt),

- subsidie voor Regionale Toegangspunten in bedrijvencampussen om clusters van (startende) ondernemingen snel (= aanleggen van verbindingen) en snellere (= hogere bandbreedte) toegang te geven tot het Internet, tevens dienstig voor uitwisseling van kennis en ervaring op locatie, bijv. dichtbij universiteiten,
  - alle scholen aansluiten op een nationaal netwerk.
30. De informatie- en communicatietechnologie vraagt om enorme investeringen in opleiding, onderzoek en innovatie. Het onderwijs moet de beschikking krijgen over de technologie van vandaag. Permanente educatie, ook op dit terrein, is een absolute noodzaak. Nieuwe elektronische diensten moeten ook voor ouderen toegankelijk blijven. Dat vraagt om gerichte voorlichting en scholing en gebruiksvriendelijke toepassingen.

Toegang tot de informatie-infrastructuur

31. De nieuwe *Telecommunicatiewet* moet voor alle infrastructuur een gelijkkludend vergunningenregiem bevatten, ongeacht welk gebruik ervan wordt gemaakt. Dat betekent dat het onderscheid tussen draadomroepinrichtingen en andere telecommunicatie-inrichtingen komt te vervallen. Alle informatie-leveranciers krijgen toegang. Koppeling van gemachtigde infrastructures moet worden toegestaan. Voorkomen moet worden dat tarieven voor elektronische diensten sterk uiteen gaan lopen. Vergunningen voor het gebruik van infrastructuur hebben een beperkte geldigheidsduur. De overheid stelt zo nodig de technische standaard.
32. *Internet* biedt nieuwe mogelijkheden tot informeren, communiceren en consumeren. Door het grensoverschrijdend karakter van Internet zijn internationale wettelijke afspraken onontbeerlijk. Vrijheid van meningsuiting moet gegarandeerd zijn. De 'provider' is niet aansprakelijk voor de kwaliteit van de doorgegeven informatie tenzij van opzettelijke misleiding sprake is.
33. Door overheidsinformatie elektronisch vrij te geven stimuleert de overheid de ontwikkeling en het gebruik van nieuwe informatiediensten. De overheid dient veel meer diensten elektronisch aan te bieden. Allerhande vergunningen en aangiften kunnen elektronisch worden afgedaan.
34. Elektronische post (*e-mail*) is een belangrijke nieuwe vorm van communicatie die een eigen plaats inneemt naast telefoon, fax en briefpost. Gebruikers moeten ervan op aan kunnen dat elektronische correspondentie vertrouwelijk blijft. Voor telefoon en fax geldt dat deze niet zonder toestemming mogen worden afgeluisterd en voor brieven geldt het briefgeheim. Vercijferde e-mail (encrypted), als een vorm van 'schriftelijk telefoongesprek' verdient dezelfde bescherming en moet via wetgeving onder het briefgeheim worden gebracht. Het voor commerciële doeleinden ongevraagd toezenden van e-mail en faxen wordt onder de Colportagewet gebracht.
35. De landbouwsector is in grote mate afhankelijk van het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB).

Prijsgaranties, invoerheffingen en exportsubsidies hebben decennia lang voor een maximale voedselvoorziening en een goed inkomen voor de boeren gezorgd. Dit beleid heeft ook geleid tot <i>overproductie en dumping</i> op de wereldmarkt. De wereldmarkt mag niet fungeren als dumpmarkt voor de overproductie uit de Europese Unie met alle gevolgen van dien voor met name de landen in ontwikkeling. Bovendien legt het GLB een te groot beslag op de financiële middelen van de Europese Unie (EU). Het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid moet dus worden hervormd. Marktwerking en liberalisering kunnen de landbouw nieuwe flexibiliteit geven. In plaats van prijsgaranties en exportsubsidies zouden <i>boeren indien nodig inkomenssteun</i> moeten krijgen uit de Europese landbouwfondsen. Op den duur moet de landbouw op eigen benen staan.	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16	
Bij de Agenda 2000 van de EU wordt het GLB herzien. D66 zal een verdere logica in het GLB bepleiten.	17 18 19	
36. We moeten in grotere mate omschakelen naar biologische land- en tuinbouw. Dat vraagt om investeringen, onderzoek en onderwijs, voorlichting en marketing. Ecologisch verantwoorde land- en tuinbouw moet een speerpunt worden van de Nederlandse export. Kwaliteit en nieuwe activiteiten moeten in de plaats komen van massa-productie.	20 21 22 23 24 25 26 27	
37. De herstructurering van de <i>tuinbouw</i> dient met kracht te worden voortgezet. In de overvolle Randstad is geen plaats meer voor uitbreiding. Die zal moeten plaats vinden in het <i>Oosten en Noorden van ons land</i> . Door groot-schalige toepassing van warmte-kracht-koppeling en gebruik van door andere industrieën geproduceerde CO ₂ , kan de tuinbouw een bijdrage leveren aan een milieuvriendelijker teelt.	28 29 30 31 32 33 34 35 36	
38. Onderzoek, onderwijs, voorlichting en advisering voor de landbouwsector blijft een overheidstaak. Landbouwkundig onderzoek en onderwijs moet zich sterker richten op productiemethoden in de biologische land- en tuinbouw. Het nieuwe kenniscentrum voor de voedingstechnologie speelt daarbij een leidende rol. Er moet veel meer	37 38 39 40 41 42	
		onderzoek worden gedaan naar gebruik van landbouwproducten als grondstof voor nieuwe materialen en brandstoffen. Op zulke brandstoffen zullen geen accijnzen worden geheven. Gesloten teeltsystemen reduceren milieuvervuilende emissies in de tuinbouw.
		39. De landbouw moet veel intensiever worden betrokken bij onderhoud van natuur en landschap. Nagegaan wordt of hiervoor een nieuw vergoedingstelsel gecreëerd moet worden. Aangepaste sociale en fiscale regelingen moeten bedrijfsbeëindigingen en bedrijfsopvolging beter begeleiden. Start-subsidies kunnen tijdelijk prijsverschillen overbruggen. Voor biologische land- en tuinbouw is verlaging van de kosten van arbeid noodzakelijk.
		40. Er moeten veel meer bestrijdingsmiddelen uit de handel worden genomen. Verkoop van de overblijvende middelen moet worden geregistreerd. Milieueffingen op bestrijdingsmiddelen en kunstmest maken met behulp van chemicaliën gekweekte producten duurder en versterken de concurrentiepositie van de biologische landbouw.
		Genetische modificatie
		41. D66 vindt genetische modificatie van gewassen niet ten principale verwerpelijk, maar wij moeten er wel zeer behoedzaam mee omgaan. Genetische modificatie is daarom slechts toegestaan indien voldaan is aan <i>gestelde en te stellen regels en voorwaarden</i> . Het mag zeker niet ten koste gaan van de biodiversiteit. Etiquettering van genetisch gemanipuleerde producten en van producten waarin genetisch gemanipuleerde grondstoffen zijn verwerkt is noodzakelijk. Producten zonder gemodificeerde grondstoffen moeten verkrijgbaar blijven. Er moet strenge toetsing plaatsvinden van nieuwe genetisch gemodificeerde producten in het belang van de volksgezondheid en het milieu. Ook willen we voorkomen dat multinationals de landbouw gaan monopoliseren. Ontwikkelingslanden mogen niet de dupe worden van ver doorgevoerde rechten op zaden, planten en dieren die verbetering van hun landbouwproductie belemmert.

II. Naar een flexibele en open economie

- Democratisering van het economisch leven**
42. D66 streeft naar democratisering van de economie. Dat is een economie waar consumenten vrij hun keuzes kunnen maken. Dat is een economie die nieuwkomers kansen geeft op markten en op werk. D66 streeft dan ook naar een omslag van een verzorgingsstaat naar een participatiestaat. *Mensen willen kansen geen uitkering.* Het is daarom van belang dat we het talent in onze samenleving de ruimte geven. Dat is niet alleen een ideaal, maar ook noodzaak. Nog steeds staan te veel mensen aan de kant.
43. De markteconomie biedt mensen de meeste mogelijkheden om hun kansen te benutten en hun talenten en vaardigheden in te zetten. Marktwerking houdt mensen en bedrijven scherp. Het leidt tot innovatie, meer keuze voor consumenten en lagere prijzen. Over de hele linie kan de marktwerking verder verbeterd worden. Dat is goed voor de consument en de producent, zoals is aangetoond met de verruiming van de winkeltijden. Het is ook goed voor de werkgelegenheid. Startende, middelgrote en kleinere bedrijven zijn verantwoordelijk voor een groot deel van de werkgelegenheidsgroei.
44. Het verder openbreken van vrije beroepen voor nieuwkomers is noodzakelijk. Teveel regelgeving belemmert starters en de doorgroei van kleine en middelgrote ondernemingen. Onder andere door de toepassing van informatietechnologie moet het mogelijk zijn de administratieve lasten te verlichten. De Vestigingswet Bedrijven zal verder worden gedereguleerd. Vergunningen worden geïntegreerd.
45. Overheidsdiensten moeten voor burgers en bedrijven beter bereikbaar worden gemaakt. Zowel telefonisch als fysiek moeten zij ook 's avonds en op zaterdag toegankelijk zijn.
- De overheid als marktmeester**
46. De overheid stelt randvoorwaarden aan de werking van de markt. De overheid opereert als marktmeester, stimuleert investeringen, organiseert netwerken en doorbreekt machtsposities. Kortom, een dynamische markt vraagt om een actieve overheid.
47. Het inzetten van meer marktwerking in de publieke sector en in de nutssectoren kan bijdragen tot een betere dienstverlening. De overheid zelf, landelijk en lokaal, dient terughoudend te zijn in haar optreden op de markt als aanbieder van producten en diensten.
48. De overheid dient er op toe te zien dat openbare lichamen of publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties niet ongewoon concurreren met commerciële aanbieders.
49. Een vrije marktwerking vereist streng toezicht op het economisch verkeer. De diensten die toezien op de naleving van regelgeving zijn versnipperd en onvoldoende in staat complexe vormen van economische criminaliteit adequaat op te sporen. Dat vraagt om een gecoördineerde inspanning.
50. Het toezicht op banken, verzekeraars en effectenhandel moet beter op elkaar worden afgestemd om voldoende zekerheid aan consumenten te verschaffen en fraude effectief op te sporen en te vervolgen. Zelfregulering is onvoldoende.
- De consument centraal**
51. In een vrije markt voor goederen en diensten ziet de overheid toe op de veiligheid en gezondheidsaspecten van producten en waarborgt zij de bescherming en inbreng van de consument. De overheid eist een goede productvoorlichting aan de consument en kan keurmerken voorstellen of opleggen voor milieuvriendelijke producten of garanties voor kwaliteit en betrouwbaarheid.
52. Consumenten en hun organisaties dienen betrokken te worden bij de totstandkoming van regelgeving. Het recht van consumenten en afnemers om klachten in te dienen bij de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) als zij met concurrentie beperkende afspraken te maken krijgen moet handen en voeten gegeven worden. Bij de toepassing van de Wet op de Economische Mededinging dienen ongewenste machtsconcentraties zowel bij aanbieders als bij afnemers van goederen en diensten te worden tegengegaan.
- De betrokken en flexibele onderneming**
53. Bedrijven vervullen een cruciale rol in de inrichting van onze samenleving. Naast hun economische waarde vervullen ze ook een maatschappelijke rol. Bedrijven zijn broedplaatsen voor talent en innovatie. Dat vraagt om een open, slagvaardige en flexibele structuur van ondernemingen. De overheid kan, door zich te concentreren op kernactiviteiten en meer werk uit te besteden, het draagvlak van de economie verbreden en ondernemerschap stimuleren.
54. De gewijzigde arbeidstijdenwet heeft tot flexibeler inzet van werknemers geleid. In de arbeidsovereenkomsten zou werkzekerheid boven functie-zekerheid moeten gaan en zouden er meer prikkels moeten komen tot functieverandering.
55. Ondernemingen moeten wendbaar zijn en flexibel kunnen reageren. Dat vraagt om hechte betrokkenheid van het personeel. De democratie op de werkvloer is redelijk goed geregeld via ondernemingsraden (OR) en andere vormen van medezeggenschap. De OR dient betrokken te worden bij de arbeidsvoorwaarden. Dit garandeert nog geen feitelijke betrokkenheid van de werknemer bij het reilen en zeilen van de onderneming. Binnen ondernemingen kunnen meer bevoegdheden worden gegeven aan de werkvloer. Scholing binnen bedrijven is evenzeer van belang om de betrokkenheid en de verantwoordelijkheid van werknemers te versterken.

56. Het toezicht van aandeelhouders en werknemers op het bestuur van de onderneming moet worden versterkt. D66 meent dat er een *fundamentele discussie moet plaats vinden over het ondernemingsbestuur* waarbij alle belangen van alle betrokkenen aan de orde komen. Herziening van het structuurregime is daarvoor de aangewezen weg en wel in het bijzonder op het punt van aanstelling en ontslag van commissarissen. Deze dienen in de eerste plaats de belangen van de aandeelhouders en werknemers te vertegenwoordigen. Zij moeten ontslagen kunnen worden als ze het vertrouwen hebben verloren, ze mogen niet onbeperkt herbenoembaar zijn en het aantal commissariaten per persoon moet beperkt worden. In het jaarverslag van de onderneming dient de beloning van bestuurders en commissarissen alsmede de regeling en uitoefening van optierechten te worden opgenomen.
- Starters en doorgroeiërs**
57. Nog nooit zijn zoveel startende ondernemers tot de markt toegetreden als de afgelopen paar jaar. Toch blijven er belemmeringen bestaan voor het starten van een eigen onderneming. Bijvoorbeeld in ons stelsel van sociale zekerheid. Het moet gemakkelijker worden om met tijdelijk behoud van uitkering en onder vrijstelling van sollicitatieplicht een bedrijf te starten. De kosten van de ziekte- en arbeidsongeschiktheidverzekering van zelfstandige ondernemers moeten omlaag. Ondernemers met een inkomen onder de ziekenfondsgrens moeten toegelaten worden tot het ziekenfonds.
58. Vooral kleine bedrijven hebben meer dan gemiddeld last van regelgeving en hoge premiedruk. Om de doorgroei van nieuwe bedrijven te bevorderen moeten de kosten van het in dienst nemen van een eerste medewerker verlaagd worden. Gedacht kan worden aan dispensatie van de CAO-lonen voor echte starters en een afdrachtkorting voor de eerste medewerker van een starter. De Tante Agaath regeling moet worden gecontinueerd.
- Investeren in werk**
59. Het verlagen van de bruto kosten van arbeid stimuleert de werkgelegenheid. Dat vergt continuering van de lastenverlichting in combinatie met loonmatiging. D66 wil daartoe de eerste schijf van premie/loonbelasting aanzienlijk verlengen en de premieafdracht verlagen.
60. Daarnaast is aanvullend beleid noodzakelijk. In de marktsector en in het bijzonder de particuliere dienstverlening blijft het nodige werk liggen. Door werkgevers dispensatie te geven van betaling van de laagste CAO-lonen in ruil voor scholing/opleiding krijgen lager opgeleiden toegang tot de marktsector. Specifieke afdrachtkortingen blijven van toepassing in afwachting van een grondiger herziening van het belastingstelsel.
61. Door de overheid gesubsidieerde banen zijn een zinvolle eerste stap om langdurig werklozen op weg te helpen. Bovendien wordt uitkeringsgeld langs die weg ingezet voor nuttige taken in de samenleving. Verruiming van deze programma's mag geen ander werk bij de overheid of in de markt verdringen. De beloning voor banenpoolers blijft gekoppeld aan het minimumloon. Bezien moet worden of de vele naast elkaar lopende regelingen voor additionele werkvoorziening kunnen worden gebundeld. Dat verlaagt de uitvoeringskosten en vergroot de effectiviteit.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66

62. Steeds meer mensen vinden werk via uitzendbureaus. Zowel werknemers als ondernemers hebben baat bij deze vorm van flexibele inzet van arbeid. Dat laat onverlet dat gestreefd moet worden naar een flexibeler arbeidscontractenrecht. Indien deze maatregelen goed ingevoerd worden is er geen aanleiding de mogelijkheden voor uitzendwerk te beperken.
63. Uitzendbureaus moeten ook in staat zijn werklozen te bemiddelen. Dat kan door uitvoeringsorganisaties van de sociale zekerheid contracten aan te laten gaan met uitzendbureaus die onder voorwaarden en tegen een bonus WW-ers en herintredende WAO-ers uit het bestand overnemen. Uitzendbureaus zijn dan ook verplicht om scholing te geven en begeleiding in het eerste jaar op de arbeidsmarkt.
64. Scholing van alloctonen, laag opgeleiden, en ouderen is dikwijls ontoereikend (o.a. op het gebied van talenonderwijs aan alloctonen). Bij werkgevers kan de aandacht voor scholing van dit personeel worden versterkt met een daarop gerichte fiscale regeling.

Trek in de schoorsteen

65. Het tekort aan personeel in specialistische, hoogwaardige functies moet worden opgevangen door doorstroming van geschoold personeel uit functies die met een beperkte scholing kunnen worden ingevuld. Dat heet 'trek in de schoorsteen' en is de sleutel tot een betere werking van de arbeidsmarkt. We moeten de trend van verdringing en onderbenutting van talent keren en met opwaartse mobiliteit onderin de arbeidsmarkt de ruimte voor intreding creëren.
66. Om dat te bereiken moet de initiële scholing geoptimaliseerd worden en moet scholing in en naast werk en loopbaanverbetering bevorderd worden. Maar de mobiliteit op de arbeidsmarkt is ook gebaat bij scholing gericht op verbreding van kwalificaties; een sociale zekerheid die niet te sterk aan bedrijven is gebonden en een fiscaal regime dat vooral voor de middengroepen promotie en doorstroming beloont.
67. Nieuwe werkgelegenheid komt ook tot stand als dienstverlening betaalbaar wordt voor particulieren. Dat kan door het "witten van zwart werk", vooral in de persoonlijke dienstverlening. Het gaat om aftrekbaarheid voor de inkomstenbelasting van de kosten van persoonlijke diensten en een lagere BTW.

Minimumloon en CAO schalen

68. D66 is tegen verlaging van het minimumloon. Zo'n verlaging staat haaks op een eerlijke verdeling van de groeiende welvaart en slaat een bres in het stelsel van rechtvaardige loonvorming en de sociale zekerheid. In de komende kabinetsperiode moet de hoogte van het minimumloon en de eraan gerelateerde sociale uitkeringen, meestijgen met de ontwikkeling van de contractlonen.
69. Een lager minimumloon is geen gewenst instrument om de werkloosheid onder laaggeschoolden terug te dringen. Meer gebruik maken van de lage loonschalen zal de werkgelegenheid voor laaggeschoolden stimuleren, maar de CAO's staan vrijere loonvorming aan de onderkant van de markt te vaak in de weg.

70. Om die vrijere loonvorming mogelijk te maken zal vaker dispensatie verleend moeten worden op het algemeen verbindend verklaren van CAO's voor bedrijfstakken. Dit geldt bijvoorbeeld voor dispensatie van CAO-lonen voor een periode van maximaal 2 jaar voor personeel in opleiding. Ook in regio's met een hoge werkloosheid moet dispensatie van CAO-loonafspraken voor kleine bedrijven en voor echte starters toegestaan worden. Deze dispensatie kan ook gelden voor bedrijven in de kanszones binnen grote steden. _____ 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____ 6 _____ 7 _____ 8 _____ 9 _____ 10 _____ 11 _____ 12
71. Via de Algemeen Verbindend Verklaring (AVV) is het mogelijk goede doelen voor hele sectoren te realiseren. Zo kan hervorming van de pensioenstelsels, scholing, sector-gerichte werkgelegenheidsprojecten, ouderenbeleid, e.d. geregeld worden. De AVV heeft grote voordelen boven wettelijk op te leggen maatregelen. _____ 13 _____ 14 _____ 15 _____ 16 _____ 17 _____ 18
72. CAO's worden slechts algemeen verbindend verklaard als is voldaan aan een beperkt aantal vooraf geformuleerde voorwaarden. Deze voorwaarden moeten tenminste gelden voor één regeringsperiode en kunnen betrekking hebben op bedrijfstak-gerichte scholing, flexibiliseren van werktijden en arbeidstijdverkorting, en ouderenbeleid. _____ 19 _____ 20 _____ 21 _____ 22 _____ 23 _____ 24 _____ 25 _____ 26
73. Om maatwerk mogelijk te maken moeten de CAO's zich ontwikkelen tot raam-CAO's die meer invulling op bedrijfsniveau toelaten en ruimere dispensatiemogelijkheden creëren. In de loonparagrafen zouden slechts de ingangniveaus van schalen en de incidentele loonverhoging algemeen verbindend verklaard moeten worden. De progressie in schalen wordt dan sterker afhankelijk van prestatie, ervaring en winstgevendheid van de onderneming. In het te voeren sociaal beleid moet bezien worden hoe werkgelegenheid van senioren bevorderd kan worden (scholing, taakrotatie, minder werken en vrijwillige demotie). _____ 27 _____ 28 _____ 29 _____ 30 _____ 31 _____ 32 _____ 33 _____ 34 _____ 35 _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58

Evenwicht werk en zorg

74. Het is nog te vaak alles of niets op de arbeidsmarkt. Of je bedrijft topsport, of je staat langs de lijn. En dat is slecht nu *mensen steeds vaker werk- en zorgtaken willen en moeten combineren*. Vooral vrouwen zijn daarvan de dupe. Verdere flexibilisering, individualisering en verdeling van arbeid blijft dus geboden. Maatwerk binnen arbeidsorganisaties heeft daarbij de voorkeur boven centraal vastgestelde normen via wetgeving of collectieve arbeidsovereenkomsten. _____ 59 _____ 60 _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____ 67 _____ 68 _____ 69 _____ 70 _____ 71 _____ 72 _____ 73 _____ 74 _____ 75 _____ 76 _____ 77 _____ 78 _____ 79 _____ 80 _____ 81 _____ 82 _____ 83 _____ 84 _____ 85 _____ 86 _____ 87 _____ 88 _____ 89 _____ 90 _____ 91 _____ 92 _____ 93 _____ 94 _____ 95 _____ 96 _____ 97 _____ 98 _____ 99 _____ 100
75. Het is zinvol om arbeidstijdverkorting te combineren met langere werktijden. Dat levert meer vrije dagen op voor andere activiteiten. Het gaat er nu om in de praktijk invulling te geven aan flexibilisering van werk.
76. Deeltijdwerk, arbeidstijdverkorting, zorgverlof en loopbaanonderbreking werken alleen als de vrijvallende

arbeidsplaatsen kunnen worden herbezet. Al deze maatregelen maken het mogelijk minder vaak, maar langer te werken, minder en gezonder, of werk- en zorgtaken te combineren.

Verlofvormen

77. Overheid en bedrijfsleven moeten inspelen op de wens onder de beroepsbevolking om het werk af en toe tijdelijk te onderbreken om familie of derden te verzorgen. Maar daarnaast is er ook een groeiende belangstelling voor opfrisverlof en sabbatical leave.
78. Er moet een nieuwe Verlofwet komen, waarin zwangerschaps-, bevallings-, ouderschaps- en overige verlofvormen worden geregeld. Werknemers moeten daarnaast een aaneensluitende periode van verlof kunnen opnemen door het sparen van vakantie en ATV-dagen. Verlof wordt verder gestimuleerd door het volledig zonder sancties kunnen opnemen van het openstaande saldo aan spaarloon- en premiespaarregelingen voor de financiële overbrugging van een onbetaald verlofperiode. Dit kan zowel een sabbatical leave zijn, als een periode die aansluit bij het zwangerschaps-, bevallings- of ouderschapsverlof. Het opnemen van verlof mag geen negatieve invloed hebben op uitkeringsrechten.
79. Er moet opnieuw aanzienlijk geïnvesteerd worden in kinder- en naschoolse-opvang. Door marktwerking kan hierin een ruimer aanbod worden gecreëerd. Werkgevers moeten verder aangespoord worden om te kijken of hun personeelsbeleid in voldoende mate gericht is op het aanwerven, behouden en stimuleren van vrouwen.

De waarde van vrijwilligerswerk

80. Ontelbare activiteiten en initiatieven draaien op het werk van vrijwilligers. Ontelbare mensen hebben ook baat bij vrijwilligerswerk. Het is echter, mede vanuit economisch oogpunt, geen alternatief voor betaald werk, maar meer een zinvolle aanvulling daarop. Vrijwilligerswerk is wel vaak een opstap naar betaald werk. De overheid dient daarom vrijwilligerswerk te stimuleren en de positie van vrijwilligers te ondersteunen.
81. Om mensen met een sociale uitkering een nieuwe start te geven op de arbeidsmarkt moeten instellingen op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs en wetenschappen, milieu, natuur- en landschapsonderhoud en verenigingen met een algemeen erkend 'goed' doel (met fiscale aftrekbaarheid van giften als criterium) de mogelijkheid krijgen 'vrijwilligerscontracten' af te sluiten. Die contracten hebben een looptijd van minimaal een half jaar en de werkzaamheden worden omschreven om verdringingseffecten te voorkomen. De contractanten kunnen tijdelijk worden vrijgesteld van de sollicitatieplicht. De instelling kan een toeslag geven op de uitkering die niet in mindering wordt gebracht van de uitkering.

III. Van verzorging naar participatie

- 82. De doelstelling van het paarse kabinet om 350.000 extra mensen aan het werk te krijgen is ruimschoots gehaald. Werk, werk en nog eens werk werkt, maar niet genoeg. Bij bestrijding van de werkloosheid dienen we ons niet te richten op het geregistreerde werkloosheidscijfer volgens het CBS van nog geen 6%. Tal van groepen tellen in dit cijfer niet mee. Volgens de bredere definitie van de OESO, is dit ruim het drievoudige, en dat vormt een meer reëel cijfer. Daarom dient ook in de komende kabinetsperiode volgens D66 verhoging van de participatie centraal te staan.
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60
- 83. Naast het creëren van werk aan de onderkant, reïntegratie van arbeidsongeschikten en verhoging van de activerende werking van het sociaal zekerheidsstelsel, dient vooral een oplossing te worden gevonden door verlaging van lasten op arbeid. *Werk blijft liggen omdat het te duur zou zijn, terwijl miljarden worden uitgegeven aan uitkeringen om mensen niets te laten doen.* De oplossing voor dit structurele probleem dient volgens D66 mede gevonden te worden in alternatieve heffingsgrondslagen voor de sociale premies, die nu volledig op de lonen rusten.
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60
- 84. Door de groei van de welvaart zijn steeds meer mensen economisch zelfstandig. Zij zijn in staat om in een eigen inkomen te voorzien, om zich te verzekeren tegen tegenspoed en om voorzieningen te treffen voor extra uitgaven en de oude dag. Gecombineerd met een collectief stelsel basisvoorzieningen is het overgrote deel van de bevolking zo verzekerd van zorg en sociale zekerheid van goede kwaliteit.
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60
- 85. Toch doen zich nog een aantal fricties voor in het sociale zekerheidsstelsel. De sociale zekerheid is in een aantal gevallen een absolute minimumvoorziening en dat leidt tot financiële problemen en soms tot armoede bij mensen die langdurig zijn aangewezen op uitkeringen. Vooral ouderen met alleen AOW, arbeidsongeschikten, bijstandmoeders en langdurig werklozen lopen het risico nauwelijks rond te kunnen komen en geïsoleerd te raken.
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60
- 86. Mensen die blijvend op sociale verzekeringen zijn aangewezen en die de kans niet hebben of niet hebben gehad om hun inkomenspositie zelfstandig te verbeteren moeten beter ondersteund worden. De toegankelijkheid en overzichtelijkheid van regelingen en tegemoetkomingen moet verbeterd worden. Eén aanspreekpunt of loket moet voldoen bij problemen of vragen en risicogroepen moeten actief op de hoogte worden gesteld van hun rechten. Incidentele financiële ondersteuning van mensen met de laagste uitkeringen is lapwerk. Structurele verbetering van de inkomenspositie van bepaalde groepen is wenselijk. Daarnaast dienen alle uitkeringen gedurende de komende kabinetsperiode volledig gekoppeld te worden aan de gemiddelde contractloonontwikkeling. Op deze wijze komt de economische groei alle groepen in de samenleving ten goede.
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60

De sociale zekerheid als springplank

- 87. Een groot probleem van het stelsel van sociale zekerheid blijft dat uitkeringsgerechtigden, die nog steeds kansen en mogelijkheden hebben op de arbeidsmarkt, te weinig ondersteund en gestimuleerd worden opnieuw toe te treden tot de arbeidsmarkt. De activerende werking van het sociaal stelsel dient te worden verbeterd. Dat is ook nodig omdat het beslag op de sociale zekerheid door de vergrijzing toeneemt. Voorkomen moet worden dat door groeiende aanspraken op sociale zekerheid de totale premiedruk stijgt of de hoogte van de uitkeringen onder druk komen. Als de sociale zekerheid een springplank is voor mensen die zelf in hun onderhoud kunnen voorzien, dan ontstaat meer financiële ruimte voor het vangnet voor mensen die recht hebben op zorg.
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60
- 88. *Kernprobleem van de werkloosheid* is dat wie eenmaal werkloos is, dat vaak ook langdurig blijft. *Niet de instroom is hoog, maar de uitstroom is laag.* Dit geldt ook voor de bijstand en voor de WAO. Naast wijziging in de organisatie en samenwerking tussen de verschillende uitvoeringsorganisaties is vooral een verandering van cultuur nodig. Het primaat dient niet te liggen bij het verstrekken van de juiste uitkering, of het bepalen van de mate van arbeidsongeschiktheid, maar bij het actief bemiddelen en scholen voor werk. Bij elke bemiddelingspoging dient een contract te worden gesloten tussen arbeidsbemiddelaar en werkzoekende, en eventueel de werkgever. Uitkeringsgeld moet meer beschouwd worden als bemiddelingsgeld, en kan als tijdelijke c.q. gedeeltelijke subsidie worden aangewend. Het draait om het uiteindelijke resultaat, en de uitvoeringsorganisatie en bemiddelaars dienen hierop te worden aangesproken en afgerekend. Dan moet succesvol beleid financieel beloofd worden, en falend beleid tot minder inkomsten leiden. Ook dient er sprake te zijn van prikkels voor de uitkeringsgerechtigden zelf om aan de slag te gaan. Het kan niet zo zijn dat iemand door te gaan werken en door vermindering van huursubsidie en andere inkomensafhankelijke regelingen er in inkomen op achteruit gaat. *Werken moet lonen.*
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60
- 89. De uitvoering van de sociale zekerheid is grondig gereorganiseerd. De uitvoeringsorganisaties zijn vernieuwd, de controle is verscherpt en gemeenten hebben een grotere rol in het netwerk van arbeidsvoorziening en sociale zekerheid gekregen. De één loketgedachte, die vorm moet krijgen in de Centra voor Werk en Inkomen, moet zo min mogelijk van bovenaf worden opgelegd. De benodigde samenwerking en afstemming dient zoveel mogelijk op vrijwillige basis te geschieden.
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60
- 90. Omdat bemiddelen een apart vak is en er inmiddels een levendige bedrijfstak is ontstaan, van uitzendbureaus, detachingsbureaus, outplacement en werving- en selectiebureaus verdient het de voorkeur om de uitvoering zoveel mogelijk uit te besteden.
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26
  - 27
  - 28
  - 29
  - 30
  - 31
  - 32
  - 33
  - 34
  - 35
  - 36
  - 37
  - 38
  - 39
  - 40
  - 41
  - 42
  - 43
  - 44
  - 45
  - 46
  - 47
  - 48
  - 49
  - 50
  - 51
  - 52
  - 53
  - 54
  - 55
  - 56
  - 57
  - 58
  - 59
  - 60

91. Het LISV, landelijk instituut sociale verzekeringen, dat de taken van de bedrijfsverenigingen heeft overgenomen, zal bij de uitvoeringscontracten nauwlettend moeten toezien dat publieke en commerciële belangen strikt gescheiden worden en niet door elkaar gaan lopen.

Een nieuwe heffingsgrondslag voor de sociale zekerheid

92. Lastenverlichting, vooral voor de laagstbetaalde arbeid en ter ondersteuning van loonmatiging, bevordert de werkgelegenheid en arbeidsparticipatie. Daarom is verlenging van de eerste schijf van premie/loonbelasting, in combinatie met het verlagen van de premieafdracht wenselijk. Op termijn zal de verlaging van de loonkosten mede gevonden kunnen worden in alternatieve heffingsgrondslagen. Ecologisering van het belastingstelsel kan hieraan bijdragen.
93. Nagegaan moet worden middels onderzoek en experimenten of de grondslag voor de sociale zekerheid kan verschuiven van het loon van werkenden, de beloning voor de geleverde inspanning, naar het resultaat, het product van de economische activiteit, het product van die inspanning: productheffing in plaats van loonheffing. In dit onderzoek worden de resultaten van het lopende experiment in Rotterdam volgens het plan "Van Elswijk" betrokken.

De Werkloosheidswet

94. Er is geen aanleiding om de WW, nu de referteperiode is aangescherpt, ingrijpend te veranderen. Een aantal aanpassingen zijn echter wenselijk.
95. Werknemers die werkzaam zijn in het in opkomst zijnde flex-werk, zoals uitzend-werk, freelance en oproepcontracten moeten, net als seizoenarbeiders, voor de WW in aanmerking kunnen komen door een verlaagde referentie of door introductie van een spaarregeling.
96. Het moet mogelijk worden om een eigen bedrijf te starten met tijdelijk behoud van een WW-uitkering of bijstand en deze uitkering te verrekenen met de inkomsten uit het eigen bedrijf. Deze mogelijkheid mag niet tot concurrentie-valsing leiden.

Ziektewet / WAO

97. Nu de werkgever het grootste risico voor ziekte en arbeidsongeschiktheid zelf draagt neemt de aandacht voor preventie, begeleiding en reïntegratie toe. Chronisch zieken en gehandicapten, die buiten het arbeidsproces staan, dreigen echter vanwege de toerekening van kosten het slachtoffer te worden van de privatisering van de Ziektewet en de aanpassingen van de WAO, ook nu selectie op basis van gezondheidsrisico bij het aannemen van personeel wettelijk is verboden.
98. We moeten meer aandacht besteden aan reïntegratiebeleid. Naast subsidies en aanpassing van werkplekken zouden mensen die vanuit ZW of WAO een baan vinden een polis mee kunnen krijgen die het (navolgende) ziekte- en arbeidsongeschiktheidsrisico afdekt, zodat dat risico niet bij de nieuwe werkgever ligt.

De Algemene Bijstandswet

99. Er wordt een groot en vaak langdurig beroep op de bijstand gedaan. Tegenover een bijstandsuitkering staat de verplichting tot een maximale inspanning om (weer) in het eigen levensonderhoud te voorzien. Het verstrekken van bijstandsuitkeringen zou aan meer specifieke voorwaarden moeten worden gebonden in de vorm van contracten tussen gemeenten en individuele uitkeringsgerechtigden. Bijstandsgerechtigden die met geen mogelijkheid toe kunnen treden tot de arbeidsmarkt kunnen een tijdelijke vrijstelling van de sollicitatieplicht krijgen om zorgtaken of vrijwilligerswerk te verrichten. Voor alleenstaande ouders (met name bijstandsmoeders) wordt een gedeeltelijke arbeidsplicht geïntroduceerd die afhankelijk wordt gesteld van het benodigde aantal uren zorgplicht.
100. D66 wil nagaan op welke wijze de koopkracht van groepen met de grootste problemen, de alleenstaanden, bijstandsgerechtigden met kinderen en langdurig uitkeringsgerechtigden (vijf jaar of langer), kan worden verbeterd.
101. D66 wil op de lange termijn de bijstand en overige uitkeringen verzelfstandigen. Dit kan door de partnertoets geleidelijk af te schaffen. Wél mag bij de hoogte van de uitkeringen rekening worden gehouden met de kostenvoordelen die voortvloeien uit het samenwonen. In het verlengde hiervan dienen ook alle kostwinnerstoelagen afgebouwd te worden. De verhaalsplicht van de bijstandsuitkeringsinstantie op de ex-echtgenoot na afloop van de alimentatie-verplichting dient te worden beëindigd.
102. Nu de gemeente een steeds belangrijker rol speelt bij de bijstandsuitkering en de arbeidsmarktbemiddeling moet serieuze voortgang worden gemaakt met het vergroten van het financiële belang van gemeenten bij de uitvoering van de bijstand.

1	.....
2	.....
3	.....
4	.....
5	.....
6	.....
7	.....
8	.....
9	.....
10	.....
11	.....
12	.....
13	.....
14	.....
15	.....
16	.....
17	.....
18	.....
19	.....
20	.....
21	.....
22	.....
23	.....
24	.....
25	.....
26	.....
27	.....
28	.....
29	.....
30	.....
31	.....
32	.....
33	.....
34	.....
35	.....
36	.....
37	.....
38	.....
39	.....
40	.....
41	.....
42	.....
43	.....
44	.....
45	.....
46	.....
47	.....
48	.....
49	.....
50	.....
51	.....
52	.....
53	.....
54	.....
55	.....
56	.....
57	.....
58	.....
59	.....
60	.....
61	.....
62	.....
63	.....
64	.....
65	.....
66	.....

IV. Goede, toegankelijke gezondheidszorg

103. Goede, voor iedereen toegankelijke en betaalbare gezondheidszorg is van levensbelang. Omdat we allemaal hechten aan een goede gezondheid van onszelf en onze naasten. Maar ook omdat het niveau van de volksgezondheid mede de kwaliteit van de samenleving bepaalt. En vice versa stelt de samenleving hoge eisen aan de kwaliteit van de gezondheidszorg. Gezondheid is essentieel voor deelname aan uiteenlopende maatschappelijke activiteiten. Een gezonde beroepsbevolking is het levende kapitaal van onze economie.
104. Het omgekeerde geldt evenzeer. Werkloosheid en sociaal isolement gaan vaak samen met gezondheidsproblemen. Een baan is dan het beste geneesmiddel. Dus moeten we onze economie gezond houden. Dat is ook nodig om de gezondheidszorg van hoge kwaliteit te houden. Een goede gezondheidszorg is ons veel waard. Zij kost ook veel en dat geld moet worden verdiend. De gezondheidszorg zelf is overigens een belangrijke bron van werkgelegenheid. De sector biedt werk aan circa 700.000 mensen.
- De cliënt centraal**
105. In de zorgsector staat de relatie tussen cliënt en zorgverlener centraal. De cliënt moet er op kunnen vertrouwen dat tijdig doeltreffende en doelmatige zorg voorhanden is. Goede samenwerking tussen huisarts en bedrijfsarts draagt hieraan bij. Daarbij gaat het niet alleen om medische behandeling. Langdurige verzorging - in een instelling of aan huis - van mensen die niet (meer) kunnen herstellen - hoort daar ook bij.
- Knelpunten**
106. Autonome trends vergroten de behoefte aan zorg. Wetenschap en technologie vergroten de mogelijkheden tot medisch handelen. Artsen zijn tot meer en meer in staat en patiënten willen daarvan - logischerwijs - profiteren. Met de groei van de bevolking groeit het beroep op de zorg. Door de vergrijzing neemt de vraag naar zorg eveneens toe. Hoewel ouderen gelukkig langer gezond blijven, maken zij in de regel intensiever gebruik van medische zorg dan jongeren. Naarmate mensen langer leven, maken zij bovendien langer van de zorg gebruik.
107. Het is goed dat de medische stand steeds meer ziekten en kwalen de baas kan en dat mensen hierdoor een betere levensverwachting hebben. De totale kosten van de zorg staan daardoor wel onder druk, ook als aandeel in de collectieve uitgaven. Beheersing van de kosten is dus geboden. De zorg betaalbaar houden zonder afbreuk te doen aan de kwaliteit en de toegankelijkheid van de zorg. Dat is de opdracht waarvoor we staan.
108. Het vorige regeerakkoord stond een volumegroei toe van 1,3%. Dat was te weinig. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat er méér nodig is om en de demografische verschuivingen op te vangen en patiënten te laten profiteren van de vooruitgang in de geneeskunde. Daarnaast is er

- _____ 1 _____
- _____ 2 _____
- _____ 3 _____
- _____ 4 _____
- _____ 5 _____
- _____ 6 _____
- _____ 7 _____
- _____ 8 _____
- _____ 9 _____
- _____ 10 _____
- _____ 11 _____
- _____ 12 _____
- _____ 13 _____
- _____ 14 _____
- _____ 15 _____
- _____ 16 _____
- _____ 17 _____
- _____ 18 _____
- _____ 19 _____
- _____ 20 _____
- _____ 21 _____
- _____ 22 _____
- _____ 23 _____
- _____ 24 _____
- _____ 25 _____
- _____ 26 _____
- _____ 27 _____
- _____ 28 _____
- _____ 29 _____
- _____ 30 _____
- _____ 31 _____
- _____ 32 _____
- _____ 33 _____
- _____ 34 _____
- _____ 35 _____
- _____ 36 _____
- _____ 37 _____
- _____ 38 _____
- _____ 39 _____
- _____ 40 _____
- _____ 41 _____
- _____ 42 _____
- _____ 43 _____
- _____ 44 _____
- _____ 45 _____
- _____ 46 _____
- _____ 47 _____
- _____ 48 _____
- _____ 49 _____
- _____ 50 _____
- _____ 51 _____
- _____ 52 _____
- _____ 53 _____
- _____ 54 _____
- _____ 55 _____
- _____ 56 _____
- _____ 57 _____
- _____ 58 _____
- _____ 59 _____
- _____ 60 _____

- nog winst te behalen uit verhoging van doelmatigheid.
109. In de komende jaren zal de zorgvraag onder invloed van de vergrijzing veranderen. Zo zal bijv. de "demografische" volumegroei voor de sector verzorgings- en verpleeghuizen geen 1% bedragen, maar 1,7%. Reallocatie van middelen binnen het macro-budget is dan ook geboden, ten gunste van verpleging en verzorging van ouderen en chronisch zieken, GGZ en gehandicaptenzorg. De toenemende druk op de mantelzorg moet gekeerd. Vrijwilligerswerk moet voldoende financieel worden ondersteund.

Een haalbare, realistische financiële doelstelling

110. Een nieuw kabinet moet voldoende financiële ruimte creëren voor de zorgsector en de doelmatigheid van het zorgsysteem en het professioneel handelen vergroten. D66 is van mening dat, ook gelet op de nog te behalen doelmatigheidswinst, de uitgaven voor de gezondheidszorg jaarlijks met 2 procent zullen moeten groeien. Daarbij wordt uitgegaan van de volgende gemiddelde volumegroei tot 2015:
- 0,9 - 1,0 % om demografische ontwikkelingen op te vangen,
  - en • 1,1 - 1,2 % voor epidemiologische en medisch technologische veranderingen. Daarnaast moet het kabinet rekening houden met het feit dat de loon- en prijsontwikkeling in de zorgsector bovengemiddeld zijn.
- Het tarievenbeleid in de zorgsector is toe aan herijking, om te komen tot meer reële prijs/prestatieverhoudingen. Er moet aandacht worden besteed aan de beloning van verplegenden en verzorgenden.
111. Ook bij deze groei zijn keuzen onvermijdelijk. We moeten immers gelet op de vergrijzing de zorg op langere termijn betaalbaar houden. We moeten opnieuw nagaan welke voorzieningen in de vergoedings sfeer passen. Dit geldt zowel voor de AWBZ als voor het verplicht verzekerde ziekenfondspakket.
112. Ook moet - nu de zorg steeds vaker aan huis wordt gegeven - worden vastgesteld welke hulp en bijstand aan huis tot het domein van de zorgsector behoort. Anders wordt de ontwikkeling van de AWBZ premiedruk onbeheersbaar. Zorg- en woonkosten moeten worden gescheiden.
- Wachttijstproblematiek aanpakken**
113. Er moet een eind komen aan onaanvaardbaar lange wachttijden. Bij een efficiënt zorgsysteem past een zekere wachttijd. Ontbreekt die dan is er sprake van een continue capaciteitsoverschot. Door betere informatie over de wachttijden, efficiëntere organisatie en betere logistiek kunnen de wachttijden bekort worden. Desalniettemin hebben de wachttijsten in sommige delen van de zorgsector ernstige, en structurele, vormen aangenomen, zowel bij de specialistische zorg (orthopedie, hartchirurgie, oogheelkunde, ambulante geestelijke gezondheids-

zorg) als bij verpleeg- en verzorgingstehuizen en in de gehandicaptenzorg. Ook de capaciteit in de thuiszorg is onvoldoende om mensen zo lang mogelijk thuis te verzorgen. Terwijl de behoefte aan goede thuiszorg onder invloed van de vergrijzing zal groeien.

114. D66 wil extra geld uittrekken voor het verkorten van de wachtlijsten, maar wil ook wachtlijsten inkorten door de 'logistieke organisatie' van het zorgaanbod te stroomlijnen. Er moeten afspraken komen met zorgaanbieders in regio's waar zich geen capaciteitstekorten voordoen. De bedrijfstijd in ziekenhuizen moet verruimd worden, zo nodig door meer artsen en verplegenden op te leiden.

Tweedeling in de zorg voorkomen

115. Lange wachttijden in de curatieve zorg zijn ook oorzaak van onnodig lang ziekteverzuim en nodigen uit tot wachtlijstomzeilende initiatieven. Steeds meer bedrijven kopen capaciteit in bij ziekenhuizen om hun werknemers snel te laten behandelen en de wachtlijsten te omzeilen. Dit is een ongewenste ontwikkeling. Iedereen moet op gelijke wijze gebruik kunnen maken van noodzakelijke zorgverlening. Er mogen geen stappen worden gezet in de richting van een 'tweedeling in de zorg'. *Wachtlijsten moeten worden weggewerkt, niet omzeild.*
116. D66 is in principe geen voorstander van privéklinieken voor de verplicht verzekerde zorg. Zo kunnen privé-klinieken geen integrale zorg bieden en is in deze klinieken ook de continuïteit van de zorg niet gewaarborgd. Verder is het voor de sector als geheel niet doelmatig als privé-klinieken de krenten uit de pap halen, terwijl de ziekenhuizen hoe dan ook een zware infrastructuur in stand moeten houden.
117. Illegalen hebben recht op medische hulp. De overheid dient hiervoor de middelen ter beschikking te stellen.
118. Chronisch zieken mogen niet van de arbeidsmarkt worden uitgesloten. De initiatiefwet-Van Boxtel draagt daaraan bij door de medische aanstellingskeuringen tot een minimum terug te dringen.

Meer regionale planning van het zorgaanbod

119. Het Rijk is verantwoordelijk voor de planning van het aanbod van langdurige zorg. Maar om de flexibiliteit in het zorgaanbod te vergroten moeten lagere overheden, patiënten, zorgaanbieders, verzekeraars per provincie en in de vier grote steden een grotere (financiële) verantwoordelijkheid krijgen. De provincies en de vier grote gemeenten krijgen de verantwoordelijkheid voor de totstandkoming en uitvoering van de regionale plannen. Verbindingskantoren werken deze plannen verder uit. Eventuele verdere decentralisatie naar een kleinere schaal is mogelijk. Er moet geen concurrentie komen tussen aanbieders van langdurige zorg.

Meer geld voor persoonsgebonden budgetten

120. Extra geld is nodig voor de persoonsgebonden budgetten. Met deze budgetten kunnen cliënten die langer dan drie maanden thuiszorg nodig hebben, zelf beslissen hoe, wanneer en bij wie de noodzakelijke zorg wordt kocht. De hoogte van het toegewezen budget hangt uiteraard af van de individuele zorgbehoefte, waarbij tevens het

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66

evenwicht moet worden bewaakt tussen thuiszorg en de zorg in een instelling. Een beter evenwicht tussen bureaucratie en kostenbeheersing moet worden bereikt.

Betere zorg voor mensen met psychische of sociale problemen

121. Voorkomen moet worden dat mensen pas hulp krijgen als zij diep in de moeilijkheden zitten. Bij ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid door psychische oorzaken moet veel eerder en adequater worden opgetreden. Psychische en sociale problemen moeten dus eerder worden gesignaleerd. Leraren, thuiszorgwerkers en huisartsen moeten daarvoor opgeleid zijn. Psychische hulp moet zoveel mogelijk worden gegeven in de eerste lijn; door maatschappelijk werkers, RIAGG'S of vrij gevestigde psychotherapeuten of psychiaters.
122. D66 wil de criteria op grond waarvan mensen gedwongen behandeld kunnen worden herijken. Het huidige criterium voor gedwongen behandeling: dat iemand een gevaar voor zichzelf of de omgeving moet zijn, is in de praktijk soms ontoereikend om mensen in psychische nood te kunnen helpen. Cliënten moeten bij opname wel direct worden geïnformeerd over de mogelijkheden van maatschappelijke en juridische bijstand. Daarnaast is meer onderzoek en onderwijs nodig in het kader van de forensische psychiatrie voor gedetineerden met psychische problemen.
123. Bij de behandeling in de geestelijke gezondheidszorg staat een zo snel mogelijke terugkeer naar het dagelijkse leven voorop. Lukt dat niet dan is goede zorg en voldoende huisvesting binnen of buiten de instelling noodzakelijk.

Modernisering curatieve zorg

124. De eerste- en de tweedelijns gezondheidszorg werken nog steeds niet optimaal samen en artsen werken niet altijd even doelmatig. De commissie-Biesheuvel heeft voorstellen gedaan voor de modernisering van de curatieve zorg die nog lang niet allemaal zijn uitgevoerd. Er moet een abonnementsstelsel voor alle huisartshulp komen; een nieuw honorariumstelsel voor specialisten (gebaseerd op een uurtarief) met een goede pensioenvoorziening en afschaffing van de goodwill en een lumpsum-bekostigingssystematiek voor ziekenhuizen. Het vrije beroep van de specialist dient naast loondienstbetrekking mogelijk te blijven. Wel moeten de inkomens van specialisten worden geharmoniseerd.

Alternatieve gezondheidszorg

125. De overheid zal bij haar beleid de niet-conventionele geneeskunde en haar beoefenaars betrekken ook als het niet-artsen betreft. Om de patiënt te beschermen wordt een registratieplicht in het kader van de Wet Beroepsbeoefenaren in Gezondheidszorg ingevoerd ook voor niet-conventionele therapeuten.

Verzekeringsmarkt

126. Er is meer concurrentie gekomen tussen de ziekenfondsen en dat versterkt doelmatig en kostenbewust handelen, ook in de richting van zorgaanbieders. Ziekenfondsen dragen zelf risico voor hun uitgaven en dat wordt verrekend in de nominale ziekenfondspremies. Ziekenfondsverzekerden kunnen één maal per jaar van

ziekenfonds veranderen. Daarbij geldt voor ziekenfondsen een acceptatieplicht. Die acceptatieplicht moet ook gaan gelden bij de aanvullende verzekeringen van ziekenfondsen en op de particuliere verzekeringsmarkt. Zo krijgt ook de particuliere verzekerde een grotere invloed op het beleid van de particuliere zorgverzekeraar. De acceptatieplicht moet wel gepaard gaan met de introductie van een premiebandbreedte.

127. De Wet op de toegang tot ziektekostenverzekeringen (WTZ) verplicht particuliere verzekeraars bepaalde groepen verzekerden, met name 65-plussers, te accepteren tegen een gemaximeerde premie. De verliezen die verzekeraars op deze polissen lijden, worden via een omslagbijdrage geheel afgewenteld op de totale groep particulier verzekerden. Hierdoor ontbreekt een prikkel om doelmatig en kostenbewust te handelen. D66 wil de kosten beheersbaar maken door beperking van de declaratiemogelijkheid.

Toezicht verbeteren

128. Het publieke toezicht op het beleid van de ziekenfondsen moet worden aangescherpt. Ziekenfondsen werken steeds vaker in concerns met commerciële partners samen. Verstrengeling van publieke en private middelen en belangen moet worden tegengegaan.

129. Alle bij de zorg betrokken partijen moeten verplicht worden zich te verantwoorden over de besteding van de premies. Daarvoor moet er een Wet op de Medische Informatievoorziening komen. Privacy van medische gegevens moet worden gegarandeerd, ook bij het gebruik van de zorgpas.

Ziekenfonds behouden en moderniseren

130. Het ziekenfonds moet blijven, maar de kring van verzekerden moet worden herzien. Het ziekenfonds is nu voor werknemers met een looninkomen onder een bepaalde grens en uitkeringsgerechtigden en dat is in bepaalde gevallen onlogisch en zelfs onrechtvaardig. Zo zijn kleine zelfstandigen, ongeacht hun inkomen, altijd aangewezen op de relatief dure particuliere markt omdat zij geen looninkomen hebben. Tegelijkertijd herbergt het ziekenfonds duizenden mensen met een groot vermogen. Naar het inkomen uit dat vermogen wordt niet gekeken bij toelating tot het ziekenfonds en het wordt evenmin belast met de ziekenfondspremie. D66 wil deze problemen aanpakken. Dat kan door van het ziekenfonds een 'inkomensverzekering' te maken, met het belastbare inkomen als meetlat. Ambtenaren horen ook in principe in een nieuwe inkomensverzekering ondergebracht te worden.

Eigen bijdragen inkomensafhankelijk maken

131. In de AWBZ en in het ziekenfonds zijn eigen bijdragen ingevoerd of verhoogd om mensen bewuster te maken van de kosten van de zorg. Hoewel mensen met een minimuminkomen en chronisch zieken hierbij zoveel mogelijk zijn ontzien, komt de grens van dit prijsmechanisme in zicht. Met name de cumulatie van eigen bijdragen baart zorgen, vooral bij ouderen met een laag inkomen. Daarom wil D66 een inkomensafhankelijk maximum voor het totaal van de eigen bijdragen instellen voor het AWBZ en ziekenfonds samen. De huisarts moet, als poortwachter van de zorg, buiten de eigen bijdragen blijven.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66

Preventie

132. In de gezondheidszorg geldt letterlijk: voorkomen is beter dan genezen. Preventie is dus een onmisbaar onderdeel van het gezondheidsbeleid. We leven in veel opzichten - drinkwater, riolering, voedsel, huisvesting - in een gezond land. Maar we leven in net zoveel opzichten ongezond - gehaast, met te weinig beweging en ongezonde leef- en eetgewoonten. Gerichte aandacht voor gezond gedrag blijft dus nodig. Preventie is ook het verbeteren van arbeidsomstandigheden of het aanpassen van woningen voor ouderen. Zelfstandig wonen betekent een geringer beroep op professionele zorgverleners omdat ouderen in hun eigen omgeving vaak meer informele hulp ontvangen.

Tabaksonthoudigingsbeleid

133. Roken is nummer één van de vermijdbare doodsoorzaken en moet worden onthoudigd. Tabaksteelt (met name het fermenteren van de tabaksbladeren) schaadt het milieu. De verkoop via automaten wordt beëindigd. Uiterlijk vanaf mei 1999 wordt reclame voor tabaksproducten alleen toegelaten op de verkooppunten. Sponsoring van sport en cultuur door de tabaksindustrie wordt niet langer toegestaan. Europese regelgeving tegen tabaksreclame wordt ondersteund. Nederland zal zich inspannen om financiële steun aan tabaksteelt door internationale organisaties (EU, Wereldbank, UNDP, FAO) te beëindigen. De financiële steun voor voorlichting en voor preventie-ondersteuning wordt geleidelijk verhoogd om meer en betere voorlichting over de schadelijke gevolgen van het roken krachtig voort te zetten speciaal gericht op jongeren. Onderzoek moet worden gedaan of de toegevoegde stoffen aan de tabak op schadelijkheid kunnen worden geïdentificeerd en zonodig verboden.

Drugsbeleid

134. In de aanpak van drugsgebruik en drugsverslaving staat het aspect van de volksgezondheid centraal. *Het drugsbeleid wordt daarom beoordeeld op de vermindering van de aantallen drugsgebruikers en drugsverslaafden, hun gezondheidstoestand en de effecten van het drugsgebruik op de volksgezondheid in het algemeen.* Het tot dusverre gevoerde beleid scoort wat dit betreft gunstig ten opzichte van de situatie in andere landen. De effectief gebleken programma's op het gebied van preventie en hulpverlening moeten worden uitgebreid. Voor effectieve verslavingszorg en hulpverlening blijft een zekere centrale regie noodzakelijk; decentralisatie mag niet leiden tot versnippering van gelden en zorgaanbod. D66 vindt dat Nederland in Europees verband moet pleiten voor een humaan beleid gericht op preventie en volksgezondheid.

135. Drugsgebruik en drugsverslaving veroorzaken nog te vaak overlast, onveiligheid en criminaliteit. De illegale handel in drugs is in sterke mate geprofessionaliseerd en Nederlandse drugshandelaren spelen een belangrijke rol in het internationale criminele netwerk. Burgers ondervinden overlast als gevolg van straatjunks, drugsbanden en een te grote concentratie van teveel coffeeshops. Het ingezette beleid om overlast en criminaliteit rond drugsgebruik krachtig te bestrijden, dient te worden voortgezet.

136. De scheiding tussen soft- en harddrugs, waarop het Nederlandse beleid is gebaseerd, heeft in de praktijk haar waarde bewezen en blijft leidraad voor het beleid; intensief gebruik van cannabis onder jongeren moet worden tegengegaan. D66 blijft van oordeel dat softdrugs uit de sfeer van het strafrecht gehaald moeten worden om overheidstoezicht mogelijk te maken. Gelet op de internationale verhoudingen zal dat in Europees verband moeten gebeuren. Zolang vooroordelen en gebrek aan inzicht de internationale discussie bepalen kan Nederland teelt en handel in softdrugs niet volledig decriminaliseren. Daarom zal in de volgende kabinetsperiode het beleid van een zorgvuldig, helder en consistent gedoogbeleid moeten worden voortgezet. Handhaving en controle horen daarbij. Binnen dit beleid dient ruimte te bestaan voor lokale afwegingen en lokale initiatieven om toezicht uit te oefenen op bonafide coffeshops en op de wijze waarop deze worden bevoorraad. Het totaal aantal coffeshops moet worden teruggedrongen.
137. In samenwerking met andere Europese landen moet het drugstoerisme een halt worden toegeroepen. In de grensstreken moet de politiecapaciteit worden versterkt om de overlast van drugstoerisme te beperken.
138. Grootschalige handel in softdrugs moet, met het oog op het georganiseerde criminele karakter ervan, effectief worden bestreden.
139. Ook de bestrijding van handel in harddrugs moet worden geïntensiveerd. Europese samenwerking is daarbij noodzakelijk.
140. Extra aandacht zal moeten worden gegeven aan de bestrijding van de productie en handel in synthetische en chemische drugs, zoals XTC. Afhankelijk van onderzoek naar schadelijke werking op langere termijn zal moeten worden bezien of dit soort drugs een aparte categorie dient te vormen in de Opiumwet. Nieuw op de markt verschijnende drugs, zoals ecodrugs, dienen slechts met grote terughoudendheid op de lijst van verboden stoffen te worden geplaatst. De praktijk laat zien dat de daaruit voortvloeiende criminalisering niet altijd tot de gewenste effecten leidt.
141. Voor de relatief kleine groep van 5.000 extreem-problematische harddruggebruikers dient, op grond van het advies van de Gezondheidsraad, heroïneverstrekkingsexperimenten te worden opgezet. Deze moeten worden gekoppeld aan de functionele infrastructuur van de hulpverlening. Decriminalisering van harddrugs is niet aan de orde. Dat kan pas overwogen worden na diepgaand internationaal onderzoek naar de maatschappelijke consequenties.

Gehandicapten en chronisch zieken

142. Mensen met een handicap moeten een volwaardig en normaal leven kunnen leiden. Betutteling helpt daarbij niet, gelijke kansen en rechten en aangepaste voorzieningen wel. De overheid moet die voorwaarden scheppen zodat mensen met een handicap een eigen plek in de samenleving kunnen vinden.
143. Mensen met een handicap en mensen met een chronische ziekte hebben recht op goede zorg, toegang tot het

- 1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66

reguliere onderwijs, betaalde arbeid, toegang tot de openbare ruimte en het openbaar vervoer en op wonen in de bestaande woonwijken, zo nodig in een aangepaste woning. Gehandicapte kinderen hebben zo veel mogelijk recht op een plek in de reguliere kinderopvang.

144. Een lichamelijke of geestelijke handicap mag een volwaardige plaats in onze samenleving nooit in de weg staan. Waar mensen met een handicap hulp nodig hebben om zelfstandig te kunnen leven, mogen daarvoor geen barrières bestaan of worden opgeworpen.
145. Mensen met een handicap moeten toegang hebben tot moderne technologische voorzieningen en elektronische diensten. Televisieprogramma's moeten meer toegankelijk gemaakt worden voor doven. De gebarentaal moet erkend worden.
146. Gehandicapten en chronisch zieken moeten opgenomen worden in de Algemene Wet Gelijke Behandeling. Daarmee kunnen zij ook op basis van wetgeving gelijke rechten afdwingen.
147. In het sportbeleid moet veel meer aandacht worden besteed aan de deelname van valide en minder valide sporters aan zowel de topsport als de breedtesport.

Gezondheidsethiek

148. Voor D66 is zelfbeschikking een leidend beginsel in de zorg. De overheid dient zich zeer terughoudend op te stellen. Hulpvrager en hulpverlener bepalen welke zorg wenselijk is. Alleen overwegingen van zwaarwegend algemeen belang of schade aan een ander of de gemeenschap rechtvaardigen een beperking van de zorgvraag.
149. D66 wijst instrumenteel gebruik van menselijk leven, zoals het laten ontstaan van een foetus voor transplantatiedoelinden, van de hand. D66 is tegen het klonen van mensen.

Euthanasie en stervensbegeleiding

150. Met betrekking tot door geneeskundigen verleende 'hulp bij zelfdoding' en verleende medewerking aan een 'uitdrukkelijk en ernstig verlangen naar actieve levensbeëindiging' blijft D66 streven naar een aanpassing van het Wetboek van Strafrecht, in die zin dat - indien aan zorgvuldigheidseisen wordt voldaan - de rechtvaardigheidsgrond voor het handelen wordt gewaarborgd. Indien iemand uit vrije wil het eigen lijden ondraaglijk acht en op grond daarvan een wens tot actieve levensbeëindiging kenbaar maakt, dan dient deze zelfbeschikking in principe te worden gehonoreerd. Levensbeëindiging op verzoek kan slechts tot stand komen in de relatie hulpvrager/arts en uitsluitend indien daarvoor vastgestelde procedures in acht worden genomen. De arts dient bij hulpvragen ruimere consultatiemogelijkheden vooraf te krijgen. Een echt vrije keuze voor levensbeëindiging op verzoek is alleen mogelijk bij optimale palliatieve (lijdenverlichtende) zorg, mits daarin de mogelijkheid van levensbeëindiging op verzoek is begrepen.
151. D66 zal zich inzetten voor de verbetering van palliatieve zorg. Artsen en verplegenden dienen al in de opleiding vertrouwd te raken met de mogelijkheden van palliatieve zorg.

Human Genome Project

152. Het in een databestand vastleggen van de soorten menselijke genen is een goede zaak, mits die informatie voor iedereen vrij toegankelijk is. Patentering van deze informatie door instituten of bedrijven met winstoogmerk moet worden verboden. De privacy van degenen waarbij een bepaald gen is geïdentificeerd moet worden gewaarborgd.

Nieuwe technologische mogelijkheden

153. Een permanente maatschappelijke discussie over wetenschappelijke mogelijkheden en (on)wenselijke toepassingen van medisch handelen is geboden. De overheid dient deze discussie te stimuleren en te faciliteren. Voor vergoeding van nieuwe medische behandelingen, instrumenten of geneesmiddelen wordt een (kosten-)effectiviteitsrapportage verplicht.

_____ 1 _____
 _____ 2 _____
 _____ 3 _____
 _____ 4 _____
 _____ 5 _____
 _____ 6 _____
 _____ 7 _____
 _____ 8 _____
 _____ 9 _____
 _____ 10 _____
 _____ 11 _____
 _____ 12 _____
 _____ 13 _____
 _____ 14 _____
 _____ 15 _____
 _____ 16 _____
 _____ 17 _____

Medische gegevens

154. Bij de herziening van de privacywetgeving moeten regels worden gesteld over de uitwisseling van medische gegevens binnen financiële- en (zorg)verzekeringsinstellingen die in één concern opereren.

155. Kinderen moeten ook bij anonieme sperma- of eiceldonatie kunnen beschikken over de genetische informatie van hun ouders.

156. Deelname aan genetische screening mag alleen plaatsvinden op basis van vrijwilligheid.

157. De wetgeving dient met spoed te worden aangepast aan de Europese Bio-ethische Conventie, met name op het punt van het verbod op genetische discriminatie.

V. Cultuur als ruggengraat

158. Een samenleving die in ijtempo verandert moet vorm blijven geven aan dat wat mensen bindt en wat van waarde is. Dat vraagt om gezamenlijke inspanningen om invulling te geven aan samenhang en cohesie, saamhorigheid en tolerantie, maar ook bezinning en reflectie. De cultuur is de omgeving waarin dat plaats vindt. En het is van essentieel belang die omgeving zo vorm te geven dat ze open is en uitdagend, dat ze inspireert, nieuwsgierig maakt. We moeten werken aan een cultureel klimaat dat mensen aanmoedigt en houvast biedt om zelfstandig te bepalen wat voor hen van waarde is, wat ze delen en wat ze willen ontdekken. Voor een belangrijk deel wordt het cultureel klimaat door een samenleving zelf bepaald, maar er zijn veel instrumenten om daar mede vorm aan te geven. _____ 1
_____ 2
_____ 3
_____ 4
_____ 5
_____ 6
_____ 7
_____ 8
_____ 9
_____ 10
_____ 11
_____ 12
_____ 13
_____ 14
_____ 15
_____ 16
_____ 17
159. Cultuur is de manier waarop een gemeenschap omgaat met zijn ouderen, zieken en zwakken, armen, vreemdelingen. Aandacht voor de cultuur betekent ook interesse en zorg voor het verleden en de vormgeving van het heden; archeologie, monumenten en cultuurlandschappen, maar ook voor de gearchiveerde geschiedenis. Het vraagt om ruimte en ondersteuning van kunst en literatuur van verschillende aard, een geschakeerd aanbod van cultuuruitingen, allerhande voorzieningen, goed opgeleide kunstenaars die in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien, mogelijkheden om zelf kunst te beoefenen en een veelzijdig en betrouwbaar aanbod van informatie. _____ 18
_____ 19
_____ 20
_____ 21
_____ 22
_____ 23
_____ 24
_____ 25
_____ 26
_____ 27
_____ 28
_____ 29
_____ 30
- Investeren in culturele infrastructuur**
160. Er staan een groot aantal investeringen in de infrastructuur van Nederland op stapel. In bebouwing, rail en wegen, onderwijs en kennis. Maar investeren in infrastructuur vraagt ook om een extra investering in cultuur; in ons cultureel erfgoed, de kunsten; in educatie en opleidingen; informatievoorzieningen en de media. Een groot deel van die investeringen wordt door particulieren gedaan. De markt voor kunst en cultuur groeit, maar de subsidies moeten met de markt meegroeien. Om de markt aan te jagen, kwaliteit te garanderen, nieuwe cultuuruitingen een kans te geven en kostbare cultuuruitingen in stand en toegankelijk te houden. Podiumkunsten, film en musea horen zonder restricties onder het lage BTW-tarief te vallen. _____ 31
_____ 32
_____ 33
_____ 34
_____ 35
_____ 36
_____ 37
_____ 38
_____ 39
_____ 40
_____ 41
_____ 42
_____ 43
_____ 44
_____ 45
_____ 46
_____ 47
161. Overheid en politiek hebben de taak zich actief met cultuur te bemoeien. Niet inhoudelijk, wel ondersteunend in financiële en infrastructurele zin. De markt alleen is niet voldoende als cultuurpolitiek instrument, want cultuur is geen luxe-artikel maar een levensbehoefte. D66 wil in zijn cultuurpolitiek de markt corrigeren uit overwegingen van kwaliteit, spreiding en participatie, omwille van een pluriforme samenleving en een maximale vrijheid van meningsuiting en meningsvorming. dezorg in een instelling. Een beter evenwicht tussen bureaucratie en kostenbeheersing moet worden bereikt. _____ 48
_____ 49
_____ 50
_____ 51
_____ 52
_____ 53
_____ 54
_____ 55
_____ 56
_____ 57
_____ 58
_____ 59
_____ 60

Cultuur vraagt dagelijks onderhoud

162. Cultuur is ook de manier waarop een gemeenschap omgaat met taal, beelden, muziek, expressie, omgangsvormen en met zijn verleden. En die cultuuruitingen vragen om dagelijks onderhoud. Dat betekent zorgvuldig omgaan met onze taal, maar ook het opleiden van bekwame vakmensen die inhoud kunnen geven aan de cultuur. Want het zijn de schrijvers, musici, acteurs, dan- bkwame vakmensen die inhoud kunnen geven aan de cultuur. Want het zijn de schrijvers, musici, acteurs, dansers, beeldend kunstenaars, vormgevers en architecten, journalisten en regisseurs die uiteindelijk bepalen wat het beeld van onze samenleving is. Daarom moet de kwaliteit van het kunstvakonderwijs omhoog. Jongeren moeten een gedegen vakopleiding kunnen volgen en er moet aandacht zijn voor talent. Dat vraagt om reorganisatie van het aanbod van het kunstvakonderwijs zonder daarop te bezuinigen.
163. Jonge kunstenaars hebben met de Wet Inkomensvoorziening Kunstenaars financiële ruimte gekregen om in een aantal jaren een eigen beroepspraktijk op te zetten. Deze regeling zal echter veel meer effect sorteren met een beter afgestemd flankerend beleid. De fondsen dienen meer middelen te oormerken voor jonge kunstenaars en het budget van het Fonds voor de Podiumkunsten dat nieuwe theaterinitiatieven ondersteunt moet worden verhoogd.

De stad als culturele broedplaats

164. Steden zijn broedplaatsen van cultuur. De cultuur gedijt in steden waar wordt gebouwd aan de culturele infrastructuur, waar nieuwe initiatieven de ruimte krijgen en waar culturele netwerken tot stand komen. Het Rijk dient steden die cultuur een dominante plek willen geven in het dagelijkse leven optimaal te ondersteunen. Dat kan door gezamenlijk op te trekken en het afsluiten van convenanten over culturele initiatieven en activiteiten zoals dezer jaren voor het eerst is gebeurd. Maar er is ook een betere afstemming tussen landelijk aanbod en voorzieningen en de wensen en behoeften van steden en regio's nodig. In 2001 moet Rotterdam Culturele Hoofdstad van Europa worden.

Toneel en theater

165. Veel stadsschouwburgen buiten de Randstad hebben moeite om interessante voorstellingen aan te trekken. De reisverplichting voor grote gezelschappen helpt daarbij niet veel. Het programmeringsfonds dat schouwburgen financieel steunt, biedt wel soelaas en zou moeten worden versterkt. Nagegaan moet worden of meer podia vaste bespelers kunnen krijgen. Een eigen gezelschap is een stimulans voor het culturele leven in de stad en de regio.

Kennis maken met cultuur

166. Het is van groot belang dat mensen van jongs af aan regelmatig kennis maken met cultuur. In hun leefomgeving, in het onderwijs en via de media. Een infrastructuur

van allerhande culturele voorzieningen, nationaal, maar vooral ook op plaatselijk niveau is daarvoor voorwaarde. *Een cultuur-infrastructuur is net zo onontbeerlijk als een verkeers-infrastructuur.* Suppletie door het Rijk bij nieuwbouw of verbouw van culturele accommodaties moet een automatisme worden, bijv. in de vorm van verdubbeling van de lokale investering.

Jongeren en cultuur

167. Om kinderen in aanraking te brengen met cultuur is versterking van de relatie tussen het onderwijs en culturele instellingen nodig. Naast het programma Cultuur en School dat gezamenlijke initiatieven van scholen en instellingen ondersteunt moet de kunstzinnige vorming en kunsteducatie worden versterkt. Musea moeten voor jongeren tot 21 jaar gratis toegankelijk worden. De publieke omroep dient culturele programmering voor jongeren een hogere prioriteit te geven.

Zelf cultuur beoefenen

168. Bijna zes miljoen mensen doen iets met cultuur. Ze zijn geïnteresseerd en actief betrokken bij kunstvormen, vrijwilliger bij allerlei activiteiten, of ze beoefenen zelf de kunsten. De financiële ondersteuning van de amateuristische kunstbeoefening en de bibliotheken heeft de afgelopen jaren onder druk gestaan. Daarmee dreigt een fundament voor actieve deelname aan cultuur te verbrekken. Instandhouding van diversiteit en beweging in de amateurkunst moet prioriteit hebben in een samenleving waarin cultuur een onmisbaar element is van het dagelijks leven. Het nieuwe Fonds voor de Amateurkunst moet meer armslag krijgen. Bibliotheken moeten veel nadrukkelijker multimediale culturele en educatieve informatiecentra worden.

Variatie in cultuur

169. Er moet meer ruimte komen voor eigen cultuuruitingen van migranten, voor uitwisseling en samenspel tussen de verschillende culturen. Maar ook de inbreng van migranten aan cultuur en media in den brede moet worden versterkt. Kunstvakopleidingen moeten zich nadrukkelijk richten op scholing van migranten. Instellingen als musea en de publieke omroep dienen de veelkleurigheid van de samenleving te weerspiegelen, zowel in programmering als in personeel. Vooral op regionaal en lokaal niveau kunnen oude en nieuwe media worden ingezet voor de deelname van minderheden aan cultuur en samenleving.

Het decor van Nederland

170. Nederland is een culturele schepping van de eerste orde. Stedenbouw, infrastructuur en landschapsbeheer bepalen het beeld van ons land en vormen het levende decor van onze samenleving. De kwaliteit van het beheer van het cultureel erfgoed - onze monumenten, stadsgezichten, landschappen en archeologie - en de wijze waarop wij de komende decennia vorm zullen geven aan de verstedelijking en de versterking van de infrastructuur zijn zeer bepalend voor de kwaliteit van onze leefomgeving.

Monumenten in gebruik

171. Deze jaren worden de grootste achterstanden in de restauratie van rijksmonumenten weggevoerd, maar deze inhaalslag is pas het begin. Als vervolg hierop is een forse investering in de restauratie en het onderhoud van monumenten noodzakelijk. Die investeringen zullen voor

een groot deel door particulieren worden gedaan, omdat veel monumenten ook economisch waarde hebben. Rijkssubsidie jaagt die investeringen aan en is in deze sector zeer effectief. Een gemeenschappelijke inspanning van overheid en markt de komende vijftien jaar kan zeker stellen dat onze monumenten een beeldbepalende rol blijven spelen. Niet als decor van het verleden, maar vooral voor gebruik in het heden.

Het bodemarchief

172. Een aanzienlijk deel van de geschiedenis ligt opgeslagen in de bodem van ons land. Dat archeologisch erfgoed wordt steeds vaker bedreigd nu Nederland op de schop gaat. Er zijn daarom bestuurlijke en financiële instrumenten nodig om het archeologisch belang mee te laten wegen in besluiten over nieuwe bouwlocaties voor wonen en werken, intensivering van de recreatie en de landbouw en grote infrastructurele werken. Archeologisch onderzoek, conservering of opgraving moet deel uitmaken van de planvorming bij ruimtelijke activiteiten. De kosten moeten gedragen worden door de initiatiefnemer.

Vormgeven aan de openbare ruimte

173. De kwaliteit van de openbare ruimte mag niet alleen bepaald worden door het belang van de volkshuisvesting, de bereikbaarheid, de logistiek en de economie. De wijze waarop mensen hun directe omgeving beleven is essentieel voor de kwaliteit van hun bestaan. Zowel bij de stedenbouw, de grote infrastructurele werken als het landschapsbeheer dient door architecten en vormgevers de culturele dimensie in de vormgeving van de openbare ruimte versterkt te worden.

De collectie Nederland

174. Musea en archieven herbergen een schat aan informatie over de geschiedenis van Nederland en een hoogstaand overzicht van kunst en cultuur. De toegankelijkheid van de collecties is echter nog lang niet optimaal, alleen al door een te gebrekkige selectie van wat van waarde is. Musea moeten op veel grotere schaal gaan samenwerken, zowel bij het beheer, het aankoopbeleid als bij uitwisseling van collecties. Musea moeten hun depots actiever gaan inzetten. Het concept van De Collectie Nederland moet de komende jaren ook in de praktijk gaan werken. Een Rijksaankoopfonds moet het mogelijk maken voor Nederland unieke kunstwerken te behouden.

175. Er is een extra inspanning nodig om collecties te conserveren en archieven te digitaliseren en hun toegankelijkheid te vergroten door gebruik te maken van elektronische dienstverlening. De conserveringsachterstanden bij film, televisie en papier dienen met voorrang te worden ingelopen. De digitale bestanden moeten actief worden opgesteld.

176. Cultuur en kunst kosten geld. Veel geld. Ook in die zin is het kunst- en cultuurbeleid een kerntaak van de overheid. Thans gaat 0,4 procent van de rijksbegroting naar kunst en cultuur. Dat moet aanzienlijk worden verhoogd, o.a. voor uitvoering van de WIK in de oorspronkelijke vorm, voor cultuureducatie in en rond het onderwijs, voor uitvoering van het Strategisch Plan Monumentenzorg, voor het behoud van verzamelingen, voor ons internationale kunst- en cultuurbeleid en voor het geleidelijk doen ver-

dwijnen van de afhankelijkheid van de publieke omroep van reclame-inkomsten.	1	publiek bestel met verve en voldoende draagvlak kunnen vervullen.
	2	
	3	
Een gevarieerd informatie-aanbod	4	
177. Nieuwe media verwerven zich een steeds belangrijker plaats in de informatievoorziening, maar ook bij de traditionele media, vooral bij de omroep, doen zich grote veranderingen voor. Liberalisering en vermindering van de distributieschaarste heeft tot een groot aanbod van commerciële radio en televisie geleid, zowel landelijk als regionaal. De publieke omroep heeft een ingrijpende reorganisatie doorgemaakt. In de meeste provincies is publieke televisie van start gegaan. Via de satelliet worden Nederlandse programma's verspreid voor Nederlanders in het buitenland.	5	183. De huidige omvang stelt de landelijke publieke omroep in staat om onderscheidend te programmeren voor een breed en gevarieerd publiek en kan gelet op de toenemende distributiemogelijkheden gehandhaafd blijven, mits een relevant deel van de bevolking daadwerkelijk bereikt blijft worden en de financiën op orde zijn. Omroepverenigingen dienen een grotere bijdrage te gaan leveren in de financiering van de programma's.
	6	
	7	
	8	
	9	
	10	
	11	
	12	
	13	
	14	184. Na afloop van de huidige concessieperiode zal wettelijk een concessie worden verleend aan de publieke omroep als geheel. De ruggengraat van die concessie is de publieke opdracht waaraan de omroep periodiek getoetst kan worden. Het is van groot belang dat de publieke omroep haar programmering nadrukkelijker op jongeren en migranten gaat richten en dat er meer aandacht komt voor cultuur, educatie en wetenschap.
	15	
	16	
178. Een gevarieerd, betrouwbaar en toegankelijk aanbod van informatie is een publiek belang. Zeker nu het overgrote deel van de informatievoorziening wordt verzorgd door de markt waarin dagbladen, tijdschriften, boeken, steeds meer radio en televisie, internet en de kabel commercieel worden geëxploiteerd, is ordening van de informatiemarkt soms noodzakelijk. Daarbij gaat het vanuit de wens van een pluriform aanbod zowel om het tegengaan van machtsconcentraties als het tijdelijk toestaan van prijsafspraken in bijvoorbeeld de dagbladen- en boekenbranche.	17	
	18	
	19	
	20	
	21	
	22	185. <i>De toekomst van de publieke omroep mag niet afhankelijk zijn van reclame op radio en televisie.</i> Inkomsten uit reclame moeten de omroep versterken, niet frustreren. Vergaande commercialisering, sponsoring en overmatige reclame past niet bij publieke omroep en stoot kijkers en luisteraars af. Nagegaan moet worden hoe de omroep minder afhankelijk daarvan gemaakt kan worden. Naast de omroepbijdragen moet financiering van de publieke omroep uit algemene middelen mogelijk worden.
	23	
	24	
	25	
	26	
	27	
	28	
	29	
	30	
	31	
	32	
	33	186. Met het oog op de langere termijn wordt onderzocht of de <i>omroepbijdrage</i> als grondslag van financiering van de publieke omroep geheel moet worden vervangen door financiering uit de algemene middelen. Gelet op het feit dat inmiddels audio en tv in vrijwel elke woning aanwezig zijn, zou het voordeel van financiering uit de algemene middelen kunnen zijn dat de perceptiekosten voor het ophalen van de omroepbijdragen vervallen, terwijl de individuele bijdrage via de algemene middelen inkomensafhankelijk is.
	34	
	35	
	36	
	37	
	38	
	39	
	40	
	41	
	42	
	43	
	44	
	45	187. De Wereldomroep heeft een zelfstandige taak, maar maakt nadrukkelijk onderdeel uit van het publieke bestel. Met behoud van de opdracht om een beeld van Nederland in het buitenland te presenteren en Nederlanders in het buitenland te bedienen is meer samenwerking gewenst tussen de Wereldomroep, landelijke en regionale omroep en het trainingscentrum van de Wereldomroep en de MediaAcademie. De steun aan het Radio Nederland Training Centre en de Stichting Communicatie Ontwikkelingssamenwerking moet worden uitgebreid om in het licht van de <i>ondersteuning van vrije media in de derde wereld</i> journalisten en RTV-medewerkers te scholen.
	46	
	47	
	48	
	49	
	50	
	51	
	52	
	53	
	54	
	55	
	56	
	57	
	58	
	59	188. Regionale en lokale omroepen voorzien in een duidelijke behoefte aan informatie over stad en streek. Gemeenten moeten meer mogelijkheden krijgen om lokale radio en televisie financieel te ondersteunen. Gezonde samenwerking tussen de landelijke en de regionale publieke omroepen op het gebied van de programmering en bij de advertentiewerving is voorwaarde voor de verdere ontwikkeling van een geschakeerd aanbod van publieke informatievoorziening.
	60	
	61	
	62	
	63	
	64	
	65	
	66	

VI. Kennis is een groot goed

189. Van onderwijs wordt veel verwacht. En dat is terecht. Goed onderwijs creëert kansen door ontplooiing van talent en verwerving van kennis. Onderwijs is emancipatie. En dan gaat het niet alleen om het overdragen van vaardigheden en kennis. Het leren zelf moet voor scholieren een uitdaging worden. Onderwijs moet nieuwsgierig maken, leerlingen aansporen om een leven lang nieuwe kennis en kunde te vergaren, zich bij te scholen en zich te verdiepen in nieuwe ontwikkelingen. Want kennis verouderd snel. Docenten moeten bekwaam en bevoegd zijn. Die bekwaamheid moet gedurende hun gehele beroepsleven op peil worden gehouden. Binnen het onderwijsbestel moet samenhang bestaan tussen schooltypen en schoolniveaus, om de doorstroming te bevorderen en het wisselen van school te vereenvoudigen. Diploma's moeten helder zijn in hun betekenis voor de verkrijger en voor de arbeidsmarkt. Leerlingen, of ze nu met achterstanden kampen of begiftigd zijn met extra talent, moeten geen onnodige hindernissen vinden op hun weg door het onderwijs. Beter nog, het onderwijs moet hen stimuleren de best mogelijke weg te vinden door extra ondersteuning en zo nodig extra financiële middelen.
- Meer investeren in onderwijs**
190. We geven te weinig geld uit aan onderwijs. Internationaal zelfs onder de norm. Vooral het primair en voortgezet onderwijs zijn onderbedeeld. Dat is zeer zorgelijk en staat haaks op de aanspraken die we op het onderwijs doen. *Nederland moet dan ook weer snel meer gaan investeren in het onderwijs, waarbij het basisonderwijs, het beroepsonderwijs en het algemeen voortgezet onderwijs voorrang krijgen.* We moeten de klassen verkleinen, de voorzieningen moderniseren en de positie van de leerkracht verbeteren.
- Leraren**
191. D66 wil meer investeren in de leerkrachten, in hun vak-kennis en in hun didactische bekwaamheden. Bijscholing moet in het personeelsbeleid en in de salariering beloofd worden. Daarvoor is registratie van de bijscholing nodig. De positie van de schoolleider moet worden opgewaardeerd. D66 ondersteunt de terugkeer van de vakleerkracht in het basisonderwijs. Zowel voor lichamelijke opvoeding, als voor de creatieve vakken.
- Zekerheid en voldoende bekostiging**
192. Het bewaken van de kwaliteit, de samenhang van de voorzieningen, de toegankelijkheid en de financiering van het onderwijs zijn en blijven kerntaken van de overheid. Dat kan ook met minder "circulaires uit Zoetermeer". De afgelopen jaren hebben naast vernieuwing veel onrust en onzekerheid gebracht voor de scholen. Die onrust willen we wegnemen door scholen voldoende bevoegdheden te geven en de financiering eindelijk goed te regelen. Dan kunnen de scholen zich concentreren op hun kerntaken.
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27
- 28
- 29
- 30
- 31
- 32
- 33
- 34
- 35
- 36
- 37
- 38
- 39
- 40
- 41
- 42
- 43
- 44
- 45
- 46
- 47
- 48
- 49
- 50
- 51
- 52
- 53
- 54
- 55
- 56
- 57
- 58
- 59
- 60

193. Decentralisatie van onderwijstaken ontslaat de overheid niet van de plicht de kosten van het funderend onderwijs volledig voor haar rekening te nemen. Het onderwijs aan leerplichtige leerlingen is en blijft een basisvoorziening voor allen, die betaald wordt uit de algemene middelen. Sponsoring door bedrijven is geen aanvaardbaar alternatief. Ouderbijdragen mogen niet de kwaliteit van het onderwijs gaan bepalen. Gelijke en adequate bekostiging zorgt ervoor dat alle leerlingen optimale kansen krijgen voor een succesvolle deelname aan het onderwijs.

194. Extra inspanningen van scholen als begeleiding van kinderen uit het speciaal onderwijs, voor- en naschoolse opvang en voorschoolse educatie kunnen niet uit het reguliere onderwijsbudget betaald worden. Tegenover extra inspanningen horen evenredige financiële vergoedingen te staan.

Decentralisatie en deregulering

195. De decentralisatie van onderwijstaken verloopt te eenzijdig. Niet de school zelf, maar steeds meer instellingen buiten de school, hebben taken en bevoegdheden gekregen op het gebied van onderwijs: gemeenten, procesmanagers, begeleidingscommissies en onderzoeksbureaus. Dat moet veranderen. Decentralisatie is volgens D66 versterking van de positie van de scholen. Daar moeten taken en middelen naar toe.

196. Door deregulering hebben gemeenten de verantwoordelijkheid voor huisvesting, schoolbegeleiding en onderwijs-achterstandsbeleid gekregen, maar de bureaucratie is daarmee niet echt verminderd. Dat zal dus de volgende stap moeten zijn. Daarvoor is het nodig dat de overheid duidelijk maakt wat zij van de scholen verwacht en waar zij scholen op zal aanspreken. De kerndoelen zullen dan ook duidelijker moeten aangeven wat de leerlingen aan het einde van de basisschool moeten kennen en kunnen om naar het vervolgonderwijs te gaan.

Methoden

197. Scholen moeten meer inzicht hebben in de kwaliteit van nieuwe onderwijsmethoden. Niet alleen vanwege de investering, maar ook omdat methoden in grote mate de kwaliteit van het onderwijsprogramma bepalen. Ze moeten dus goed zijn. Nog steeds zijn er ondeugdelijke methoden in omloop. Methoden die niet, net als medicijnen, eerst door een onafhankelijke commissie zijn getest en van een keurmerk zijn voorzien, zouden niet op de markt mogen verschijnen.

Goed onderwijs begint aan de basis

198. De voor- en voorschoolse fase blijkt steeds belangrijker voor een goede onderwijsstart. Daarin kan voorkomen worden dat kinderen met een sociale en/of een taal- en reken-achterstand aan het reguliere onderwijs beginnen. Het moet vanzelfsprekend worden dat kinderen op driejarige leeftijd naar de peuterspeelzaal gaan. Daar wil D66 middelen voor inzetten.

199. Het basisonderwijs vormt het fundament van ieders verdere schoolopleiding en maatschappelijke loopbaan. Dat fundament moet dus stevig zijn. De basisschool is op dit moment onvoldoende in staat om de taken die zij opgedragen krijgt naar behoren uit te voeren. Zo wordt van scholen gevraagd dat zij kinderen individueel benaderen, dat zij kinderen ook extra hulp en aandacht geven indien nodig. Scholen moeten kinderen leren omgaan met de nieuwe media. Bovendien moeten de scholen grote groepen kinderen die voorheen in het speciaal onderwijs zaten naar behoren opvangen. Scholen moeten dus beter worden toegerust. *De klassen zullen kleiner moeten, de leraren beter opgeleid en voortdurend bijgeschoold en de scholen zullen afdoende bekostigd moeten worden.* Bijzonder getalenteerde leerlingen krijgen de kans verder te komen.
- Weer samen naar school**
200. Kinderen moeten zo veel mogelijk onderwijs op maat krijgen in de eigen omgeving en op een reguliere school. Wanneer het regulier onderwijs niet in staat is die hulp ook daadwerkelijk te bieden dan moet die hulp door het speciaal onderwijs worden geboden. Ook het voortgezet speciaal onderwijs moet blijven bestaan omdat er altijd leerlingen zullen zijn die zelfs met ondersteuning het reguliere onderwijs niet kunnen bijbenen en daarom moeten kunnen terugvallen op een onderwijstype dat ook hen optimale kansen biedt.
- Voortgezet onderwijs**
201. De basisvorming is voor veel vbo-leerlingen te theoretisch. Tegelijkertijd is er te weinig ruimte voor voldoende praktijklessen. De theorie van de basisvorming dient dan ook vervlochten te worden in de praktijkvakken.
202. Met de tweede fase voortgezet onderwijs, is een veelbelovende hervorming van het voortgezet onderwijs in gang gezet. We zullen zeer zorgvuldig moeten omgaan met de invoering. Goede bijscholing van de leraren is noodzakelijk. Voorkomen moet worden dat onder tijdsdruk ontwikkelde methoden door hun gebrekkige kwaliteiten het proces frustreren. Een stapsgewijze invoering van de tweede fase is beter dan een overhaaste maar onverantwoorde invoering in een keer.
203. Het moet mogelijk blijven door te stromen naar hoger of over te stappen naar ander onderwijs.
204. Leerlingen in het middelbaar en hoger beroepsonderwijs moeten meer in contact komen met het bedrijfsleven.
- Betere opvang door integratie**
205. Op lokaal niveau worden succesvolle pogingen ondernomen om onderwijs, kinderopvang, hulpverlening, sport en culturele activiteiten dichter bij elkaar te brengen. Soms gebeurt dat door een goede afstemming van de taken van alle betrokken instellingen; soms door scholen in de gelegenheid te stellen een beperkt aantal diensten van bijv. sportclubs en muziekscholen op de eigen scholen aan te bieden zoals in Almere; soms door daadwerkelijk alle instellingen die met opvang en opvoeding te maken hebben in één gebouw onder te brengen, zoals in de Vensterschool in Groningen. D66 is van mening dat de komende jaren ontwikkelingsruimte gegeven moet worden aan dergelijke uiteenlopende lokale initiatieven
- _____ 1
_____ 2
_____ 3
_____ 4
_____ 5
_____ 6
_____ 7
_____ 8
_____ 9
_____ 10
_____ 11
_____ 12
_____ 13
_____ 14
_____ 15
_____ 16
_____ 17
_____ 18
_____ 19
_____ 20
_____ 21
_____ 22
_____ 23
_____ 24
_____ 25
_____ 26
_____ 27
_____ 28
_____ 29
_____ 30
_____ 31
_____ 32
_____ 33
_____ 34
_____ 35
_____ 36
_____ 37
_____ 38
_____ 39
_____ 40
_____ 41
_____ 42
_____ 43
_____ 44
_____ 45
_____ 46
_____ 47
_____ 48
_____ 49
_____ 50
_____ 51
_____ 52
_____ 53
_____ 54
_____ 55
_____ 56
_____ 57
_____ 58
_____ 59
_____ 60
_____ 61
_____ 62
_____ 63
_____ 64
_____ 65
_____ 66
- voor beter onderwijs zonder dat nu al de voorkeur voor een van deze modellen wordt uitgesproken.
206. Scholen kunnen tegen betaling extra onderwijs bieden als extra (examen)vakken, extra talen, voor levensbeschouwelijke vorming, muzikale of kunstzinnige vorming en handenarbeid.
- Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie**
207. De financiële positie van veel mbo-scholen is slecht. Er moet dan ook meer geld in het mbo geïnvesteerd worden. Niet alleen om de gebouwen, de apparatuur en het veelal dure personeel te kunnen bekostigen, maar ook kwalitatief hoogwaardig (financieel) management in ROC's te kunnen realiseren. Alleen op deze wijze kan het mbo de aansluiting behouden met de constante vernieuwing in het bedrijfsleven.
208. Het beroepsonderwijs levert een grote bijdrage aan de economie van ons land. Het opent werkmogelijkheden voor het *praktisch talent*. Toch kiezen te weinig scholieren voor technische opleidingen en dat leidt tot tekorten aan gekwalificeerd technisch personeel.
209. Er is meer oog gekomen voor de waarde van het Voorbereidend Beroeps Onderwijs (VBO) als voorbereiding op de arbeidsmarkt van jongeren met een praktische aanleg. Mavo- en vbo-onderwijs worden op een gelijk niveau gebracht. Dat mag niet ten koste gaan van het aantal uren praktische beroepsvorming. Vooral voor de eventuele doorstroming naar het leerlingwezen is dat een slechte zaak.
210. Werken in een technisch vak moet meer aanzien krijgen. Internationale wederzijdse erkenning van technische diploma's en certificaten zal daaraan bijdragen. Meisjes moeten al vanaf het primair onderwijs meer gestimuleerd worden om beta-vakken of technisch onderwijs te volgen.
211. Omdat werknemers steeds vaker wisselen van beroep en functie dienen beroepsopleidingen breed samengesteld te zijn en in elk geval ook een algemeen technische opleiding aan te bieden. De snelle veranderingen in de techniek vereisen nauwe samenwerking met het bedrijfsleven, voortdurende investeringen in nieuwe apparatuur en adequate gerichte nascholing van docenten.
212. Het beroepsonderwijs moet zich meer gaan richten op volwassenen-educatie en tweede kans onderwijs. De Regionale Opleidingen Centra (ROC's) die zowel het beroepsonderwijs als de volwassenen-educatie omvatten spelen een belangrijke rol bij de terugleiding van werklozen naar de arbeidsmarkt en bij het voorkomen van werkloosheid. De bij wet verplicht gestelde onderwijs-/studie-overeenkomst tussen ROC en onderwijsdeelnemer functioneert naar tevredenheid. Rechten, plichten en verantwoordelijkheden voor school en leerling zijn hierdoor helder vastgelegd.
213. Het zou een goede zaak zijn als ook HBO's, universiteiten en andere onderwijsinstellingen waar niet-leerplichtigen worden opgeleid tot dergelijke overeenkomsten zouden overgaan.

214. Het karakter van werk verandert. Steeds vaker staat niet "de baan" centraal, maar het verrichten van activiteiten. Via elektronische snelwegen, uitbesteding en behoefte aan dienstverlening ontstaat een sterkere vraag naar specialistische vaardigheden en kennis, die vaak door zelfstandige ondernemers wordt aangeboden. Het eigen ondernemerschap wordt steeds interessanter en opleidingen dienen daarmee rekening te houden. Dit kan binnen projectonderwijs, door de integratie van het aanleren van ondernemersvaardigheden in het onderwijs door uitwisseling tussen bedrijf en onderwijs, het verbreden van stagemogelijkheden en het verruimen van het leerlingstelsel.	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15
Computers in het onderwijs	
215. Er dreigt een groot tekort aan bèta-wetenschappers en computertechnici in ons land dat het steeds meer moet hebben van een sterke kennisinfrastructuur. Op scholen neemt de belangstelling voor wiskunde en technische vakken verder af, ondanks eerdere actieprogramma's als 'Kies exact'.	16 17 18 19 20 21 22
216. Bestaande stimuleringsprogramma's (Print en Comenius) om computergebruik in het onderwijs te stimuleren zijn onvoldoende effectief gebleken. Er zijn nog steeds te weinig computers in de school en van enige compatibiliteit in de educatieve software is geen sprake. D66 ondersteunt het meerjaren actieplan "Investeren in Voorsprong" en wil hiervoor de benodigde financiële middelen beschikbaar stellen.	23 24 25 26 27 28 29 30 31
217. D66 is zich bewust van het potentieel van het Internet als informatiesnelweg. Daarom:	32 33
<ul style="list-style-type: none"> • stelt D66 voor een landelijk educatief netwerk op te zetten aansluitend op Internet, zodat alle leerlingen gebruik kunnen maken van e-mail, nieuwsgroepen en het World Wide Web (connectiviteit). • wordt teleleren gestimuleerd door het initiatief te nemen de educatieve uitgevers rond de tafel te krijgen om Nederlands materiaal te ontwikkelen voor het educatieve netwerk en om universiteiten, scholen en publieke omroep te stimuleren via Internet materiaal te publiceren (content). 	34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45
218. Door aanschaf van Netwerk Computers in plaats van PCs kan flink bespaard worden op aanschafkosten en onderhoud. Aangezien alle informatie via Internet wordt aangevoerd is geen extra software nodig, kunnen de scholen naar keuze gebruik maken van meerdere leveranciers, is er minder opleiding nodig voor de leerkrachten, minder kabels, gemakkelijker beheer, minder onderhoud. De leerling die toch een PC wil hebben moet die maar thuis aanschaffen voor eigen rekening. Daar is niets op tegen.	46 47 48 49 50 51 52 53 54 55
219. Financiering van de computerinfrastructuur moet uit algemene middelen. De exploitatie van het educatienet zal uit de onderwijsbegroting bekostigd worden.	56 57 58 59
Schaalvergroting en democratisch functioneren	
220. "Grote school"-besturen werken financieel en bedrijfsmatig efficiënt en dat is nodig. Vanuit democratisch oogpunt laat hun functioneren vaak te wensen over. Door schaalvergroting nemen de keuzemogelijkheden voor de gebruikers af. Zijn er problemen over het beleid van het	60 61 62 63 64 65 66

bestuur, dan is er in de buurt vaak geen alternatief voor de gebruiker meer. Hetzelfde geldt voor de inspraak en medezeggenschapsmogelijkheden. "Grote school"-besturen, ver weg, zijn lastig te beïnvloeden en onttrekken zich gemakkelijker aan inspraak en democratische controle.

221. Uit oogpunt van diversiteit van het aanbod, invloed van de gebruikers en representativiteit van het bestuur is het van belang andere, minder ver gaande, vormen van samenwerking en risicospreiding zeker niet uit te sluiten. Te denken valt aan samenwerkingsverbanden en federatieve fusies, waarbij scholen en ouders zeggenschap houden over zaken die de eigen school en het eigen onderwijs betreffen.
222. Leerlingen en studenten moeten ook binnen de school *praktisch leren omgaan met democratie*, inspraak, medezeggenschap en medeverantwoordelijkheid. Zij dienen serieus te worden genomen in hun ervaringen en uitspraken ten aanzien van de kwaliteit van het onderwijs, de studeerbaarheid van hun opleiding en de onderlinge verhoudingen tussen leerlingen en studenten zelf en tussen hen, de leerkrachten en de leiding. Zij moeten de kans krijgen hieraan mede vorm en sturing te geven.

De school aan de ouders teruggeven

223. Ouders zijn de dragers van de vrijheid van onderwijs. D66 wil daarom de positie van ouders in de schoolbesturen verder versterken en:
1. Wettelijk regelen dat tenminste de helft van alle schoolbesturen in zowel het openbaar als het bijzonder onderwijs uit ouders moet bestaan.
  2. Wettelijk regelen dat alle ouders toegang hebben tot het bestuur, ook als zij een ander geloof of levensbeschouwing aanhangen.
  3. De Wet op de Medezeggenschap in het Onderwijs zodanig uitbreiden dat ouders beter geïnformeerd worden en over meer zaken instemmingsrecht krijgen o.a. over de levensbeschouwelijke richting van de school.
224. Het openbaar onderwijs moet dezelfde bestuurlijke mogelijkheden krijgen als het bijzonder onderwijs om zelfstandig en efficiënt te werken en om, indien nodig of gewenst, samen te werken met het bijzonder onderwijs. Daar waar de huidige regelgeving daarin belemmerend werkt zullen die belemmeringen moeten worden opgeheven. Tot de vrijheid van onderwijs moet ook gerekend worden de vrijheid van twee scholen om samen te werken, zelfs als de een openbaar en de ander van bijzondere signatuur is. Niet alleen zal aan gemeenten de mogelijkheid geboden moeten worden het bestuur van het openbaar onderwijs te verzelfstandigen, ook zullen gemeenten die nu meer uitgeven aan het bestuur van het openbaar onderwijs dan zij van het rijk vergoed krijgen de kans moeten krijgen om die uitgaven geleidelijk, en niet in een keer, terug te brengen tot het niveau van de rijksbekostiging. Tegelijkertijd zal de rijksvergoeding voor administratie en bestuur voor alle scholen, openbaar en bijzonder, omhoog moeten. Bekostiging van openbaar en bijzonder onderwijs dient voortdurend getoetst te worden op gelijkheid.

Hoger onderwijs

225. Het opleidingsniveau van de bevolking is sterk toegenomen.

- men. Net als in de ons omringende landen volgen velen hoger onderwijs. Dat succes heeft ook keerzijden: de waardering voor andere opleidingen daalt; er is spanning tussen wat studenten kunnen en studie-eisen; er worden kanttekeningen geplaatst bij de kwaliteit van opleidingen door deelnemers en afnemers en er zijn organisatorische en financiële problemen bij het hoger onderwijs. _____ 1 _____
226. Die problemen lossen we niet op door de toegang tot het hoger onderwijs te bemoeilijken. Iedereen die aan de toelatingseisen voldoet heeft recht op hoger onderwijs. Wel moeten we het geheel van voortgezet, middelbaar en hoger onderwijs herwaarderen. Herkenbaarheid, afstemming en kwalificatie van de onderwijssoorten en opleidingsprogramma's staat daarbij voorop. _____ 2 _____
_____ 3 _____
_____ 4 _____
_____ 5 _____
_____ 6 _____
_____ 7 _____
_____ 8 _____
_____ 9 _____
_____ 10 _____
_____ 11 _____
_____ 12 _____
_____ 13 _____
_____ 14 _____
_____ 15 _____
_____ 16 _____
227. In het voortgezet onderwijs ligt de nadruk na en naast algemene vorming op richtinggeving (goede profielen, differentiatie op basis van studiebegeleiding, sturing en studie-advies). _____ 17 _____
_____ 18 _____
_____ 19 _____
_____ 20 _____
_____ 21 _____
228. De behoefte aan hoger onderwijs zal groot blijven, zowel vanuit de samenleving en de arbeidsmarkt als vanuit de studenten. Er zal dus spanning blijven bestaan tussen aantallen studenten, wensen, eisen en bekostiging. En dat vereist efficiëntie om de verschillende belangen te verenigen. Belangen van studenten die betaalbare, studeerbare, op maat gesneden studies willen volgen, van werkenden en ouderen die zich willen bijscholen. Van bedrijfsleven en overheid die goed gekwalificeerd personeel zoeken. Belangen van universiteiten die naast onderwijs hun wetenschaps- en onderzoekstaak willen verrichten en het belang van de overheid die met eindige financiële middelen verantwoordelijk is voor adequate onderwijsvoorzieningen. _____ 22 _____
_____ 23 _____
_____ 24 _____
_____ 25 _____
_____ 26 _____
_____ 27 _____
_____ 28 _____
_____ 29 _____
_____ 30 _____
_____ 31 _____
_____ 32 _____
_____ 33 _____
_____ 34 _____
_____ 35 _____
_____ 36 _____
_____ 37 _____
_____ 38 _____
_____ 39 _____
_____ 40 _____
_____ 41 _____
_____ 42 _____
_____ 43 _____
229. Om die belangen te verenigen ziet de overheid er op toe dat de onderwijsinstellingen een divers en flexibel basisaanbod van hogere opleidingen verzorgen dat aansluit op de wensen en capaciteiten van studenten en voldoet aan vergelijkbare kwalificatienormen en aan de behoeften van de afnemers van studenten. _____ 44 _____
_____ 45 _____
_____ 46 _____
_____ 47 _____
_____ 48 _____
_____ 49 _____
_____ 50 _____
_____ 51 _____
_____ 52 _____
_____ 53 _____
_____ 54 _____
_____ 55 _____
230. Hoger onderwijsinstellingen moeten de vrijheid hebben zelfstandig hun onderwijs en onderzoek in te richten en de bestuursvorm te kiezen die bij de eigen traditie en het eigen werkklimaat past. Daarvoor is versoepeling van wet en regelgeving nodig. Het gaat daarbij met name om uniformiteitseisen en de bekostiging van het hoger onderwijs. De overheid controleert, rekent instellingen af op het nakomen van aangegane verplichtingen, waarborgt de kwaliteit van onderwijs en onderzoek en de efficiëntie van het bestuurlijk apparaat. _____ 56 _____
_____ 57 _____
_____ 58 _____
_____ 59 _____
_____ 60 _____
_____ 61 _____
231. Grotere autonomie moet gepaard gaan met samenwerking en afstemming onderling en met de omgeving. Instellingen moeten bovendien de betrokkenheid van studenten en docenten bij de kwaliteit van de studieprogramma's vergroten. _____ 62 _____
_____ 63 _____
_____ 64 _____
_____ 65 _____
_____ 66 _____
232. De universiteiten onderscheiden zich van het hoger beroepsonderwijs door een wettelijk omschreven en publiek gefinancierde wetenschappelijke opdracht. Wetenschappelijk en hoger beroepsonderwijs blijven naast elkaar bestaan, maar zullen - in ieder geval op regionaal niveau - tot samenwerking en afstemming van de onderwijsprogramma's komen.
- Toelating en selectie**
233. Iedereen met een gekwalificeerde vooropleiding moet naar het hoger onderwijs kunnen. Selectie vindt plaats na het eerste propaedeusejaar, dat vooral oriënterend moet zijn. De instellingen spelen een grotere rol bij die selectie. Naast studieprestaties dienen ook motivatie, werkervaring en sociale vaardigheden mee te tellen in de beoordeling van studenten.
234. Bij de selectie staat *verwijzing, niet afwijzing* voorop. Studie-adviezen zijn in eerste instantie dringend. Om studievertraging tegen te gaan moeten studenten ieder jaar minstens 28 geoordeelde studiepunten behalen. Om studenten zinvol te kunnen verwijzen is afstemming van de propaedeuse van WO, HBO en MBO nodig zonder dat dit 'havoïsering' van de universitaire propaedeuse tot gevolg heeft.
- Differentiatie en specialisatie**
235. Opleidingen moeten evenwichtig aandacht besteden aan specialisatie en verbreding van kennis. De studieduur mag variëren, maar als uitgangspunt geldt een studieduur van 4 jaar bij het HBO en het WO en van 5 jaar voor technische- en bèta-studies en voor een beperkt aantal alpha-studies.
236. Het opleidingsaanbod moet worden opgeschoond. Niemand is gebaat bij een wildgroei aan opleidingen. Doelstellingen van opleidingen moeten helder geformuleerd en afgestemd zijn op internationale maatstaven.
237. Er moeten Europese certificaten komen voor de opleidingen en diploma's moeten internationaal erkend worden. Europese samenwerking op het gebied van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek met buitenlandse instellingen dient verder bevorderd te worden. Samenwerking met instellingen in de Derde Wereld wordt aangemoedigd.
- Studieduur en studeerbaarheid**
238. Studenten moeten hun studie afmaken in de tijd die daarvoor staat. Dat lukt alleen als studeerbaarheid daarop is afgestemd. Een studiecontract tussen student en instelling helpt daarbij. In zo'n overeenkomst met een wettelijke grondslag tussen student en onderwijsinstelling stellen beide partijen hun wederzijdse inspanningsverplichting vast. In dit contract staan ook afspraken over de financiering van de studie.
239. Instellingen moeten veel meer aandacht besteden aan de positie van de docenten. Daarvoor is didactische scholing, strengere selectie van hoogleraren, opwaardering van het onderwijs naast onderzoek aan de universiteiten en de introductie van onderwijscarrières nodig.
240. Er moeten meer mogelijkheden komen om studeren en werken af te wisselen of te combineren, ook op universiteiten. De huidige leeftijdslijmied van 27 jaar voor het einde van de studiefinanciering is hiermee in strijd. Die wordt daarom afgeschaft. Instellingen voor hoger onderwijs kunnen met werkgevers kennisonderhouds-contracten afsluiten voor het bijscholen van werknemers.

Studiefinanciering

- 241. D66 wil een beter stelsel van studiefinanciering. Het huidige stelsel werpt te veel belemmeringen op voor een optimale vorming in het hoger onderwijs. Bovendien is het stelsel veel te ingewikkeld, en is de relatie tussen de (steeds lagere) beurzen en de (steeds hogere) prestatie-eisen volledig uit het lood geraakt. 1
2
3
4
5
6
7
8
- 242. De studiefinanciering moet zo worden ingericht dat *de kosten van levensonderhoud worden verstrekt als beurs* (het sociale deel) en dat de *studiekosten*, die als investering worden beschouwd, *worden voorgefinancierd met een lening* (het studiedeel). 9
10
11
12
13
14
- 243. Studiefinanciering mag geen drempels opwerpen om (door) te studeren, ongeacht iemands achtergrond. Studiefinanciering dient ook de ouder-onafhankelijkheid van studenten zo veel mogelijk te erkennen. Studiefinanciering moet ook meer ruimte bieden voor een flexibele invulling van de studie, qua tijdsduur, qua combinatie met werken (dual studeren) en qua breedte of diepte van de opleiding. De koppeling tussen studiefinanciering en studieduur moet vervallen. Studeren met studiefinanciering moet in principe beginnen vóór iemand 25 jaar wordt. Toch moet er meer ruimte komen om ook op latere leeftijd met een universitaire of HBO studie te beginnen. 15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
- 244. D66 wil komen tot een redelijker verhouding tussen studiefinanciering en de verlangde tegenprestatie. Aanvullende beurzen (bij een laag ouderlijk inkomen) mogen niet als lening worden verstrekt. Het budget voor levensonderhoud dient te worden gerelateerd aan (de ontwikkeling van) de minimumuitkeringen, terwijl de studiekosten worden vastgesteld op basis van de reële kosten. Wel erkent D66 het uitgangspunt dat studeren een gedeelde investering is: van de overheid, maar ook van de student zelf. Studenten moeten zelf kunnen meebeslissen over de wijze waarop de studiefinanciering verdeeld wordt over de studieduur. 29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
- 245. De OV-jaarkaart moet blijven bestaan, ook voor 'nieuwe' studenten. 42
43
44
45
46

Collegegeld

- 246. De hoogte van het collegegeld moet gerelateerd zijn aan de kosten van de studie, met het feitelijk volgen van (deel)onderwijs, contractonderwijs of 'open colleges': *het collegegeld dient op maat te zijn*. 47
48
49
50
51
52
- 247. Nagegaan moet worden of de vaststelling van het collegegeld ook een instrument kan zijn om studies te bevorderen of af te remmen, of om de ontwikkeling van bedrijvigheid en van de ruimtelijke verdeling van studerenden over het land te sturen. 53
54
55
56
57

Wetenschapsbeleid

- 248. De wetenschap is de bakermat van een kennisintensieve samenleving. We moeten de wetenschapsbeoefening dus stimuleren en de resultaten optimaal benutten. De uitga- 58
59
60
61

ven aan wetenschappelijk onderzoek in Nederland moeten omhoog, het resultaat moet zichtbaarder en zinvoller worden ingezet.

- 249. Veel wetenschapsbeoefening vindt op universiteiten plaats. Door de financiering van onderzoek en onderwijs duidelijker te scheiden kan wetenschappelijk onderzoek gericht worden ingezet. De eerste geldstroom is bedoeld voor de onderwijstaak van de universiteiten en voor onderzoekstaken die verband houden met het vernieuwen van het onderwijs. De overheid is verantwoordelijk voor de toewijzing van middelen uit deze stroom. De tweede geldstroom dient uitgebreid te worden en zich meer te richten op fundamentele onderzoeksprogramma's. Voor onderzoek dat direct relevant is voor overheid of bedrijfsleven is de derde geldstroom de aangewezen weg. De overheid moet de universiteiten meer inschakelen voor haar eigen onderzoeksbehoefte.
- 250. Fundamenteel-wetenschappelijk onderzoek moet voldoen aan internationale maatstaven. Voldoende financiële en personele middelen en onderzoeksvrijheid zijn daarvoor onontbeerlijk. De overheid moet daarom terughoudend zijn in het benoemen van prioriteitsgebieden. De NWO verdeelt de tweede geldstroom en toetst de kwaliteit van onderzoek. Individuele onderzoeksprojecten moeten kans maken op financiering. Meer concurrentie tussen onderzoekers is nodig om te komen tot enkele "top" onderzoeksgroepen. Versterking van de European Science Foundation moet hoogwaardig onderzoek in Europa en samenwerking over de grens bevorderen. De para-universitaire onderzoeksinstituten zouden nauwer gelieerd moeten worden aan universiteiten.
- 251. Het universiteitspersoneel vergrijsd. Jong (gepromoveerd) talent heeft onvoldoende perspectief op een carrière in wetenschappelijk onderzoek of onderwijs. De ruimere tweede geldstroom moet door universiteiten ook worden ingezet voor een structurele instroom van jonge onderzoekers en goede doorstroommogelijkheden. Universiteiten moeten eveneens meer initiatieven nemen om onderzoekers te helpen in het vinden van een baan buiten de universiteit of in het stichten van een eigen bedrijf.
- 252. De derde geldstroom is het instrument om nauwere samenwerking tussen universiteiten, HBO's en het bedrijfsleven bij het vergaren en toepassen van kennis tot stand te brengen. HBO-instellingen moeten meer vrijheid krijgen om toegepaste contractactiviteiten te ondernemen.
- 253. Nieuwe technologische topinstituten zijn zinvol als vernieuwend interdisciplinair onderzoek onvoldoende van de grond komt binnen de bestaande kennisinfrastructuur. Deze instituten richten zich vooral op concrete toepassingen op middellange termijn. Het onderzoek naar milieutechnologie en logistiek vraagt om een nieuwe impuls.

VII. De samenleving wordt een dagje ouder

254. Nog even en een derde deel van de bevolking is senior. De babyboom van na de oorlog vergrijsst en dat kleurt onze samenleving. Doordat vrouwen gemiddeld ouder worden dan mannen betekent 'veroudering' ook 'vervrouwelijking'. Daarnaast komen er steeds meer allochtone ouderen. _____ 1
 _____ 2
 _____ 3
 _____ 4
 _____ 5
 _____ 6
 _____ 7
255. Ouderen van vandaag en morgen leiden hun eigen leven. Vaak langer gezond, actiever en zelfstandiger dan vroeger. Steeds vaker zullen ouderen omdat ze tijd, ervaring en dikwijls voldoende inkomen hebben een zeer welkome bijdrage aan de maatschappij leveren. Sommigen blijven werken. Omdat het moet of omdat zij geen afscheid kunnen nemen van hun werk. Anderen gaan vrijwilligerswerk doen. In de buurt, in het verenigingsleven, in kerk en vakbond, de vrouwen- en de milieubeweging, of bij de burens. Nieuwe voorzieningen ontstaan omdat ook ouderen behoefte blijven houden aan recreatie, onderwijs, sport en cultuur. Bij andere voorzieningen zullen we expliciet rekening moeten houden met specifieke behoeften van ouderen. Er zal meer aanspraak gedaan worden op zorg. De woningvoorraad moet worden aangepast. Openbare voorzieningen moeten toegankelijk gemaakt worden. En naarmate mensen ouder worden zal de gemeenschap vaker bij moeten springen met begeleiding, hulp en ondersteuning. _____ 8
 _____ 9
 _____ 10
 _____ 11
 _____ 12
 _____ 13
 _____ 14
 _____ 15
 _____ 16
 _____ 17
 _____ 18
 _____ 19
 _____ 20
 _____ 21
 _____ 22
 _____ 23
 _____ 24
 _____ 25
 _____ 26
 _____ 27
256. Senioren worden een steeds vanzelfsprekender onderdeel van de samenleving. Steeds meer zullen we rekening houden met hun behoeften en wensen. Dat vraagt om blijvende betrokkenheid van ouderen bij nieuwe ontwikkelingen, plannen en besluitvorming over de inrichting van de samenleving. Producten en voorzieningen zullen ook voor ouderen *goed hanteerbaar* (denk aan veel van de moderne electronica, maar bijv. ook aan oversteektijd bij voetgangerslichten en zogenaamde 'knielbussen'), *bereikbaar* (door in buurt- en wijkplanning met hun groeiend aantal rekening te houden), *toegankelijk* (denk aan woning, drempels, tekort aan liften, instappen in treinen en trams) en *betaalbaar* moeten zijn. _____ 28
 _____ 29
 _____ 30
 _____ 31
 _____ 32
 _____ 33
 _____ 34
 _____ 35
 _____ 36
 _____ 37
 _____ 38
 _____ 39
 _____ 40
 _____ 41
 _____ 42
- Werk en inkomen**
257. De arbeidsparticipatie onder ouderen is buitengewoon laag. Boven de 55 jaar is slechts 30% werkzaam, en na de 60 jarige leeftijd is dit gedaald tot 6%. Lange tijd was het vanzelfsprekend om ouderen via de VUT, de WAO en aanvulling op de WW vroegtijdig uit te laten stromen. Aan die vanzelfsprekende afschrijving van ouderen voor de arbeidsmarkt moet een eind komen. Omdat de samenleving het zich niet kan permitteren en omdat het onrecht doet aan de ervaring en mogelijkheden van oudere werknemers. De arbeidsparticipatie van ouderen moet weer omhoog. _____ 43
 _____ 44
 _____ 45
 _____ 46
 _____ 47
 _____ 48
 _____ 49
 _____ 50
 _____ 51
 _____ 52
 _____ 53
 _____ 54
 _____ 55
258. Door taakrotatie en scholing kan voorkomen worden dat oudere werknemers vastlopen omdat ze het tempo of nieuwe technologische ontwikkelingen niet kunnen bijbenen. Daarnaast dient er een leeftijdsbewust personeelsbeleid te worden gevoerd, waarbij op latere leeftijd _____ 56
 _____ 57
 _____ 58
 _____ 59
 _____ 60

minder belastende werkzaamheden verricht kunnen worden of minder gewerkt kan worden. Werkplekken kunnen ergonomisch worden aangepast aan oudere werknemers.

259. Door deeltijdwerk of arbeidstijdverkorting te combineren met gedeeltelijke pensionering kunnen ouderen langer blijven deelnemen aan de arbeidsmarkt. Pensioen is een recht en moet een zinvolle loopbaan van ouderen niet in de weg staan. Nagegaan moet worden hoe mensen die de pensioengerechtigde leeftijd bereikt hebben geheel of gedeeltelijk aanspraak kunnen blijven maken op betaald werk.

260. De voorstellen uit het rapport Witteveen om de fiscale belemmeringen voor individualisering en flexibilisering van pensioenregelingen weg te nemen moeten worden ingevoerd. De VUT kan zo worden vervangen door het recht op een individueel bepaald en flexibel pré-pensioen.

261. Aanvullingen van inkomen en financiële toeslagen op grond van rijks- of gemeentelijke regelingen, dienen ook ouderen te bereiken. Daarvoor is actieve voorlichting nodig en moeten ouderen overal terecht kunnen bij 'één loket'.

AOW en Pensioenen

262. De AOW moet ook in de toekomst blijven bestaan als basispensioen waarmee de eerste levensbehoeften gefinancierd kunnen worden. De zekerheid van een solide basispensioen voorkomt onnodige oververzekering. De AOW moet welvaartsvast zijn en moet permanent gekoppeld worden aan de gemiddelde CAO-loonontwikkeling. De ontwikkeling van de uitgaven op het punt van ziektekosten, huisvesting en dienstverlening dienen verrekend te worden in de hoogte van de AOW-uitkering.

263. Tussen 2010 en 2040 zullen de lasten voor de AOW verdubbelen. Er dient derhalve een structurele oplossing te komen om de AOW ook voor toekomstige generaties te waarborgen. De te verwachten uitgaven aan AOW en inkomsten uit premieheffing moeten worden vastgesteld aan de hand van voortschrijdende meerjarige ramingen. D66 wil de AOW-premie niet onbeperkt laten oplopen, maar beperken tot rond het huidige niveau. Afhankelijk van het al dan niet invoeren van alternatieve heffingsgrondslagen, danwel verbreding van de bestaande heffingsgrondslag (o.a. door verlenging van de eerste belastingschijf), is aanvulling nodig uit de algemene middelen. Daarmee wordt aanvaard dat ook 65-plussers aan de AOW bijdragen.

264. Betaling van de AOW uit de algemene middelen brengt het gevaar met zich mee, dat de AOW telkens moet concurreren met overige overheidsuitgaven en investeringen. Daarom is er dringend behoefte aan een *wettelijke basis om het niveau van de AOW te garanderen*.

- 265. D66 vindt dat bijzondere aandacht gegeven moet worden aan de verbetering van de koopkracht van die 65-plussers die uitsluitend zijn aangewezen op AOW of op AOW en een aanvullend pensioen van minder dan 250 gulden per maand. Dit betreft voor het overgrote deel alleenstaande vrouwen. _____ 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____ 6 _____ 7 _____ 8 _____ 9 _____ 10 _____ 11 _____ 12 _____ 13 _____ 14 _____ 15 _____ 16 _____ 17 _____ 18 _____ 19 _____ 20 _____ 21 _____ 22 _____ 23 _____ 24 _____ 25 _____ 26 _____ 27 _____ 28 _____ 29 _____ 30 _____ 31 _____ 32 _____ 33 _____ 34 _____ 35 _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60 _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____
- 266. AOW-ers die zijn gaan samenwonen met een andere AOW-er (bijvoorbeeld een familielid) om deze persoon te kunnen verzorgen mogen niet langer gekort worden op hun uitkering. _____ 8 _____ 9 _____ 10 _____ 11 _____ 12 _____ 13 _____ 14 _____ 15 _____ 16 _____ 17 _____ 18 _____ 19 _____ 20 _____ 21 _____ 22 _____ 23 _____ 24 _____ 25 _____ 26 _____ 27 _____ 28 _____ 29 _____ 30 _____ 31 _____ 32 _____ 33 _____ 34 _____ 35 _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60 _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____
- 267. Flexibilisering van arbeid, wisseling van werkgever en arbeidsduur, variabele inkomensbestanddelen, loopbaanonderbreking en loopbaanafbouw, maken het wenselijk om het pensioen niet langer te koppelen aan het laatstverdiende loon (eindloonstelsel), maar aan het gemiddeld verdiende loon (middelloonstelsel). Een middelloonstelsel is beter beheersbaar, flexibeler en eerlijker. Minder verdienenden hoeven zo niet langer bij te dragen aan de extra pensioenlasten als gevolg van de carrièresprongen van de hoger betaalden. _____ 13 _____ 14 _____ 15 _____ 16 _____ 17 _____ 18 _____ 19 _____ 20 _____ 21 _____ 22 _____ 23 _____ 24 _____ 25 _____ 26 _____ 27 _____ 28 _____ 29 _____ 30 _____ 31 _____ 32 _____ 33 _____ 34 _____ 35 _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60 _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____
- 268. Pensioenregelingen moeten toegankelijker worden voor flexwerkers en uitzendkrachten. Dat kan door een nadere invulling van het begrip pensioen-toezegging in de Pensioen- en Spaarfondsenwet (PSW). _____ 24 _____ 25 _____ 26 _____ 27 _____ 28 _____ 29 _____ 30 _____ 31 _____ 32 _____ 33 _____ 34 _____ 35 _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60 _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____
- 269. Het nabestaandenpensioen zal uiterlijk in het jaar 2000 omgezet moeten kunnen worden in een hoger of eerder ingaand ouderdompensioen. Deze keuze moet ten alle tijde worden gegeven, en op een eerdere beslissing moet men terug kunnen komen wanneer de leefsituatie wijzigt. _____ 29 _____ 30 _____ 31 _____ 32 _____ 33 _____ 34 _____ 35 _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60 _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____
- 270. De pensioenuitkomst is in sterke mate afhankelijk van de definitie van pensioengevend salaris, het opbouwpercentage en de franchise. De koppeling van de franchise aan de totale AOW-uitkering van een (echt)paar moet worden losgelaten omdat door deze koppeling veel tweeverdieners en alleenstaanden met een modaal inkomen nauwelijks een goed pensioen halen. Een lagere franchise, die rekening houdt met de daadwerkelijke AOW voor werkende partners/samenwonenden en alleenstaanden, kan mede worden gefinancierd door invoering van een goedkopere middelloonregeling. _____ 35 _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60 _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____
- 271. De aanvullende pensioenregelingen moeten bescherming bieden tegen koopkrachtverlies van de opgebouwde pensioenaanspraken als gevolg van inflatie. Door een D66-initiatiefwet (Nypels/Groenman) hebben mensen met een pensioenbreuk (zgn. 'slapers') thans jaarlijks dezelfde rechten op koopkrachttoeslagen als de gepensioneerden. In een aantal achtergebleven pensioenregelingen worden echter aan gepensioneerden en slapers geen of vrijwel geen koopkrachttoeslagen gegeven. Overeenkomstig de eerste versie van de D66-initiatiefwet zal hiertoe alsnog een wettelijke minimum-norm moeten worden ingevoerd. _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60 _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____
- 272. D66 laat de keuze voor het pensioensysteem en de inhoud van de regeling aan de sociale partners. De overheid ziet toe op de deugdelijkheid van de voorziening. Een flexibele pensioendatum, overdraagbaarheid en indexering horen daarbij. _____ 61 _____ 62 _____ 63 _____ 64 _____ 65 _____ 66 _____

Leeftijdscriterium

- 273. Leeftijd is een onmisbaar ordeningscriterium in recht en regelgeving. Om te bepalen of iemand juridisch volwassen is, recht heeft op AOW, of op actief en passief kiesrecht bijvoorbeeld. Maar de leeftijdscriteria sluiten steeds minder aan op de veranderingen in de samenleving. *Vroeger als bescherming bedoelde leeftijdscriteria, worden nu vaak door ouderen als betuttelend ervaren.* Daarom moeten waar mogelijk in wet- en regelgeving leeftijdscriteria geschrapt worden. Publieke instellingen dienen overbodige leeftijdscriteria uit hun reglementen te verwijderen. Leeftijdscriterium in polis- en kredietvoorwaarden van het bank- en verzekeringswezen moet verdwijnen.

Zeggenschap en betrokkenheid

- 274. Ouderen moeten direct betrokken blijven bij besluitvorming op beleidsterreinen zoals zorg, wonen, vervoer, pensioenverzekering en andere sociaal-economische zaken. Ouderen dienen ook vertegenwoordigd te zijn in besturen en raden van instellingen en voorzieningen. Verzorgings- en verpleeghuizen dienen democratisch te worden geleid. Ouderen horen een stem te hebben in patiënten-, bewoners- en medezeggenschapsraden. Maatschappelijke organisaties dienen actief te werven onder ouderen om bestuursfuncties te vervullen. De overheid vervult een voorbeeldfunctie in het benoemen van ouderen in adviescommissies en besturen. In het bestuur van pensioenfondsen moeten de belangen van deelnemers en gewezen deelnemers evenwichtig vertegenwoordigd worden.

Wonen

- 275. De toenemende vergrijzing van de bevolking zal zijn weerslag vinden in het volkshuisvestingsbeleid. Er moet meer rekening gehouden worden met de wens van ouderen naast of direct in de buurt van de kinderen te wonen of vlak bij voorzieningen. Bij nieuwbouw en stadsvernieuwing eisen voor ouderen aangepaste woningen hun deel op. Bij nieuw te bouwen woningen dienen de kwaliteitseisen van het Seniorenlabel voor woningen en woonomgeving te worden gevolgd. Er moeten meer zogeheten "kangoeroe-woningen" komen, een kleinere en een grotere onderling met elkaar verbonden woning, maar ook andere variaties van mengvormen in het woningbestand zijn denkbaar. Zij vergemakkelijken de mantelzorg en voorkomen vereenzaming. Het achterlaten van grote huurwoningen dient financieel aantrekkelijker te worden door een tegemoetkoming in de verhuis- en herinrichtingskosten.
- 276. Ouderen moeten kunnen kiezen tussen zelfstandig wonen, al of niet in een wooncentrum en varianten daarop, en voor verschillende vormen van groepswonen. Thuiszorg, mantelzorg, wijkverpleging, verzorgings- en verpleeghuizen zijn alle op het geëigende moment het beste antwoord op toenemende afhankelijkheid van een oudere. Wachtlijsten staan dikwijls de beste keuze in de weg. Regelmatige inventarisatie van de problemen op dit terrein is gewenst om tijdig noodzakelijke voorzieningen te scheppen.

VIII. Nederland bekent kleur

277. Door migratiestromen zijn mensen met uiteenlopende culturele achtergronden naar Nederland gekomen. Nederland is daardoor een samenleving geworden met een blijvend multicultureel karakter. Een belangrijk deel van de migranten en hun kinderen heeft in de loop der tijd met succes zijn eigen weg gevonden in de Nederlandse samenleving. Migranten leveren een belangrijke bijdrage aan de economie en de dienstverlening.
278. Het vervagen van de grenzen en de migratie hebben van Nederland een land met een palet aan culturen gemaakt, maar in het openbare leven is nog te weinig te merken van die culturele kleurklanken. En dat is een gemis. We moeten de meerwaarde van onze cultureel diverse samenleving stimuleren. Dat betekent dat naast ruimte voor eigen cultuuruitingen voor verschillende groepen meer raakvlakken en samenspel moeten ontstaan tussen culturen. De invloed van andere culturen als inspiratiebron kan dienen voor nieuwe culturele uitingen. Zo kan een *interculturele samenleving* groeien, waarin de verscheidenheid de eenheid versterkt en culturele ontmoeting en confrontatie tot het delen van ervaring en tot nieuwe inspiratie leidt. Daarbij blijven de fundamenten van onze samenleving als de democratische rechtsorde, de grondrechten en de gelijkheid van man en vrouw waarden die op alle burgers moeten worden overgedragen.
279. Er moet meer kleur in de media komen. Omdat de culturele diversiteit van de samenleving weerspiegeld hoort te worden in het cultuur- en informatie-aanbod. En omdat ook culturele minderheidsgroepen bediend moeten worden in het informatie-aanbod. Daar ligt een belangrijke taak weggelegd voor publieke omroep op landelijk, regionaal en lokaal niveau. Vooral met kleinschalige media kunnen specifieke culturele groeperingen bereikt worden.
280. Cultuurverschillen, achterstand en achterstelling bemoeilijken deelname van leden van etnische groepen aan wonen, werk, onderwijs en sociale en culturele verbanden. Voor vele nieuwkomers is de taalbarrière groot en sluit het opleidingsniveau vaak niet aan op de Nederlandse praktijk. Nederlands leren is een eis die serieus moet worden genomen. Resultaat is verplicht! We moeten voorkomen dat mensen geïsoleerd raken. Daar heeft niemand baat bij en het is een voedingsbodem voor etnische spanningen, stigmatisering en intolerantie. Voorkomen moet worden dat de enige uitweg uit isolement de criminaliteit is.
281. We moeten daarom mogelijkheden voor participatie blijven creëren en erop toezien dat mensen die kansen benutten. Overheid en bedrijfsleven spelen hierbij ieder hun belangrijke rol. Migrantten moeten betrokken worden bij nieuwe ontwikkelingen en projecten. Eigen ondernemerschap moet gestimuleerd worden. Waar achterstanden voorkomen is een inhaalslag noodzakelijk.
282. Minderhedenbeleid is precisiewerk omdat de leden van etnische groepen zo verschillend zijn. Zij hebben sterk uiteenlopende culturele achtergronden; zijn nieuw in Nederland of zijn van tweede of derde generatie. Om dat precisiewerk mogelijk te maken kan etnische registratie onder strikte voorwaarden nodig zijn.
- Asielbeleid en nieuwkomers**
283. De asielpcedure dient aanzienlijk te worden verbeterd. Vooral het eerste gehoor moet zorgvuldiger gebeuren. Tolkenbijstand moet adequaat zijn. Tijdens de toelatingsprocedure moeten asielzoekers vrijwilligerswerk kunnen doen, Nederlands leren of cursussen volgen. De procedure kan veel korter. Als asielzoekers niet worden toegelaten staat vrijwillig vertrek, zo nodig met overheidssteun, voorop. Gedwongen vertrek is legitiem als de procedure zorgvuldig is gevoerd en de rechter het asielverzoek heeft afgewezen. Hoger beroep dient in de vreemdelingenwet te worden ingevoerd zonder de procedure onaanvaardbaar te verlengen.
284. Nederland zal het recht van gezinshereniging ook voor anderen dan A-statushouders erkennen. Verder zal Nederland de toepassing van internationale verdragen, die leiden tot het scheiden van gezinsleden tegengaan. Dit is onder meer het geval bij doorverwijzing naar landen van eerste doorreis.
285. De inburgeringsprogramma's voor nieuwkomers zijn een goede voorbereiding op deelname aan de Nederlandse samenleving. De gemeenten zijn verplicht de inburgeringsprogramma's aan te bieden. Er moet een betere controle komen op instanties die de programma's uitvoeren.
286. Voor een aantal projecten moet geld worden vrijgemaakt: via *sluisklassen* moeten nieuwkomers aansluiting krijgen bij het reguliere onderwijs. Volwassenen wordt zonnodig de weg naar basiseducatie gewezen. Door vrijwilligerswerk en stages kunnen nieuwkomers tijdens de inburgeringsprogramma's werkervaring opdoen. Na inburgering moet doorstromen naar werk beter begeleid worden. Studie en uitkering moeten kunnen worden gecombineerd (overigens ook voor andere Nederlanders in dezelfde positie). Er moet worden geëxperimenteerd met een vrijwillig systeem van "mentorschap", waarbij Nederlanders nieuwkomers ondersteunen bij het vinden van hun weg in de Nederlandse samenleving.
- Participatie, werk en onderwijs**
287. Leden van etnische groepen horen een stem te hebben in besturen en leiding van alle mogelijke instellingen en organisaties (scholen, vakbonden, sportverenigingen, en in RBAs, enz). Daarnaast moet er ruimte zijn voor eigen organisaties. Zelforganisatie is voor minderheden vaak

een goede manier om als groep te integreren in de samenleving.	1
	2
	3
288. Ondernemingen en overheidsinstellingen moeten taakstellende werkplannen opstellen om te komen tot evenredige deelname van leden van etnische groepen. Een taakgroep van gezaghebbende Nederlanders zal bedrijven en instellingen, ook die van de overheid zelf, aanspreken op <i>evenredige deelname van leden van etnische groepen</i> op alle niveaus. De wet SAMEN vormt een belangrijk meetinstrument voor participatie in werk. De controle op de naleving van de wet en sanctionering dient verbeterd te worden.	4
	5
	6
	7
	8
	9
	10
	11
	12
	13
	14
	15
289. De noodzakelijke versterking van het onderwijs zal ook de positie en kansen van leerlingen van buitenlandse herkomst verbeteren. Voorschoolse opvang, kleinere klassen, leerlingbegeleiders, speciaal onderwijs, extra taallessen en praktijkgericht beroepsonderwijs komen ook hen ten goede. Daarnaast zijn specifieke maatregelen denkbaar. Zo zouden <i>talentvolle leerlingen uit etnische groepen</i> tijdens hun studie moeten worden gescout en via stageplaatsen een band met een toekomstige werkgever kunnen opbouwen.	16
	17
	18
	19
	20
	21
	22
	23
	24
	25
	26
290. In de grote steden is soms meer dan de helft van de scholieren van uiteenlopende buitenlandse herkomst. Het programma, de leermiddelen en de manier van werken moet worden toegesneden op die culturele veelzijdigheid. <i>Interculturele leerstof moet een vanzelfsprekend onderdeel worden van het lesprogramma</i> . Zowel in het basis- als het voortgezet onderwijs. Het heeft geen zin het ontstaan van zwarte en witte scholen geforceerd tegen te gaan. Scholen in achterstandswijken verdienen specifieke aandacht en ondersteuning. In de curricula van lerarenopleidingen dient meer aandacht besteed te worden aan onderwijs aan achterstandsgroepen en intercultureel onderwijs.	27
	28
	29
	30
	31
	32
	33
	34
	35
	36
	37
	38
	39
	40
	41
	42
	43

Welzijn en religie

291. Na jaren van bezuiniging moet in de komende jaren meer aandacht worden besteed aan sociaal-cultureel werk. Het verbeteren van het contact tussen verschillende minderheidsgroepen, het bouwen van nieuwe netwerken, participatie, informatie en communicatie zijn belangrijke aandachtsvelden. Multimediale voorlichtingscampagnes gericht op zaken als ouderparticipatie, opvoedingsondersteuning, gezondheidsvoorlichting en schuldsanering kunnen migranten op weg helpen.
292. D66 ondersteunt de voorstellen uit migrantenkringen om imams in Nederland op te leiden. Imams hebben gezag in eigen kring en kunnen een rol vervullen bij wereldse problemen van hun geloofsgenoten in de Nederlandse samenleving.

Uitbannen van vooroordelen, discriminatie en racisme

293. Racisme dient direct en duidelijk te worden veroordeeld en bestreden. De strafmaat bij racistisch geweld en bij ernstige vormen van discriminatie moet worden verhoogd. Als bijkomende straf moet tijdelijke ontzetting uit het kiesrecht kunnen worden opgelegd.
294. Op scholen, maar ook bij de opleidingen van bijvoorbeeld politie, justitie-ambtenaren, leraren en leidinggevenden en personeelsfunctionarissen moet op praktische wijze aandacht gegeven worden aan het herkennen, voorkomen en bestrijden van racisme en vooroordelen.

Europese samenwerking

295. Europa moet de samenwerking versterken op het gebied van asielbeleid, bij het tegengaan van discriminatie en bij het toekennen van Europese rechten aan langverblijvende derdelanders. Nederland zal zich in Europa inzetten voor een open en toetsbaar asielbeleid dat transparante asielprocedures waarborgt en minimumnormen vastlegt voor opvang en bescherming van vluchtelingen en ontheemden. Harmonisatie van het asiel- en vluchtelingenbeleid van de Europese Unie kan alleen onder voorwaarde van parlementaire goedkeuring en toetsing door de rechter.

IX. Sport

Sport raakt iedereen

296. De helft van Nederland sport. Nog veel meer mensen kijken graag naar sportwedstrijden. Vele anderen zijn betrokken bij sport in ondersteunende zin: als onontbeerlijke vrijwilliger, als werknemer, als bestuurslid, door te scheidsrechteren, door bardiensten te verrichten, of door kinderen naar training of wedstrijden te vergezellen. Sport is niet weg te denken uit ons leven. Bijna allemaal worden we er op de een of andere manier door geraakt. Dit geldt zowel voor sport op topniveau alsook voor sport meer als ontspanning: voor top- en breedtesport. Beweging is goed voor de gezondheid, het helpt nieuwe bewoners en collega's thuis te raken in hun woon- en werkomgeving. Sport is niet alleen meer vrije tijdsbesteding maar is een tak van economische bedrijvigheid geworden waarin miljoenen omgaan, en die een rol speelt in im- en export.

297. Sport hoort - net als kunst en cultuur - thuis op de "Agenda voor 2000+". Sportbeleid is de zorg van vrijwel ieder ministerie en moet dus integraal en interdepartementaal worden ontwikkeld. Er moet een Kaderwet voor de Sport komen om een sportbeleid te voeren dat inspeelt op de specifieke kansen en knelpunten van de sportsector en dat daarnaast kwaliteitseisen stelt aan de sportlieden, de accommodaties, de sportorganisaties en de eigen financiering door de deelnemers aan sporttraining en competities. Gezien de soms grote uitgaven die sportliefhebbers zelf uitgeven aan hun persoonlijke sportuitrusting, training, toegangsprijzen voor wedstrijden en bijv. vervoer, is het niet onredelijk te stellen dat zij ook kunnen bijdragen aan de kosten die hun verenigingen maken voor accommodaties en training. Desalniettemin wil D66 aan de sportsector meer prioriteit geven.

Jeugd en sport

298. Overheidsfinanciering zou zich in het bijzonder moeten richten op de kosten verbonden aan het sporten door de jeugd, op school en in de vrije tijd. Sport- en bewegingsactiviteiten in het basis-, voortgezet en hoger onderwijs zijn een essentiële voorwaarde voor levenslange sportbeoefening en daarmee voor de volksgezondheid op lange termijn.

299. Er moeten weer vakleerkrachten lichamelijke opvoeding komen in het basisonderwijs. Ook moet tenminste voor bepaalde doelgroepen het schoolzwemmen opnieuw worden ingevoerd.

300. Gemeenten moeten ervoor zorgen dat sport- en bewegingsactiviteiten in het onderwijs bevorderd worden. Hiervoor wordt samenwerking gezocht met sportorgani-

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53

saties, onderwijsinstellingen en bedrijfsleven om zo enige financiële ruimte te creëren.

301. D66 wil graag een "sportstrippenkaart" invoeren om jongeren tot 13 jaar te laten proeven aan verschillende sporten. Zij kunnen daarmee gratis lessen volgen om te ontdekken hoe leuk sporten is. Als de "strippenkaart" op is, kunnen jongeren een keuze maken voor een bepaalde sport. Overigens mag van jongeren best gevraagd worden mee te betalen aan kosten van hun vrijetijdsbesteding. Individuele kosten (kleding, sportschoenen, sportattributen) worden grif betaald. Bijdragen aan de gemeenschappelijke kosten van velden, zalen, banen, personeel, leiding, vervoer, enz., misstaat niet en kan in vele gevallen best gedragen worden.

Breedtesport

302. Scholen, sportorganisaties, bedrijven en gemeenten moeten nauwer samenwerken om sport- en bewegingsactiviteiten te bevorderen en de sportvoorzieningen optimaal te benutten.

303. Veel sportverenigingen kampen met financiële problemen en een tekort aan vrijwilligers. Daar moet wat aan gedaan worden. De ondersteuning van de verenigingen door de nationale sportbonden moet verbeterd worden. In de sportsector moeten de komende kabinetsperiode tenminste 1.000 door het rijk gesubsidieerde banen worden gerealiseerd. De leiding van sportverenigingen moet in de gelegenheid zijn zich te scholen in management en organisatie ter ondersteuning van vrijwilligers. De sportsector moet gecompenseerd worden voor de stijging van de lokale lastendruk.

304. Veel sporten gebeuren 'spontaan' (wandelen, fietsen, zeilen, zwemmen, roeien, enz.). Daarvoor mag een Kaderwet geen belemmering gaan vormen. De 'inrichting van Nederland' zou hier ook rekening mee kunnen houden: vrije speelveldjes, jogging-routes, afbakening van zwemwater. Dit draagt ook mogelijk dan bij aan het voorkomen van 'afhaken' van jeugd van 14 tot 18 jaar.

Topsport

305. Topsport is alleen mogelijk onder zeer professionele condities. De overheid kan aan deze condities bijdragen door herziening van het topsportfinancieringssysteem, vergroting van de inkomenszekerheid en sociale zekerheid van topsporters, uitbreiding en versterking van het topkader, versterking van de talentontwikkeling, versoepeling van prestatiebeursverplichtingen gedurende topsportbeoefening, meer en betere wetenschappelijke begeleiding, en decentralisatie van sport-faciliteiten en voorzieningen.

X. Energie steken in minder energie

306. Energievoorziening moet schoon, zuinig en betrouwbaar zijn. Efficiënte productie en gebruik van energie is doorslaggevend voor duurzame ontwikkeling. Er zijn nog steeds grote besparingen nodig en mogelijk in het energiegebruik door consumenten en in de industrie. Er moet meer worden geïnvesteerd in duurzame energieproductie en energie-efficiënte productieprocessen. Door intensief gebruik van warmte-krachtkoppeling (WKK) kan veel energie worden bespaard. Aanscherping van de energieprestatienormen is nodig om duurzaam energiegebruik te stimuleren. _____ 1
 _____ 2
 _____ 3
 _____ 4
 _____ 5
 _____ 6
 _____ 7
 _____ 8
 _____ 9
 _____ 10
 _____ 11
 _____ 12
 _____ 13
307. Wereldwijd neemt de vraag naar energie toe. De economieën in Midden- en Oost-Europa en in grote landen als China en India groeien snel. Huishoudens en industrieën zijn in deze landen snel op weg naar ons gebruiksniveau. Dit betekent dat wij verder terug moeten in het gebruik van niet-duurzame energie om de last op de wereldvoorraad te verminderen. D66 pleit voor "joint implementation": kennis exporteren, technici en architecten hier of elders opleiden, samenwerking met Nederlandse bedrijven bevorderen en financiële ondersteuning geven aan voorbeeldprojecten in deze landen. Investeren in emissiereducties in Azië en Midden- en Oost-Europa, waar milieumaatregelen relatief minder geld kosten ontslaat ons niet van de verantwoordelijkheid om in Nederland te blijven investeren in emissiereducties. _____ 14
 _____ 15
 _____ 16
 _____ 17
 _____ 18
 _____ 19
 _____ 20
 _____ 21
 _____ 22
 _____ 23
 _____ 24
 _____ 25
 _____ 26
 _____ 27
 _____ 28
 _____ 29
 _____ 30
- Verminderen CO2-uitstoot**
308. Het gevaar van klimaatverandering als gevolg van het versterkte broeikaseffect door de uitstoot van CO2 wordt met de huidige plannen niet weggenomen. De uitstoot van CO2 is een milieuprobleem dat op wereldniveau effectief moet worden aangepakt. Een internationale voortrekkersrol van de Europese Unie is daarom noodzakelijk. Nederland levert daaraan reeds een ruimhartige bijdrage en moet daarmee doorgaan. Een veel verdergaande beperking van de uitstoot van CO2 is echter noodzakelijk. _____ 31
 _____ 32
 _____ 33
 _____ 34
 _____ 35
 _____ 36
 _____ 37
 _____ 38
 _____ 39
 _____ 40
 _____ 41
 _____ 42
 _____ 43
 _____ 45
 _____ 46
 _____ 47
 _____ 48
 _____ 49
 _____ 50
 _____ 51
 _____ 52
 _____ 53
 _____ 54
 _____ 55
 _____ 56
 _____ 57
 _____ 58
 _____ 59
 _____ 60
309. In de komende kabinetsperiode moet dit voornemen een geloofwaardige invulling krijgen. Van overwegend belang is hierbij het actief bevorderen van energiebesparing en van het gebruik van duurzame energie. Uiteindelijk moet dit ertoe leiden dat onze maatschappij een maatschappelijk gewenst energieverbruik kan combineren met een noodzakelijke vermindering van de CO2-emissie. Realisering van dit beleidsvoornemen maakt gebruik van alle beschikbare middelen:
- "bench-marking" in de industrie: onze industrie hoort qua energieverbruik tot de top van de wereld (en wil dat ook!),
  - combinatie van industriële en technologische vernieuwing met energiebesparing,
  - hogere energieprijzen door een (minimaal) Europese energieheffing,
  - effectieve inzet van "joint-implementation": Nederlandse investeringen in Midden- en Oost-Europa en in Ontwikkelingslanden gericht op vermindering

- van CO2-uitstoot o.a. via het vervangen van verouderde installaties,
  - bevordering van de productie van duurzaam gewonnen energie (wind, zon, water, biomassa).
310. Alle te nemen acties moeten het samen tenminste mogelijk maken te voldoen aan de afspraken zoals die verwacht worden als uitkomst van de wereldklimaatconferentie in Kyoto (najaar 1997) waar Nederland inzet op een vermindering van de CO2-uitstoot wereldwijd met 15 procent in het jaar 2010. Een complicerende factor is dat een kwart van de totale Nederlandse CO2-uitstoot voor rekening komt van door lucht- en scheepvaart in Nederland getankte brandstof. D66 wil mondiaal vastgestelde reductie-doelstellingen van toepassing laten verklaren op deze emissies die nu nog tussen wal en schip vallen.

Verhogen energie-efficiëntie

311. De energiebehoefte per hoofd van de bevolking mag niet toenemen. En dat is lastig als de economie groeit. Daarom moet het huishoudelijk energiegebruik met 30 tot 50% worden verminderd. Dat is mogelijk door aanschaf van energiezuinige apparaten, isolatie van woningen en het waterzijdig inregelen van CV-installaties. Het verhogen van de prijs van gas en elektriciteit zal het energiegebruik in huishoudens en bedrijven eveneens terugdringen. Daarnaast zijn voorlichting en onderwijs belangrijke instrumenten.
312. Convenanten met het bedrijfsleven ter verbetering van de energie-efficiëntie werken goed. Bepalend voor het succes van convenanten zijn de terugverdientijd, de levenscyclus van machines en de toepassing van nieuwe technologieën, waarbij de doelstellingen worden uitgedrukt in een percentage van het besparingspotentieel per bedrijf of bedrijfstak. Dat zal per branche en per bedrijf verschillen, zodat meer maatwerk kan worden verricht, met als gevolg een beter besparingsresultaat. *Nagegaan moet worden op welke wijze besparingsinvesteringen die op korte termijn voor het bedrijfsleven niet-rendabel zijn door de overheid medegefinancierd kunnen worden.*
313. In Nederland wordt kernenergie afgebouwd, maar internationaal gezien zijn de oude kerncentrales in Midden- en Oost-Europa een grotere bedreiging voor de volksgezondheid en het milieu. D66 is voorstander van hulp aan deze landen voor het afstoten van deze centrales en voor het opbouwen van nieuwe, bij voorkeur duurzame energievoorzieningen.

Meer duurzame energie

314. Het verbruik van fossiele brandstoffen moet worden beperkt door meer duurzame energie in te zetten. Daar is kennis en technologie voor nodig. We hebben haast met het bevorderen van de productie van elektriciteit uit duurzame energiebronnen als wind, zon, biomassa en warmte-krachtkoppeling. Onderzoek naar deze vormen van energie opwekken is zeer kostbaar en moet daarom

vooral op Europees niveau worden aangepakt. Alleen op deze manier kan Europa het hoofd bieden aan de internationale concurrentie.	1	319. Met behulp van fiscale en wettelijke instrumenten moet voor de gehele Europese interne markt het gebruik van schone auto's worden aangemoedigd.
	2	
	3	
	4	
315. In 2020 dient in het energieverbruik minimaal de geplande 10% duurzame energie te zijn opgenomen. Om dit te bereiken dient het lage BTW-tarief van toepassing te zijn op duurzame energie. Elke leverancier krijgt daarnaast een verplicht percentage te leveren duurzame energie opgelegd. Ook de liberalisering van de energiemarkt moet worden benut. Kleinverbruikers die zelf energie opwekken via bijvoorbeeld windmolens, zonnecellen of WKK, moeten energieoverschotten tegen een redelijke prijs aan het net kunnen leveren.	5	
	6	320. De energiemarkt, zowel in Nederland als in Europa, moet stapsgewijs worden geliberaliseerd. Vrije marktwerking levert voordeel op als alle partijen kunnen profiteren van de toegenomen efficiëntie. Ook in een geliberaliseerde energiemarkt moet zuinigheid het motto zijn. De overheid moet dat bewerkstelligen als ze vergunningen afgeeft voor het leveren van energie. In Nederland moeten de traditioneel op kolen gestookte elektriciteitscentrales omschakelen op aardgas.
	7	
	8	
	9	
	10	
	11	
	12	
	13	
	14	
	15	
316. De toepassing van zonne-energie wordt met kracht bevorderd. Vooral de productie en toepassing van zonnecellen wordt gesubsidieerd. De overheid zelf zal in gebouwen en langs wegen maximaal gebruik maken van zonnepanelen.	16	321. De transportnetten van gas en elektriciteit zijn natuurlijke monopolies. Het beheer van deze netten moet dan ook onafhankelijk zijn van zowel de aanbieders als de consumenten.
	17	
	18	
	19	
	20	
	21	
	22	322. In een geliberaliseerde markt is onafhankelijk toezicht door een zelfstandig bestuursorgaan op het beheer van de netten noodzakelijk om de consument te beschermen en om de doelen voor het opwekken en distribueren van duurzame energie te halen. Toezicht en controle op de tarieven en leveringsvoorwaarden zijn van belang voor diegenen die nog geen keuze kunnen maken tussen energieleveranciers. De beheerder van een energie-distributienet staat garant voor <i>ongestoorde levering</i> .
	23	
	24	
	25	
	26	
	27	
317. Vergelijkbaar met het Deltaplan moet er een nationaal offshore windenergieplan komen en voor 2030 moet er een groot offshore windpark in de Noordzee gerealiseerd zijn.	28	
	29	
	30	
	31	
	32	
	33	
318. Transport en vervoer moeten energiezuiniger. We moeten dus investeren in duurzaam transport en vervoer. Verhoging van de brandstofprijzen genereert daarvoor middelen en spoort vervoerders en reizigers aan gebruik te maken van alternatieven. Het stimuleren van lopen en fietsen kan het vervoer per auto op korte afstanden aanzienlijk terugdringen.		

Liberalisering van de energiemarkt

XI. Optimaliseer de ruimte in een krap land

- 323. Ruimtelijke ordening is meer dan het inventariseren en toekennen van de behoefte aan ruimte van bedrijfsleven, volkshuisvesting, natuur, recreatie en infrastructuur. Dat betekent dat specifieke eigenschappen van steden en landschappen behouden of versterkt moeten worden en consequent bij ruimtebeslag vanuit een gedachte van zuinig gebruik moet worden uitgegaan. Versnippering van het ruimtegebruik moet voorkomen worden. De Rijks Planologische Dienst dient veel nadrukkelijker borg te staan voor samenhang en richting in de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Het Rijk zal nieuwe instrumenten moeten creëren om op basis van een integrale visie op de ruimtelijke ontwikkeling opdeling en versnippering van het ruimtegebruik als gevolg van decentralisatie van de bevoegdheden bij de ruimtelijke ordening tegen te gaan. _____ 1
_____ 2
_____ 3
_____ 4
_____ 5
_____ 6
_____ 7
_____ 8
_____ 9
_____ 10
_____ 11
_____ 12
_____ 13
_____ 14
_____ 15
_____ 16
_____ 17
- 324. Overal wordt geïnvesteerd in woningen, bedrijfsruimten en infrastructuur. We mogen daarbij niet vergeten te investeren in een groene infrastructuur. Een investering van 50 miljard gulden in onze infrastructuur in de komende 10 jaar moet gepaard gaan met een investering van 5 miljard gulden in groene infrastructuur. _____ 18
_____ 19
_____ 20
_____ 21
_____ 22
_____ 23
_____ 24
_____ 25
_____ 26
_____ 27
_____ 28
_____ 29
_____ 30
_____ 31
_____ 32
_____ 33
_____ 34
_____ 35
_____ 36
_____ 37
_____ 38
- Zuinig ruimtegebruik en zorg voor kwaliteit**
- 325. Verdichting heeft grote voordelen: Het openbaar vervoer krijgt een betere kans omdat er meer potentiële passagiers dichterbij de halteplaatsen wonen, werken, winkelen en recreëren. In het algemeen profiteren alle publieksvoorzieningen van een verdichting van hun klantenkring binnen een kleiner gebied. Bovendien wordt de automobilititeit beperkt doordat er minder ruimte is voor verkeers- en parkeervoorzieningen. *Bij deze verdichting moeten we ook investeren in stedenbouwkundige kwaliteit om het meer kapitaalkrachtige deel van de stadsbevolking aan de stad te binden.* _____ 29
_____ 40
_____ 41
_____ 42
_____ 43
_____ 45
_____ 46
_____ 47
_____ 48
_____ 49
_____ 50
_____ 51
- 326. We moeten voorkomen dat de open ruimte tussen de verstedelijkte gebieden in de Randstad steeds verder dichtslibt. Er moet snel een samenhangend plan komen voor het Groene Hart als nationaal landschap. Dat draagt als groen contrast voor de omringende verstedelijking bij aan de kwaliteit van de stedelijke leefomgeving en het vestigingsklimaat. De recreatieve functie van het Groene Hart moet worden bevorderd. Dat kan door aanleg van fiets- en wandel-paden, kleine watersport, ecologische zones, rust en stilte. Boerenbedrijven kunnen overschakelen op biologische landbouw, natuurbeheer en recreatie. _____ 52
_____ 53
_____ 54
_____ 55
_____ 56
_____ 57
_____ 58
_____ 59
_____ 60
- 327. Schaars ruimtegebruik vraagt dus om compacte steden en het tegengaan van versnippering. Nieuwe woonlocaties dienen zo veel mogelijk nabij bestaande kernen te worden geprojecteerd. Compact bouwen betekent echter geen concessie aan kwaliteit of beperking van variatie in het ontwerp van de bebouwing. Wel moet worden gestreefd naar beperking van verkeersruimte, stapeling van werk en eventueel ook van woonfuncties, en ondergronds bouwen voor zakelijke doeleinden. _____ 52
_____ 53
_____ 54
_____ 55
_____ 56
_____ 57
_____ 58
_____ 59
_____ 60

Doorbouwen op VINEX-locaties

- 328. Stedelijke vernieuwing alleen komt niet tegemoet aan de woningbehoefte. We zullen de VINEX-locaties voortvarend moeten bebouwen. Ook daar moet veelzijdig gebouwd worden. Huur en koop, in architectuurvorm en prijsklasse. Nieuwe bouwlocaties moeten bij de start van de bewoning ontsloten zijn met openbaar vervoer.

Samen besluiten over de ruimte

- 329. Besluiten over de ruimtelijke indeling van het land moeten veel toegankelijker en transparanter worden voorbereid en genomen. In een open planproces moeten in een vroeg stadium de problemen en de mogelijke ruimtelijke oplossingen en de gewenste ruimtelijke kwaliteit op een rij te worden gezet en worden voorgelegd aan betrokkenen. *Draagvlak en betrokkenheid is essentieel voor de planvorming.* Op die procedures mag niet beknipt worden omdat de ambtelijke voorbereiding en de oenteigeningsfase veel tijd kosten.

- 330. De ambtelijke voorbereiding kan sneller en zorgvuldiger door onderzoek naar nut, noodzaak en alternatieven vooraf te laten gaan aan de ontwikkeling van concrete plannen. D66 wil dat deze *oriënterende fase zijn beslag krijgt in een eenvoudige wet waarop het correctief referendum van toepassing is.* Bij belangrijke infrastructurele besluiten is het uitvoeren van een milieu effect rapportage (MER) op strategisch niveau noodzakelijk. Binnen elke MER pleit D66 voor een gezondheids effect rapportage (GER). Ook de effecten van infrastructurele werken op de gezondheid van de bevolking dienen zorgvuldig te worden meegewogen. Bij projecten als die van uitbreiding van Schiphol en de bouw van een Tweede Nationale Luchthaven is een GER zeker van groot belang.

Landschap en natuur

- 331. Tussen 1960 en 1990 verloor Nederland ongeveer de helft van zijn natuurgebied. We moeten dat verlies de komende tien jaar goedmaken. Dat vraagt om substantiële verruiming van de financiering van natuurbeheer en natuurontwikkeling. Beheer en herstel van de natuur en het landschap is het best gediend door de verschillende waarden van het landschap in samenhang met elkaar te beschermen.

- 332. Voor het beheer van natuur- en cultuur-landschappen blijven voor een belangrijk deel Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Landschappen verantwoordelijk. Maar ook particulieren zullen meer betrokken worden bij het beheer dat voor een lange reeks van jaren gewaarborgd moet zijn en door de overheid zal worden gecontroleerd.

- 333. De Nederlandse bossen moeten worden uitgebreid met natuurlijke bossen. In het bestaande en in het nieuwe bosareaal moet de biologische diversiteit worden vergroot. Bosbouw voor de productie van hout en vezel is een vorm van landbouw en geen natuurbeheer. Niettemin is de integratie van extensieve landbouw en

natuurbeheer juist hier mogelijk. De bossen die bestemd zijn voor de houtproductie moeten wel duurzaam beheerd worden.

334. Bosbouw - ook herbebossing - hier, in Midden- en Oost-Europa en in ontwikkelingslanden wordt gestimuleerd ten behoeve van de houtproductie, milieu en klimaat.

Integraal waterbeheer

335. Nederland is een waterland en schoon water is een primaire levensbehoefte voor mens en milieu. Willen we in die behoefte blijven voorzien dan kunnen we niet zonder integraal waterbeheer. We moeten onze kusten, duinen, estuaria, rivieren en vennen behouden, verdroging tegengaan en toch de watervoorziening op peil houden. Nederland moet gewapend zijn tegen overstromingen en een duurzame en gezonde waterhuishouding bezitten. Herstel en inrichting van natuurlijke watersystemen staat daarbij voorop. Dat vraagt om overschakeling van de waterwinning, ook in de industrie, van grond- naar oppervlakte-water.

336. Duurzaam beheer van water komt alleen tot stand in samenhang met ruimtelijke ordening, natuur, milieu, recreatie, vervoer, drinkwatervoorziening en landbouw. Met een integrale benadering kan de voortgaande daling van de grondwaterspiegel tot staan worden gebracht. Met name voor de ecologisch kwetsbare regio's is dit een prioriteit. In het beheer van rivieren moet, zoals bij de Rijn en de Maas al gebeurt, het stroomgebied uitgangspunt zijn. Als meest logische en allesomvattende benadering moeten het beheer en bestuur met de andere betrokken landen de natuur volgen.

337. Om Nederland veilig te maken voor overstromingen moet de vastgestelde dijkverbetering voor 2001 afgerond worden. Op de middellange termijn dient de veiligheid te worden vergroot door rivieren en kusten meer ruimte te geven. Bebouwing in uiterwaarden en kuststroken past hier niet bij.

338. Bij renovaties en stadsuitbreidingen zal duurzaam watergebruik in praktijk moeten worden gebracht. Omdat drinkwater schaars is, dient het watergebruik bepalend te zijn voor het bedrag dat mensen voor water betalen, inclusief afvalwater en riolering (Waterspoor).

339. Het beheer van grond- en oppervlaktewater zijn nauw met elkaar verbonden. Bestuurlijk moet dit duidelijk worden gemaakt door het beheer van het grondwater bij de waterschappen onder te brengen. Dat geldt ook voor het beheer van de riolering in samenwerking met de drinkwaterbedrijven.

340. Verdroging is één van de grote bedreigingen van natuur en landschap. Naast een verantwoord peil- en stuwbeheer zullen grondwateronttrekkingen moeten worden verminderd. Veel meer dient van oppervlaktewater gebruik te worden gemaakt.

Maas en Rijn

341. De internationale Maas- en Rijncommissies moeten de actieprogramma's om de kwaliteit van de rivieren te verbeteren met spoed kunnen uitvoeren. Natuur- en milieuorganisaties moeten hier intensief bij worden betrokken.

.....	1
.....	2
.....	3
.....	4
.....	5
.....	6
.....	7
.....	8
.....	9
.....	10
.....	11
.....	12
.....	13
.....	14
.....	15
.....	16
.....	17
.....	18
.....	19
.....	20
.....	21
.....	22
.....	23
.....	24
.....	25
.....	26
.....	27
.....	28
.....	29
.....	30
.....	31
.....	32
.....	33
.....	34
.....	35
.....	36
.....	37
.....	38
.....	29
.....	40
.....	41
.....	42
.....	43
.....	45
.....	46
.....	47
.....	48
.....	49
.....	50
.....	51
.....	52
.....	53
.....	54
.....	55
.....	56
.....	57
.....	58
.....	59
.....	60
.....	61
.....	62
.....	63
.....	64
.....	65
.....	66

Bedrijven moeten civielrechtelijk aansprakelijk worden gesteld als zij doorgaan met het vervuilen van rivieren en ander oppervlaktewater.

Noordzee en kustuitbreiding

342. Nederland moet in de Europese Unie aandringen op een snelle uitvoering van de afspraken van de Noordzee ministersconferentie over het binnen één generatie stopzetten van lozingen in de Noordzee.

343. De aanleg van eilanden voor de kust of in het Markermeer voor bewoning of luchtvaart is niet bij voorbaat de beste oplossing voor het gebrek aan ruimte. Daarom mag hier niet al te snel toe worden besloten. Het verbeteren van de bereikbaarheid van de rest van Nederland, België en Duitsland is een serieus alternatief voor enorme investeringen in nieuw land.

344. De aanleg van de Tweede Maasvlakte op kosten van de rijksoverheid vormt onderwerp van studie. In ieder geval moet efficiënter gebruik van de aanwezige ruimte in de haven worden nagestreefd, bijvoorbeeld door verkorting van de overslag- en verblijfstijd van containers. Een Europees havenbeleid kan een eind maken aan oneigenlijke concurrentie tussen havens aan de Europese kust tussen Hamburg en Le Havre.

Waddenzee

345. De Waddenzee is een uniek, internationaal erkend natuurgebied. Samen met Duitsland en Denemarken moet Nederland zorg dragen voor bescherming van dit gebied. Economische activiteiten, waaronder ook de visserij en het toerisme, kunnen alleen worden toegestaan als dit geen schade doet aan de natuurwaarden van het Waddengebied.

Zeevisserij

346. Overbevissing leidt tot uitroeiing van vissoorten. Om dat te voorkomen blijft quotering en verbeterd toezicht op de naleving van de quota's van groot belang. Waar nodig worden voor ernstig geslonken visbestanden herstelprogramma's opgezet. Bevissing moet selectiever plaatsvinden. Onnodige teruggooi van niet-commerciële vis moet tot een minimum worden beperkt. De regering moet er voor zorgen dat er alternatieven komen voor het doden van vis. Vangstmethoden worden ook aan welzijnsnormen getoetst.

Dierenwelzijn

347. D66 vindt dat de mens zo weinig mogelijk (liefst geen) inbreuk mag maken op het welzijn van dieren. Aantasting van het welzijn wordt aanvaard als hiervoor zwaarwegende argumenten zijn en er geen alternatieven zijn om een beoogd doel op een andere manier te bereiken.

348. Kritische bezinning is vereist op het gebruik van dieren voor consumptiedoelinden. Aan de bio-industrie moeten strengere eisen worden gesteld. Scharrel- en biologische veehouderij verdient de voorkeur. Slacht van dieren moet zo dicht mogelijk bij het productiebedrijf plaats vinden. De Europese Unie moet scherper toezien op de naleving en de verbetering van de Europese richtlijnen voor het welzijn van dieren bij transporten en bij huisvesting in de intensieve veehouderij en de bio-industrie

349. Jacht ten behoeve van recreatie en consumptie past niet in onze moderne samenleving en wordt verboden. "Beheersjacht" is aanvaardbaar indien de volksgezondheid gevaar loopt, er sprake is van ernstige schade aan bijvoorbeeld landbouwgewassen en er geen alternatieve middelen aanwezig zijn die schade kunnen voorkomen of verhinderen.

..... 1 .....

..... 2 .....

..... 3 .....

..... 4 .....

..... 5 .....

..... 6 .....

..... 7 .....

350. In de Grondwet wordt artikel 21 uitgebreid zodat de overheid een zorgplicht krijgt voor het welzijn van dieren. Bij ieder besluit waarbij belangen van dieren op het spel staan hoort de eigen waarde van dieren een rol te spelen.

XII. Samen wonen is samen leven

Keuzevrijheid waar mogelijk, beschermen waar nodig

351. Voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog lijkt het woningtekort langzaam maar zeker overwonnen. In sommige delen van het land sluiten vraag en aanbod naar woningen op elkaar aan en soms is er zelfs sprake van een overschot. Tegelijkertijd stellen mensen steeds hogere eisen aan de woning en de woonomgeving en willen daar ook voor betalen. Wonen moet veilig zijn, leefbaar en duurzaam. Mensen willen steeds vaker zelf bepalen waar zij willen wonen, hoe zij willen wonen en tegen welke prijs. Dat heeft grote gevolgen. Voor de bestaande woningvoorraad, die in versneld tempo moet worden aangepast aan de veranderende woonwensen; voor de beheerders van huurwoningen, die hun prijs/kwaliteitsbeleid moeten aanpassen in toenemende concurrentie met de koopsector en voor het ruimtelijk beleid, dat zich meer moet gaan richten op de inrichting van woonomgevingen van hoge kwaliteit.

352. Verscheidene fiscale voorzieningen en regelingen in het sociale zekerheidsstelsel vormen onbedoeld een stimulans om groot en/of individueel te wonen. Onderzocht moet worden in hoeverre de huidige fiscale maatregelen, subsidies en andere overheidsbijdragen (sociale uitkeringen) zo omgebogen kunnen worden dat relatief klein en/of gezamenlijk wonen interessant wordt. Dat komt ook de mantelzorg ten goede en voorkomt vereenzaming.

Eigen woning en huren gelijkwaardig behandelen

353. Kopen is aantrekkelijk, maar een groot deel van de mensen zal blijven huren. De huursector moet dus in omvang en kwaliteit op peil blijven. De positie van huurders moet worden versterkt. Verhuurders zullen meer klantgericht moeten gaan werken.

Investeren in stedelijke vernieuwing

354. Er moet nog heel wat gebeuren om de vooroorlogse woningvoorraad op te knappen. We zijn op de helft met de stadsvernieuwing. Het gaat daarbij steeds letterlijker om vernieuwing van de stad. Wijken en buurten worden integraal opgeknapt, waarbij wijkverbetering, leefbaarheid, openbaar groen, veiligheid, welzijn en zorg hand in hand gaan.
355. Ook de naoorlogse wijken vragen om groot onderhoud en om herstructurering. Mensen stellen andere eisen dan dertig, veertig jaar geleden en we moeten voorkomen dat mensen die wat meer te besteden hebben de stad uittrekken. In de wijken moet voor ieder wat wils te vinden zijn. Een aanbod van huur- en koopwoningen in verschillende prijsklassen en grootten zorgt voor een gevarieerde bevolking van de stad en voorkomt ruimtelijke segregatie.
356. Er moet speciale aandacht zijn voor mensen die ange-
wezen blijven op de sociale huursector en voor mensen

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
29
40
41
42
43
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

die heel specifieke woonwensen hebben. Sanering en renovatie van het sociale woningbezit is een permanente operatie. We moeten meer bouwen, verbouwen en renoveren voor ouderen en mensen met een handicap. Leegstand moet gericht worden tegengegaan.

Duurzaam bouwen

357. Bij de stedelijke vernieuwing en nieuwbouw staat duurzaamheid voorop. Woningen en woonomgeving moeten voldoen aan de laatste milieu-eisen. Duurzaam bouwen is de afgelopen jaren goed van de grond gekomen en dient uit te groeien tot standaardnorm in zowel de woningbouw als de bouw van kantoren en bedrijven. Het standaardpakket duurzaam bouwen is pas het begin. We moeten werken aan de "ecologische stad" waarin ook de energie- en drinkwater-voorziening en riolering ecologisch verantwoord zijn.

358. Milieugevaarlijke stoffen en materialen passen niet in een duurzame samenleving. De productie en het gebruik ervan dienen te worden geëlimineerd. Asbest moet worden verwijderd.

Kopen en huren

359. D66 staat positief tegenover nieuwe woonvormen op het grensvlak tussen huren en kopen. Deze woonvormen komen tegemoet aan de wens van eigen bezit, zonder de risico's die kopen altijd met zich meebrengt. De stimulering van het eigen woningbezit zal tot gevolg hebben dat een beduidend aantal huurwoningen verkocht gaat worden. Het belang van de volkshuisvesting mag daardoor niet worden geschaad. Er moet een kernvoorraad huurwoningen overblijven en de corporaties moeten het vrijgekomen geld inzetten voor vernieuwing van hun woningbezit.

360. De overgang van huur naar koop van de eigen woning kan voor lagere inkomensgroepen worden vergemakkelijkt door een subsidie te introduceren in de vorm van een tijdelijke gewenningsbijdrage, door de taken van het Waarborgfonds Eigen Woningen uit te breiden voor deze doelgroep en door geen overdrachtsbelasting te heffen wanneer een huurwoning wordt verkocht aan de zittende bewoner.

361. Een woningkoper heeft op een overspannen markt recht op bedenktijd van drie dagen bij aankoop van een woning. Er moet een kwaliteitskeurmerk worden ingevoerd voor de hypotheekbemiddeling. Marktpartijen worden gestimuleerd financiering en garantiepakketten te ontwikkelen die niet alleen de aankoop van een woning dekken, maar ook het onderhoud en noodzakelijke verbeteringen daarna. D66 wil het provisiestelsel rond hypotheekbemiddeling afschaffen en een uurloonvergoeding invoeren.

Woonlasten beheersbaar houden

362. Zowel in de huur als in de koopsector maken de woonlasten een substantieel onderdeel uit van de dagelijkse

- uitgaven. Daarom moet de ontwikkeling van die lasten in de pas blijven met de inkomensontwikkeling. _____ 1
 _____ 2
 _____ 3
363. Na een periode van forse huurstijgingen zijn de huren in de afgelopen kabinetsperiode in steeds mindere mate gestegen. Deze ontwikkeling moet worden doorgezet. Huurstijgingen moeten dicht bij of op het inflatieniveau zitten. Samen met de sterk verbeterde huursubsidie is ook voor de lagere inkomens een gematigde ontwikkeling van de huurlasten mogelijk. De normhuren die bepalen of iemand huursubsidie krijgt moeten in de pas blijven met de inkomensontwikkeling. _____ 4
 _____ 5
 _____ 6
 _____ 7
 _____ 8
 _____ 9
 _____ 10
 _____ 11
 _____ 12
 _____ 13
 _____ 14
 _____ 15
- Professioneel en klantgericht woning-beheer**
364. Dankzij de sociale huursector zijn er onder wisselende economische omstandigheden steeds voldoende betaalbare woningen van goede kwaliteit voor de minst draagkrachtigen gerealiseerd. In de nabije toekomst wordt andermaal een enorme inspanning van de sociale huursector gevraagd. Er moeten miljarden worden geïnvesteerd in de bestaande voorraad. Om die inspanningen te kunnen leveren is ruimte nodig: schaalvergroting (maar met maatwerk in beheer), verbreding van het takenpakket in woondiensten en gebiedsgericht beheer, etc. D66 wil die ruimte nadrukkelijk geven. Juist woningcorporaties met hun uitgebreid stedelijk netwerk zijn in staat de sociale samenhang in buurten en wijken te behouden en te versterken. _____ 16
 _____ 17
 _____ 18
 _____ 19
 _____ 20
 _____ 21
 _____ 22
 _____ 23
 _____ 24
 _____ 25
 _____ 26
 _____ 27
 _____ 28
 _____ 29
 _____ 30
365. De verzelfstandiging van de sociale huursector is een groot goed. Er moet meer gebruik gemaakt worden van _____ 31
 _____ 32

- prestatie-afspraken op lokaal niveau, waarin concrete wederzijds te leveren diensten en investeringen tussen gemeenten en corporaties worden beschreven. Woningcorporaties dienen zich te ontwikkelen tot leveranciers van woondiensten en tot wijkmanagers van het stedelijk gebied. Toezicht op woningcorporaties wordt op nationaal niveau georganiseerd, naast het interne toezicht vanuit de sector zelf. Voor D66 is het vanzelfsprekend dat de financiële solidariteit binnen de sector nader wordt uitgewerkt en gestimuleerd.
366. Ook zullen de aanbieders van huurwoningen meer klantgericht moeten gaan werken. Woningcorporaties en andere verhuurders dienen vorm te geven aan een volwaardige participatie van huurders. Een wettelijke regeling is nodig.
367. Er moet een einde komen aan de schemerpraktijken in een deel van de particuliere huursector, waarbij kleine verhuurbedrijfjes, met een lage organisatiegraad, huurverhogingen vragen zonder overleg met huurders te voeren en zonder dat zij daar een gerichte tegenprestatie tegenover stellen.
368. De positie van de woonconsument moet worden verstevigd. Sterke woonconsumentenorganisaties helpen daarbij. Veel wet en regelgeving dateert uit een tijd van woningschaarste, werkt onnodig betuttelend en geeft meer bescherming aan de verhuurders dan aan de huurders. Modernisering en aanpassing is nodig. Als verhuurders hun onderhoudsplicht onvoldoende nakomen moet dat in de huur tot uitdrukking komen.

XIII. Bereikbaarheid

369. In het welvarende West-Europa is veel vraag naar vervoer. De vraag is zo groot dat de leefbaarheid steeds vaker in het geding komt en de bereikbaarheid door congestie in gevaar komt. Mobiliteit is een groot goed maar alleen door het gebruik van vervoerstechnieken en -middelen te beïnvloeden kan de leefbaarheid worden bevorderd zonder de bereikbaarheid geweld aan te doen. _____ 1 _____
 _____ 2 _____
 _____ 3 _____
 _____ 4 _____
 _____ 5 _____
 _____ 6 _____
 _____ 7 _____
 _____ 8 _____
 _____ 9 _____
 _____ 10 _____
 _____ 11 _____
 _____ 12 _____
 _____ 13 _____
 _____ 14 _____
 _____ 15 _____
 _____ 16 _____
 _____ 17 _____
 _____ 18 _____
 _____ 19 _____
 _____ 20 _____
 _____ 21 _____
 _____ 22 _____
 _____ 23 _____
 _____ 24 _____
 _____ 25 _____
 _____ 26 _____
 _____ 27 _____
 _____ 28 _____
 _____ 29 _____
 _____ 30 _____
 _____ 31 _____
 _____ 32 _____
 _____ 33 _____
 _____ 34 _____
 _____ 35 _____
 _____ 36 _____
 _____ 37 _____
 _____ 38 _____
 _____ 39 _____
 _____ 40 _____
 _____ 41 _____
 _____ 42 _____
 _____ 43 _____
 _____ 44 _____
 _____ 45 _____
 _____ 46 _____
 _____ 47 _____
 _____ 48 _____
 _____ 49 _____
 _____ 50 _____
 _____ 51 _____
 _____ 52 _____
 _____ 53 _____
 _____ 54 _____
 _____ 55 _____
 _____ 56 _____
 _____ 57 _____
 _____ 58 _____
 _____ 59 _____
 _____ 60 _____
370. In de eerste decennia van de volgende eeuw moet in Nederland een veilig, schoon en samenhangend verkeer- en vervoersysteem ontwikkeld worden op basis van de volgende uitgangspunten: Handhaving van de distributiefunctie van ons land. Vermindering in absolute zin van uitstoot van uitlaatgassen, energiegebruik en geluidshinder. Beter gebruik van de capaciteit van bestaande verkeerswegen, versterking van het openbaar vervoer voor het reizigersverkeer en verbetering van het vervoer over rail en water voor meer goederentransport.
371. *We willen de groei van het autoverkeer verminderen, de files oplossen en de verkeersveiligheid vergroten.* Minder verkeer op de weg komt er niet zonder goed openbaar vervoer. Het duurder maken van weggebruik moet hand in hand gaan met het, ook financieel, toegankelijker maken van het openbaar vervoer.
372. We moeten inzetten op openbaar vervoer van hoge kwaliteit. Bestaande infrastructuur voor openbaar vervoer moet maximaal worden gebruikt. De aan te leggen hogesnelheidslijnen moeten ook voor binnenlands vervoer ingezet worden en worden aangevuld met de Zuiderzeelijn. Het doel is de maximale reistijd tussen alle grotere steden zoveel mogelijk te bekorten.
373. Het autoverkeer en het openbaar vervoer moeten beter op elkaar worden afgestemd. Het overstappen van auto op openbaar vervoer wordt vergemakkelijkt door de bouw van vervoersknooppunten of transferia. Door de informatie-systemen voor openbaar vervoer en autoverkeer samen te voegen kunnen reizigers adequaat geïnformeerd worden over overstapmogelijkheden. Voor de beheersbaarheid, aansluitgaranties en informatie voor alle vervoerssystemen moet met voorrang geïnvesteerd worden in de ontwikkeling en toepassing van telematica. Het vervoersmanagement bij grote bedrijven moet verder ontwikkeld worden.
374. In stedelijke gebieden is meer openbaar vervoer nodig. Aanleg van *metro, "light rail", tram en busbanen* hebben hier voorrang. In grotere steden is bovendien de aanleg van een de gehele stad bestrijkend *net van rijwielpaden* gewenst. Gemeenten kunnen het parkeerbeleid gebruiken als aanvullend instrument om duurzame vormen van vervoer te stimuleren.
375. Marktwerking in het openbaar vervoer is gebonden aan spelregels ter verbetering van de kwaliteit. De overheid ziet hierop toe, evalueert en stuurt bij. Concessies worden tijdsgebonden uitgegeven voor samenhangende gebieden. Er moeten waarborgen zijn voor een goede dienstregeling in afstemming met aangrenzende bedrijven. Lokale tariefvrijheid wordt beperkt door landelijke plafondtarieven. De infrastructuur blijft in bezit en beheer bij de overheid in analogie met het wegensysteem. Gebruikers horen mede zeggenschap te krijgen over het beleid. Bij overgang naar een andere concessionaris dienen voldoende waarborgen voor het personeel te worden ingebouwd.
376. Gelijktijdig met de versterking van het openbaar vervoer moet het autogebruik worden teruggedrongen. Ook met financiële maatregelen. Fiscale regelingen rondom de auto van de zaak moeten zodanig functioneren, dat de gebruiker steeds een duidelijk op echte uitgaven gebaseerde keuze maakt tussen individueel of openbaar vervoer. De wettelijk erkende kilometervergoeding voor zakelijk gebruik van de particuliere auto dient uitsluitend te worden gebaseerd op de variabele kosten. De forfaitaire fiscale bijtelling voor de 'auto van de zaak' wordt vervangen door een bijtelling van het totaal van alle door de zaak werkelijk vergoede bedragen, inclusief die voor leasecontracten. Deze worden belastingplichtig voorzover de vergoeding de variabele kosten overtreft.
377. In congestiegevoelige gebieden wordt "rekening rijden" ingevoerd, parallel moet een keuzemogelijkheid voor een milieuvastrechtkaart verkrijgbaar zijn voor de variabele kosten van het autogebruik.

Vervoer over Water en Rail

378. Groei van de economie heeft een toename van het transport van personen en goederen tot gevolg. Dat transport moet meer gebruik gaan maken van water en rail. Dat vraagt om investeringen in de bouw van overslag- en distributiecentra met aansluiting op water en rail, in de binnenvaart en de verbetering van de Nederlandse vaarwegen. Verschuiving van transport over de weg naar transport over water is gediend bij het behoud en de uitbouw van Nederland als maritiem land. D66 is voor een verdere versterking van de positie van de zeescheepvaart, de kustvaart en de binnenvaart.

Veiligheid in het verkeer

379. Verkeersonveiligheid brengt veel schade met zich mee. De economische schade bedraagt ongeveer 11,3 miljard, de emotionele schade is niet in bedragen uit te drukken. Verkeer wordt veiliger als weggebruikers zich weten te gedragen. Veilig verkeersgedrag moet aangeleerd worden. In de opvoeding, op school, tijdens verkeerslessen en cursussen en met permanente voorlichtingscampagnes.
380. *Verlaging van de maximum snelheden is het meest effectieve instrument om de verkeersongevallen te verminderen.* D66 bepleit een maximum-snelheid van 100 km/uur, ook op autosnelwegen, in combinatie met een geloofwaardige handhaving. In woongebieden wordt de maximum-snelheid 30 km/uur. Binnen gemeenten kan worden

- beslist of op bepaalde wegen een maximum snelheid van 50 of 70 km wordt toegestaan. Handhaving van snelheidsbeperkingen door politie en justitie wordt versterkt. Radar- en fotocontrole wordt erkend als bewijsmateriaal en een effectief rijbewijs-straftpuntensysteem wordt ingevoerd met ontzegging van de rijbevoegdheid als uiterste consequentie.
381. Andere instrumenten om de verkeersveiligheid te vergroten zijn het opwerpen van verkeersdrempels en het aanbrengen van wegversmallingen, straatverlichting, rotondes en beveiligde kruispunten of voorrangskruispunten. Er moeten meer zebrapaden komen met signalering door knipperbollen. Fietspaden worden waar mogelijk gescheiden aangelegd van de auto-rijstroken. In het bereiken van veiligheid in het verkeer moet ook het gebruik van een snelheidsbegrenzer niet worden uitgesloten.
- Luchtvaart**
382. De luchtvaart heeft zich vooral in de laatste tien jaar stormachtig ontwikkeld en het ziet er niet naar uit dat de toename van het luchtverkeer de komende jaren als vanzelf af zal remmen. Dat is gelet op de zware belasting van het milieu door de luchtvaart een somber vooruitzicht. We zullen dus actief - en liefst samen met onze buurlanden - moeten ingrijpen om de groei van de luchtvaart te temperen en de belasting van het milieu te verminderen.
383. Het is ondenkbaar om Nederland van de Europese en internationale economie af te sluiten door vervoer door de lucht eenzijdig te blokkeren. *De groei van de luchtvaart kan wel in de hand worden gehouden met kwaliteitseisen:* beperking van de uitstoot van schadelijke stoffen, zeker stellen van de bodem-, lucht- en waterkwaliteit, beperking van de geluidshinder, en veiligheid voor passagiers en omwonenden van vliegvelden. Reclamevliegen wordt verboden.
384. De luchtvaart moet de kosten dragen van de vervuiling die de luchtvaart veroorzaakt. Ook op andere terreinen moet de luchtvaart worden behandeld als elk ander Nederlands bedrijf dat zich te houden heeft aan Nederlandse en internationale wet- en regelgeving ten aanzien van milieu, veiligheid en belastingen. Deze gelijke behandeling maakt een eind aan oneerlijke concurrentie van de luchtvaart met ander vervoer.
385. Het vliegverkeer op afstanden tot 1000 km. wordt actief ontmoedigd door invoering van, onder meer, een belasting op kerosine en investering in een Europese en internationale treinfrastructuur.
386. Er zijn maatregelen nodig om oneigenlijke concurrentie tussen luchthavens tegen te gaan. Daarom moeten landingsgelden en luchthavenbelasting op hetzelfde niveau worden gebracht als de tarieven van concurrerende luchthavens. De vrijstelling van vennootschapsbelasting van de Nederlandse luchthavens wordt opgeheven. Regels die elders in Nederland gelden voor industrielawaai en uitstoot van afvalstoffen worden ook op de luchtvaart van toepassing verklaard.
387. Invoering van BTW op vliegtickets en inpassing van de verkoop van kerosine in het normale belastingstelsel zijn maatregelen die D66 voorstaat. Lagere tarieven voor transferpassagiers zijn niet aanvaardbaar.
- Schiphol**
388. Nederland heeft twee mainports, de luchthaven Schiphol en de zeehaven van Rotterdam. Ook in de komende kabinetsperiode steunt D66 een voortgaande ontplooiing van activiteiten rondom Schiphol. De vastgestelde milieugrenzen moeten worden gehandhaafd.
389. Dit betekent voor de toekomstige ontwikkeling van Schiphol als luchthaven dat de bovengrens van 40 miljoen passagiers kan worden doorbroken als voortgaande technische ontwikkelingen en een verbeterd banenstelsel daarvoor de ruimte bieden. Op de middellange termijn kan bijvoorbeeld de aanleg van een parallelle Kaagbaan ruimte bieden mits tot gelijktijdige sluiting van de Aalsmeerbaan en de Buitenveldertbaan wordt besloten.
390. Of, en zo ja waar, op de lange termijn de verdere groei van het op Nederland gerichte internationale luchtverkeer kan geschieden, dient onderwerp te zijn van studie. In die studie wordt alle noodzakelijke en gewenste aandacht gegeven aan de effecten van het luchtverkeer op economie, milieu en volksgezondheid en aan de landzijdige problematiek van aan- en afvoer van passagiers en goederen.
391. Regionale luchthavens moeten samenwerken met regionale luchthavens in de ons omringende landen. Op de regionale luchthavens worden geen vliegbewegingen toegelaten tussen 23.00 en 07.00 uur. Deze luchthavens dienen hun kosten te dekken uit de dienstverlening tijdens de daguren. Subsidies van de overheid worden stopgezet.
392. Voor alle vliegverkeer wordt een wettelijke nachtnorm vastgelegd die rekening houdt met piekbelasting. Met de controle op de naleving van de geluidsnormen wordt een onafhankelijke instantie belast.

XIV. Burger en bestuur

393. De Europese samenwerking heeft in de afgelopen 50 jaar voor vrede, veiligheid en economische groei gezorgd. Deze samenwerking heeft daarmee zijn waarde aangetoond en moet worden voortgezet. Maar er moet meer oog komen voor de invloed en de betrokkenheid van de burgers. Want alleen als de Europese samenwerking democratisch is kan de diversiteit van het continent behouden blijven zonder botsingen en strijd om dominantie. _____ 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____ 6 _____ 7 _____ 8 _____ 9 _____ 10 _____ 11
394. Nu de Europese samenwerking steeds meer invloed krijgt op de besluitvorming in Nederland, zijn de voorstellen voor bestuurlijke vernieuwing, waar D66 dertig jaar geleden al op aandrong, actueler en noodzakelijker dan ooit. Een democratie kan niet zonder een goed georganiseerd, helder bestuur dat verantwoording schuldig is aan de kiezer. De burger moet weten waar hij aan toe is, moet het bestuur kunnen controleren en moet te allen tijde betrokken kunnen zijn bij besluiten die hem raken en bij het aandragen van oplossingen voor maatschappelijke problemen. _____ 12 _____ 13 _____ 14 _____ 15 _____ 16 _____ 17 _____ 18 _____ 19 _____ 20 _____ 21 _____ 22 _____ 23 _____ 24 _____ 25 _____ 26 _____ 27 _____ 28 _____ 29 _____ 30 _____ 31 _____ 32 _____ 33 _____ 34 _____ 35 _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60
395. Europese samenwerking wil niet zeggen dat de besluitvorming zich als vanzelfsprekend moet gaan verplaatsen naar Europa. Maar, daar waar een Europese aanpak een duidelijke toegevoegde waarde biedt ten aanzien van een nationale aanpak moet op Europees niveau samengewerkt worden. *Voorts moeten besluiten zo dicht mogelijk bij de burger worden genomen* en de schaalvergroting moet gepaard gaan met verschuiving van bevoegdheden en taken naar stad en regio. We moeten het openbaar bestuur zo reorganiseren dat de bestuurslagen passen bij de kansen, de problemen en ontwikkelingen in steden, agglomeraties en regio's. Het bestuur is er voor de mensen en moet flexibel, zorgvuldig en transparant werken. _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60

De besliste burger beslist

396. Rechtstreekse kanalen tussen politiek, overheid en burgers geven uiteindelijk het meeste kans op besluitvorming die maximaal rekening houdt met publieke en individuele wensen en belangen. Het is de taak van de politiek om die kanalen te graven, om belangenorganisaties aan te spreken op hun legitimiteit, om nieuwe organisaties en netwerken serieus te nemen, en om deelbelangen te plaatsen in een bredere context. De kwaliteit van de besluitvorming zal steeds vaker bepalen of besluiten gedragen worden en effect sorteren. Voor dat draagvlak is een heldere en transparante afweging van alle belangen noodzakelijk. Want willen mensen en organisaties iets van hun deelbelang loslaten en zich committeren aan een algemener belang dan helpen wetten niet, betrokkenheid bij het besluitvormingstraject wel. _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60
397. Burgers oefenen als kiezer invloed uit op de politiek. Maar ook als consument, werknemer of aandeelhouder kunnen ze invloed uitoefenen, vaak meer dan de overheid. Op de maatschappelijke verantwoordelijkheid en gemeenschapszin van bedrijven bijvoorbeeld. De komende jaren moet de positie van de kritische burger versterkt worden. _____ 36 _____ 37 _____ 38 _____ 39 _____ 40 _____ 41 _____ 42 _____ 43 _____ 44 _____ 45 _____ 46 _____ 47 _____ 48 _____ 49 _____ 50 _____ 51 _____ 52 _____ 53 _____ 54 _____ 55 _____ 56 _____ 57 _____ 58 _____ 59 _____ 60

Door consumenten, patiënten, reizigers of gepensioneerden een volwaardige positie te geven in afspraken met bedrijven en instellingen. Door de introductie van nieuwe vormen van zeggenschap en democratisering, maar ook door maatschappelijke organisaties die de mondigheid van de burger vertalen en mobiliseren, een grotere publieke verantwoordelijkheid te geven in de beleidsvoorbereiding en de besluitvorming. Daarmee wordt voorkomen dat belangen ondersneeuwen in bureaucratistische procedures en dat belangenorganisaties zich vooral moeten toeleggen op verzet tegen voorgenomen besluiten.

398. Nu de politieke agenda voor de jaren na de eeuwwisseling wordt opgesteld, mag niet voorbij worden gegaan aan de inrichting van de overheid en de zeggenschap van burgers. Waar economie en maatschappelijke infrastructuur ingrijpend veranderen en steeds meer ruimte bieden voor individuele keuze en eigen zeggenschap, blijft de Nederlandse democratie gevangen in een verouderd stelsel. Zowel de regeringsvorm en de organisatie van de overheid als de betrokkenheid van burgers bij de besluitvorming moeten drastisch worden herzien.

399. Meer vrouwen moeten benoemd worden in (hoge) politieke en bestuurlijke functies. Streefcijfers moeten gehaald worden. Selectiecommissies getraind en geïnstrueerd om dit doel beter en sneller te bereiken.

400. Rigide organisatie en structuren die uit het verleden stammen mogen de overheid niet frustreren om problemen op maat aan te pakken. Die overheid verdient een sterke, maar democratisch verantwoorde sturing. De betrokkenheid van burgers bij hun bestuur kan niet worden afgedwongen door hen eens in de vier jaar een stem te geven. Daar is meer voor nodig.

Openbaar en toegankelijk

401. De maatschappelijke betrokkenheid van burgers moet vorm krijgen door open planvorming, waarin de overheid mensen niet achteraf confronteert met al praktisch vaststaande besluiten, maar hen vanaf het begin bij alle voornemens en strategische keuzen betreft. Alle voornemens voor grote projecten zullen langs deze open vorm van communicatie met burgers worden getoetst. Ook zal de overheid meer gebruik moeten maken van alternatieve mogelijkheden om in een vroeg stadium burgers bij het beleid in te schakelen, bijvoorbeeld via elektronische consultatie.

402. Overheidsinformatie dient openbaar en zo toegankelijk mogelijk te zijn. Voorgenomen wetsvoorstellen dienen gepubliceerd te worden voordat de Raad van State om advies wordt gevraagd. De toegankelijkheid van overheidsinformatie, zoals wetgeving en rechtspraak, via Internet moet verzekerd zijn tegen een zo laag mogelijk tarief.

Referendum

403. In de komende periode dient het beslissend correctief referendum op landelijk, provinciaal en plaatselijk niveau daadwerkelijk te worden ingevoerd. Op landelijk niveau betekent dit dat op verzoek van de kiezers vrijwel alle wetsvoorstellen aan een referendum zullen kunnen worden onderworpen, ook planologische kernbeslissingen of delen daarvan die in de vorm van een wet worden gegoten. Op decentraal niveau wordt een *correctief referendum* op verzoek van de kiezers mogelijk voor nader in de wet vast te leggen besluiten. D66 vindt dat in die wet alle belangrijke gemeentelijke en provinciale besluiten als 'referendabel' moeten worden opgenomen. De mogelijkheden tot invoering van het *volksinitiatief*, waarbij burgers zelf een volksstemming kunnen uitlokken over door henzelf ontworpen en in de Staten-Generaal verdedigde wetsvoorstellen, worden verkend en nader uitgewerkt.

Kiesrecht

404. Het kiesrecht wordt uitgebreid. D66 wil de leeftijd voor het actieve kiesrecht verlagen naar 16 jaar omdat jongeren van die leeftijd maatschappelijke verantwoordelijkheid gaan dragen en dus ook moeten kunnen meepraten en besluiten over de inrichting van de samenleving.

405. Allochtonen die nu reeds kiesrecht hebben voor gemeenteraden moeten dat ook voor provincies en stadsprovincies krijgen.

406. Daadwerkelijke invloed van de kiezers betekent zeggenschap over wie gaat regeren en wie gaat besturen. Daarom wil D66 de kiezer een stem geven in de regeringsvorming door de minister-president rechtstreeks te verkiezen. Ook de burgemeester dient rechtstreeks gekozen te worden.

407. De band tussen kiezer en volksvertegenwoordiger kan worden versterkt door het uit 1917 stammende kiesstelsel aan te passen. D66 wil een kiesstelsel waarbij in ieder geval een groot gedeelte van de kandidaten wordt verkozen in districten, zodat kiezers hun eigen vertegenwoordiger herkennen en kunnen beoordelen.

Regering en rijksdienst

408. De rijksoverheid verdient krachtige sturing door een kabinet dat uitstijgt boven de alledaagse departementale verkokering. Een klein en hecht samenwerkend team van kernministers, ieder verantwoordelijk voor een deel van het overheidsbeleid en samen voor het geheel, vormt de ministerraad. Dit zogenoemde "kernkabinet" bestaat uit 7 à 9 ministers en opereert als een politieke raad van bestuur. De feitelijke uitvoering en dagelijkse leiding over departementsonderdelen vindt plaats door onderministers.

409. Samenvoeging van huidige departementen is daarbij niet per se noodzakelijk, zolang de leden van het kernkabinet de aansturing van clusters van aanverwante departementen voor hun rekening nemen.

410. Het kernkabinet wordt aangevoerd door een rechtstreeks gekozen minister-president. Omwille van de eenheid van het regeerbeleid en een krachtige positie in Europa dient

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
29
40
41
42
43
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66

de minister-president over stevige bevoegdheden te beschikken, waarbij kan worden gedacht aan het geven van aanwijzingen aan andere bewindslieden en aan een doorslaggevende rol bij de benoeming en het ontslag van ministers en onderministers. Een dergelijke sterke positie in het landsbestuur, die nu al gedeeltelijk in de praktijk zichtbaar is, moet gepaard gaan met een rechtstreekse democratische legitimatie. Degene die het kabinet vormt en leiding geeft, moet ook rechtstreeks door de kiezers aan te spreken zijn.

411. D66 vindt het wenselijk dat er in de volgende kabinetsperiode een aparte onderminister voor het grote stedenbeleid komt. Onder de minister van Buitenlandse Zaken ressorteert een onderminister voor internationale samenwerking.

412. De afweging of onderdelen van de rijksdienst worden verzelfstandigd dient gebaseerd te zijn op heldere wettelijke criteria. Verzelfstandiging van diensten en organen mag niet leiden tot het verlies van controle.

413. Om de verkokering tegen te gaan en de kwaliteit van het overheidsmanagement te vergroten, moet de Algemene Bestuursdienst worden uitgebreid en versterkt. Met ambtelijke topmanagers kunnen contracten worden gesloten, waarbij afspraken worden gemaakt over resultaten.

Nederlandse Antillen en Aruba

414. D66 hecht aan een goede relatie met de Nederlandse Antillen en Aruba. Ook al betreft het hier een geheel eigensoortige relatie die beheerst wordt door het Statuut, toch is het vanwege de kennis van het Statuut en de inzichten in relaties met andere overheden van belang dat niet alleen het Kabinet Nederlandse Antillen en Aruba (KabNA) bij het ministerie van Binnenlandse Zaken wordt ondergebracht, maar ook dat de portefeuille Antilliaanse en Arubaanse Zaken voortaan aan de minister van Binnenlandse Zaken wordt toegeedeeld.

Integriteit van het bestuur

415. Bestuurlijke fraude- en corruptieschandalen en misbruik van subsidie en voorkennis door bestuurders en ambtenaren ondermijnen het gezag van de overheid. Dit misbruik moet worden ontmoedigd door bestuurlijke integriteit prioriteit te geven in de ambtelijke organisatie, door zorg te dragen voor een duidelijke interne meldingsprocedure en een direct traject naar de Rijksrecherche of de politie. Maar er moet ook meer aandacht komen voor de manier waarop met macht wordt omgegaan. Openheid, controle en openbaarheid voorkomen machtsmisbruik en zorgen voor een gezonde democratie.

Dualisme in raden en staten

416. In provincies en zeker in grotere gemeenten moet de bestuurlijke verantwoordelijkheid gescheiden worden van de controle door de gemeenteraad en provinciale staten. Dat vergt een forse aanpassing van het gemeentelijke en provinciale bestel. Burgemeesters moeten gekozen worden. Wethouders en gedeputeerden vormen het dagelijks bestuur van stad en provincie en zijn niet langer lid van de gemeenteraad of de provinciale staten en kunnen tussentijds worden afgezet.

Openbaar bestuur op maat

417. Landsgrenzen vervagen in een samenwerkend Europa. Regio's en stadsagglomeraties worden sterker als bestuurlijke, economische en culturele entiteiten. Ze gaan zich ook meer van elkaar onderscheiden. Uniforme regeling van bevoegdheden en taken voor alle provincies en gemeenten past niet bij deze ontwikkeling. Er moet daarom meer differentiatie komen in het decentraal bestuur. Al naar gelang van de grootte van gemeenten, de aard van de provincie en de omvang van problemen kunnen met 'leges speciales' provincies, steden en regio's specifieke taken en bevoegdheden toegewezen krijgen.

Ruimte voor regio's

418. Buiten de Randstad ontwikkelen verschillende regio's zich tot perspectiefvolle vestigingsplaatsen voor economische bedrijvigheid. Tegelijkertijd baart de achterblijvende economische groei en de werkloosheid in het Noorden zorgen. Structurele impulsen zijn nodig om deze ontwikkeling te keren.
419. Om het groeipotentieel van regio's beter te mobiliseren is het van belang de economische basis te verbreden en het ondernemerschap en de innovatie in de regio's te bevorderen. Daar moet de samenwerking tussen Rijk, provincies en gemeenten op gericht zijn. De regionale ontwikkelingsmaatschappijen coördineren en stimuleren. Het gaat om het creëren en herstructureren van bedrijfstreinen en infrastructuur, maar ook om verhuizing van ruimtelijk intensieve activiteiten als de glastuinbouw en het aantrekken van buitenlandse investeerders. Met gerichte maatregelen moeten onderwijs en bedrijfsleven in de regio hechter gaan samenwerken en kan clusterforming in het bedrijfsleven worden bevorderd.

Stadsprovincies niet uitgesloten

420. De vorming van stadsprovincies moet mogelijk blijven, met name in compacte verstedelijkte gebieden waar het van belang is om over meer beleidsruimte en financiële mogelijkheden te beschikken om de knelpunten als gevolg van een cumulatie van problemen, zoals kwetsbare sociale structuur, verpaupering, minderheden, veiligheid en criminaliteit en slechte huisvesting aan te pakken. D66 sluit niet uit dat in de toekomst ook in andere gebieden dan Rotterdam en Eindhoven/Helmond een dergelijke behoefte zal ontstaan of nog aanwezig zal blijken.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

De gemeenten moeten het doen

421. Gemeentebesturen moeten meer bevoegdheden krijgen om beslissingen te nemen die voorheen door het Rijk werden genomen. Doorgaan met decentralisatie dus. Alleen dan kunnen gemeenten rekening houden met de lokale omstandigheden bij het uitvoeren van hun taken. Gemeenten moeten wel voldoende berekend zijn op hun taken. Is er sprake van een te gering draagvlak, dan wordt herindeling niet geschuwd. Samenwerking van gemeenten over de grenzen heen moet worden bevorderd. Stedenbanden dienen te worden gestimuleerd.

De vitaliteit van de stad

422. Samenleven is in Nederland vooral leven in en om de stad en dus moet de stad leefbaar zijn en gezond. Om de maatschappelijke en economische potentie van de stad optimaal te benutten moeten steden en agglomeraties integraal bestuurd worden.
423. De grote steden zijn knooppunten van economische activiteiten. Tegelijkertijd blijft de werkloosheid boven het landelijke gemiddelde. Het stimuleren van het ondernemerschap in steden en het versterken van voorzieningen is de beste vorm van werkloosheidsbestrijding. Het Rijk speelt daarbij een actieve rol door ondersteuning bij grote investeringen en maatwerk bij economische initiatieven. Er moeten meer kanszones worden gecreëerd, waarin kleinschalige ondernemingen gesteund worden met simpele administratieve procedures en gunstige fiscale instrumenten.
424. Bij stadsvernieuwing en op nieuwe locaties moeten voldoende bedrijfsruimtes voor kleinschalige bedrijvigheid worden gebouwd. Bedrijfsverzamelgebouwen dienen als kweekvijvers voor nieuwe bedrijven. De stadscentra moeten worden versterkt, grootschalige detailhandel aan de stadsrand staat daar haaks op.
425. Het Grotestedenbeleid(GSB) moet krachtig worden voortgezet. Gemeenten die niet tot de categorie van het Grotestedenbeleid behoren, kunnen evengoed te maken hebben met aspecten van grootstedelijke problematiek. Daarom zal 5% van de GSB-gelden gereserveerd moeten worden voor stedelijke problemen in deze gemeenten.
426. Extra geld zal gereserveerd moeten worden om het veiligheidsbeleid in grote steden verder vorm te geven. Buurtpreventie en justitiële wijkbureaus dienen ten dele uit het GSB-budget te worden betaald.

XV. Veiligheid, kerntaak van de overheid

427. Criminaliteit en onveiligheid knagen aan de samenleving. Inbraak, vandalisme, roof en diefstal en vooral het gebruik van geweld daarbij, worden als zeer bedreigend ervaren en bij veel mensen sluimert de angst slachtoffer te worden. Vooral de betrokkenheid van steeds jongere mensen en kinderen, waaronder steeds meer meisjes baart zorgen. Een ernstig probleem vormt de huidige tendens waarbij kinderen onder de twaalf jaar met de politie in aanraking komen voor relatief ernstige delicten. De mogelijkheden om hier adequaat op te kunnen reageren dienen te worden uitgebreid. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het vrijmaken van meer middelen voor de gezinsvoogdij-instellingen, maar ook aan capaciteit in de opvanginrichtingen. Zinloos geweld, wapens op school en in de disco en zinloos vandalisme in de buurten zijn erg bedreigend. _____ 1 _____
 _____ 2 _____
 _____ 3 _____
 _____ 4 _____
 _____ 5 _____
 _____ 6 _____
 _____ 7 _____
 _____ 8 _____
 _____ 9 _____
 _____ 10 _____
 _____ 11 _____
 _____ 12 _____
 _____ 13 _____
 _____ 14 _____
 _____ 15 _____
 _____ 16 _____
 _____ 17 _____
 _____ 18 _____
428. Het beheersen van de criminaliteit is een kerntaak van de overheid. Veiligheid is essentieel voor de kwaliteit van het leven en de woonomgeving, sociale contacten en een optimaal gebruik van de openbare ruimte en voorzieningen. _____ 19 _____
 _____ 20 _____
 _____ 21 _____
 _____ 22 _____
 _____ 23 _____
 _____ 24 _____
429. Veiligheidsbeleid is eerst en vooral voorkomen van criminaliteit. Ieder beleidsterrein kent veiligheidsaspecten. Van onderwijs tot volkshuisvesting, van sociale zekerheid en economisch beleid tot ruimtelijke ordening en grote stedenbeleid. De overheid moet criminaliteitsbeheersing dan ook in een brede context plaatsen. Dat vraagt om integraal veiligheidsbeleid, niet alleen maar meer justitie en politie. _____ 25 _____
 _____ 26 _____
 _____ 27 _____
 _____ 28 _____
 _____ 29 _____
 _____ 30 _____
 _____ 31 _____
 _____ 32 _____
 _____ 33 _____
430. Voor het bestrijden van criminaliteit is kennis van de verschillende vormen van criminaliteit en van specifieke risicogroepen, van daders en van slachtoffers, onontbeerlijk. Hiernaar moet meer onderzoek worden verricht. De praktijk bewijst dat alleen op basis van zulk inzicht georganiseerde misdaad of criminaliteit en vandalisme bij groepen jongeren kan worden teruggedrongen. _____ 34 _____
 _____ 35 _____
 _____ 36 _____
 _____ 37 _____
 _____ 38 _____
 _____ 39 _____
 _____ 40 _____
 _____ 41 _____
431. D66 is tegen etnische registratie bij criminaliteit. Wel zinvol is het om het inzicht in de betrokkenheid van allochtone jongeren bij georganiseerde misdaad door onderzoek te vergroten. _____ 42 _____
 _____ 43 _____
 _____ 44 _____
 _____ 45 _____
 _____ 46 _____
 _____ 47 _____
 _____ 48 _____
- Veiligheid begint in de buurt**
432. De gemeente, politie, justitie, burgers, scholen, woningbouwcorporaties, bedrijven en maatschappelijke organisaties dienen samen te werken aan een veilige omgeving. De politie signaleert, voorkomt en brengt mensen en instellingen die een bijdrage kunnen leveren aan de veiligheid bij elkaar. _____ 49 _____
 _____ 50 _____
 _____ 51 _____
 _____ 52 _____
 _____ 53 _____
 _____ 54 _____
433. Veiligheid begint met preventie van inbraak en diefstal door bedrijven en burgers zelf. Gemeenten en politie steunen particuliere initiatieven met adviezen en, daar waar nodig, financiële middelen. Bij inrichting of herinrichting van de openbare ruimte moet de omgeving veel zorgvuldiger worden beoordeeld op veiligheidsaspecten. _____ 55 _____
 _____ 56 _____
 _____ 57 _____
 _____ 58 _____
 _____ 59 _____
 _____ 60 _____
- Ook wijken en buurten kunnen worden doorlopen op het vergroten van de veiligheid van de fysieke omgeving.
434. Door buurtbemiddeling kunnen burgers zelf oplossingen aandragen voor problemen in de omgeving. De buurtbemiddeling wordt ondersteund door politie en het openbaar ministerie, die vanuit wijkbureaus van justitie werken.
435. Politie, justitie en de gemeente moeten op wijkniveau gaan samenwerken. Zo krijgt het openbaar ministerie een vaste plek in de lokale gemeenschap. Het experiment "justitie in de wijk" is een voorbeeld van veiligheidsbeleid op lokaal niveau en verdient uitbreiding.
436. Ten behoeve van slachtoffers moet het openbaar ministerie of de lokale overheid civielrechtelijke actie kunnen ondernemen. Zo zouden wijkbureaus van justitie kunnen optreden tegen overlast in een buurt als buurtbewoners dat niet durven.
- Zware, georganiseerde criminaliteit krachtig bestrijden**
437. De bestrijding van de zware en georganiseerde criminaliteit moet onverminderd worden voortgezet en waar nodig geïntensiveerd. Speerpunten bij de bestrijding van georganiseerde criminaliteit zijn naast grootscheepse drugshandel, milieucriminaliteit, fraude, kinderpornografie en mensenhandel. Het is voor dit laatste van groot belang de nu nog illegale prostitutiebranche te reguleren. Het bordeelverbod wordt opgeheven.
438. Bij de strijd tegen de georganiseerde criminaliteit mogen de grenzen van de rechtsstaat niet uit het oog worden verloren. Openbaar ministerie en politie moeten kunnen beschikken over effectieve bevoegdheden en dwangmiddelen, maar over het gebruik dient ten volle verantwoording te worden afgelegd. Politiechefs en korpsbeheerders dienen op de hoogte te zijn van de toepassing van opsporingsmethoden. Het Openbaar Ministerie is verantwoordelijk. De rechter moet de rechtmatigheid van de methoden kunnen toetsen.
439. De kwaliteit van de recherche moet worden verbeterd. Bijzondere aandacht moet worden besteed aan integriteit en deskundigheid. Gerichte investeringen zijn nodig om expertise op financieel-economisch vlak binnen de politie te versterken. D66 meent dat de politie inmiddels voldoende bevoegdheden heeft gekregen om de georganiseerde criminaliteit te bestrijden. Nu gaat het erom die goed en zorgvuldig aan te wenden.
440. De bestrijding van de georganiseerde criminaliteit moet worden gestuurd door de top van het openbaar ministerie en via centrale financiering van interregionale kernteams.
441. D66 is tegen 'kroongetuigen' in het strafrecht. *Verdachten van ernstige strafbare feiten mogen niet volledig vrijuit gaan*

- in ruil voor getuigenissen over andere verdachten. Minder vergaande afspraken met verdachten en veroordeelden mogen wel worden gemaakt, mits gecontroleerd door de rechter.* _____ 1 _____
- _____ 2 _____
- _____ 3 _____
- _____ 4 _____
- _____ 5 _____
442. Om criminaliteit minder kans te geven in de bovenwereld moeten gemeenten de bevoegdheid krijgen om contractpartners te toetsen op hun integriteit en vergunningverlening te weigeren wanneer gerede twijfel bestaat aan de bonafide bedoelingen van de aanvrager. Daartoe dient een wettelijke regeling te worden ontworpen die ook voorziet in een beroepsgang bij de bestuursrechter. _____ 6 _____
- _____ 7 _____
- _____ 8 _____
- _____ 9 _____
- _____ 10 _____
- _____ 11 _____
- _____ 12 _____
- _____ 13 _____
443. De georganiseerde criminaliteit kan alleen door hechtere samenwerking in de Europese Unie worden bestreden. Europol speelt daarbij een essentiële rol, maar wordt onvoldoende gecontroleerd. De positie van het Europees Parlement en het Europese Hof van Justitie ten aanzien van Europol moet versterkt worden. Bovendien zou een Europese magistraat of een commissie van justitiële autoriteiten toezicht moeten uitoefenen op Europol. Het gaat te ver om Europol executieve bevoegdheden te geven. _____ 14 _____
- _____ 15 _____
- _____ 16 _____
- _____ 17 _____
- _____ 18 _____
- _____ 19 _____
- _____ 20 _____
- _____ 21 _____
- _____ 22 _____
- _____ 23 _____
- _____ 24 _____
- Uitbreiding van de 'justitiële keten'**
444. De dader van een delict moet zo snel mogelijk worden geconfronteerd met de gevolgen van zijn daden. Daarvoor is uitbreiding van de capaciteit van de politie, het openbaar ministerie en de rechterlijke macht noodzakelijk. _____ 25 _____
- _____ 26 _____
- _____ 27 _____
- _____ 28 _____
- _____ 29 _____
- _____ 30 _____
445. De politie moet met enkele duizenden agenten en surveillanten worden uitgebreid. Deze dienen vooral te worden ingezet om de belangrijkste knelpunten in werkdruk en beschikbaarheid weg te nemen, bijv. op het platteland. D66 is bereid hiervoor extra financiële middelen vrij te maken, evenals voor investeringen in de informatietechnologie van de politie. _____ 31 _____
- _____ 32 _____
- _____ 33 _____
- _____ 34 _____
- _____ 35 _____
- _____ 36 _____
- _____ 37 _____
- _____ 38 _____
- _____ 29 _____
446. Versterking van de kwaliteit van de politie blijft de belangrijkste opdracht. Dat betekent verder werken aan integrale kleinschalige politiezorg als onderdeel van het veiligheidsbeleid op lokaal niveau. De zogenaamde gebiedsgebonden politiezorg dient verder te worden ontwikkeld. Er moeten meer vrouwen en allochtonen bij de politie komen werken. _____ 40 _____
- _____ 41 _____
- _____ 42 _____
- _____ 43 _____
- _____ 45 _____
- _____ 46 _____
- _____ 47 _____
447. De politie voert de regie over het toezicht dat ook door anderen, zoals bijvoorbeeld stadswachten, wordt uitgeoefend. Het is niet verstandig om deze functionarissen bij de politie onder te brengen. Dat scheidt verwarring en onduidelijkheid over bevoegdheden. _____ 48 _____
- _____ 49 _____
- _____ 50 _____
- _____ 51 _____
- _____ 52 _____
- _____ 53 _____
448. Het is onverstandig om zo kort na de invoering van de Politiewet in 1993 de politie opnieuw grootscheeps te reorganiseren. Wel zal de regering meer greep moeten krijgen op de prioriteiten en de besteding van middelen van de politie. In de Politiewet moeten meer centrale bevoegdheden worden opgenomen over de regionale korpsen. Tegelijk zal de zeggenschap van de gemeente over het plaatselijke politieonderdeel wettelijk moeten worden versterkt. Ook zal de democratische controle op de politie moeten worden verbeterd. _____ 54 _____
- _____ 55 _____
- _____ 56 _____
- _____ 57 _____
- _____ 58 _____
- _____ 59 _____
- _____ 60 _____
- _____ 61 _____
- _____ 62 _____
- _____ 63 _____
- _____ 64 _____
449. In de stadsprovincies wordt het bestuur over de politie gecontroleerd door een rechtstreekse volksvertegen- _____ 65 _____
- _____ 66 _____
- woordiging. In de andere politieregio's zal een commissie van gemeenteraadsleden uit de regio deze democratische controle moeten uitoefenen.
450. Het openbaar ministerie dient verder te worden versterkt. De komende periode moet blijken of de ingezette reorganisatie van het openbaar ministerie werkt. Forse uitbreiding van het aantal officieren van justitie en ondersteunend personeel is noodzakelijk.
451. De minister van Binnenlandse Zaken is verantwoordelijk voor het beheer van de politie. De minister van Justitie is verantwoordelijk voor de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde. Waar het beheer deze verantwoordelijkheid raakt, dient de minister van Binnenlandse Zaken met de minister van Justitie af te stemmen.
452. Politiebegeleiding van grootschalige manifestaties zoals betaald-voetbalwedstrijden en popconcerten mag (gedeeltelijk) worden doorberekend aan de organisatoren. Daartoe wordt een wettelijke regeling ontworpen.
- Rechterlijke organisatie en toegang tot de rechtspraak**
453. De kracht van de Nederlandse rechtsstaat is gelegen in de kwaliteit van de onafhankelijke rechters. Om die rechters ook in de volgende eeuw toe te rusten op hun taak is ook hier uitbreiding van het aantal rechters en ondersteunend personeel nodig. De organisatie van de rechterlijke macht dient gemoderniseerd te worden. Om de kwaliteit van de rechtspraak hoog te houden is een door de rechters op te zetten systeem van formele intercollegiale toetsing voor alleensprekende rechters onontbeerlijk.
454. De rechtspraak moet ook laagdrempelig zijn en inzichtelijk en efficiënt georganiseerd. De rechterlijke macht moet op de resultaten van die organisatie worden aangesproken. Daartoe dient een Raad voor de Magistratuur te worden ingesteld. Deze Raad bereidt rechterlijke benoemingen voor (met uitzondering van de leden van de Hoge Raad), verdeelt de gelden over de verschillende rechterlijke colleges en toetst de besteding van de financiële middelen. De voorzitter van de Raad is onafhankelijk, de leden komen uit de rechterlijke macht en uit andere sectoren.
455. Uitgangspunt bij de reorganisatie van de rechterlijke macht is dat geschillenbeslechting en rechtspraak in eerste aanleg zo dicht mogelijk bij de burger plaatsvinden. Bestuurlijke centralisatie van de eerstelijnsrechtspraak dient daarom gepaard te gaan met geografische deconcentratie binnen de arrondissementen. Bij zaken die een hoge mate van specialisatie eisen en weinig frequent voorkomen kan de eerstelijnsrechtspraak gebundeld worden in één of enkele arrondissementen. De mogelijkheid van constitutionele toetsing door iedere rechter, in hoogste instantie door de Hoge Raad, moet worden ingevoerd.
456. Om elke schijn van belangenverstrengeling te vermijden dienen rechters en rechter-plaatsvervangers hun nevenfuncties aan te melden. Advocaten en officieren van justitie kunnen in hun eigen Hofressort niet als rechter-plaatsvervanger werken.

457. De Wet op de Rechtsbijstand moet geen onnodige drempels opwerpen voor rechtzoekenden, die de rechtsbijstand niet of niet volledig kunnen betalen. Dienstverlening door een advocaat moet onder het lage BTW-tarief gebracht worden. Iedereen moet gratis of tegen geringe kosten wet- en regelgeving kunnen raadplegen. _____ 1 _____
 _____ 2 _____
 _____ 3 _____
 _____ 4 _____
 _____ 5 _____
 _____ 6 _____
 _____ 7 _____
 _____ 8 _____
 _____ 9 _____
- Het strafrecht als helder instrument**
458. Pas als alle andere middelen, zoals bestuursrechtelijke of civielrechtelijke maatregelen ontoereikend blijken wordt strafrecht als uiterste middel ingesteld. Daarvan is bijvoorbeeld sprake bij het belagen van slachtoffers. Nu gebleken is dat belagers niet op andere manieren afdoende te stoppen zijn dient het belagen (stalking) van slachtoffers strafbaar gesteld te worden _____ 10 _____
 _____ 11 _____
 _____ 12 _____
 _____ 13 _____
 _____ 14 _____
 _____ 15 _____
 _____ 16 _____
 _____ 17 _____
459. De sanctie moet zo snel mogelijk op de daad volgen. Dus is een vlotte strafvervolgning, berechting en tenuitvoerlegging van de opgelegde straf nodig. Taak- en leerstraffen en elektronisch huisarrest hebben een voorkeur boven detentie. Toch blijft de gevangenisstraf noodzakelijk. Combinatie met andere strafsoorten en versterking van de rol van de Reclassering kan de terugkeer in de samenleving versoepelen en recidive terugdringen. De reclassering heeft voor deze taken meer geld nodig. _____ 18 _____
 _____ 19 _____
 _____ 20 _____
 _____ 21 _____
 _____ 22 _____
 _____ 23 _____
 _____ 24 _____
 _____ 25 _____
 _____ 26 _____
 _____ 27 _____
460. Ex-gedetineerden mogen niet achtergesteld worden op de arbeidsmarkt. Arbeidsparticipatie stimulerende maatregelen zoals die voor langdurig werklozen moeten daarom beter toegankelijk worden gemaakt voor ex-gedetineerden door het ruimhartig toepassen van de toelatingsvoorwaarden. Ook afspraken met werkgevers vertegenwoordigd in het Nationaal Platform Criminaliteitsbeheersing moeten ertoe leiden, dat ex-gedetineerden daadwerkelijk aan een baan geholpen worden. _____ 28 _____
 _____ 29 _____
 _____ 30 _____
 _____ 31 _____
 _____ 32 _____
 _____ 33 _____
 _____ 34 _____
 _____ 35 _____
 _____ 36 _____
 _____ 37 _____
 _____ 38 _____
461. De mogelijkheden om gedetineerden in plaats van gevangenisstraf een psychiatrische behandeling te geven moeten worden uitgebreid. Volksgezondheid en Justitie moeten daarbij samenwerken. D66 wil de vroegere asiel-functie van de psychiatrische ziekenhuizen in ere herstellen om recidive te voorkomen. _____ 29 _____
 _____ 40 _____
 _____ 41 _____
 _____ 42 _____
 _____ 43 _____
 _____ 45 _____
 _____ 46 _____
462. Lange wachttijden in een huis van bewaring voor daders die een TBS-maatregel hebben gekregen zijn onaanvaardbaar. Patiënten, die een langjarige TBS-behandeling hebben ondergaan zonder dat er van vooruitgang sprake is, dienen niet meer in een TBS-kliniek, maar elders intramuraal te worden verpleegd. De vrijgekomen plaatsen kunnen worden benut voor nieuwe TBS-patiënten. _____ 47 _____
 _____ 48 _____
 _____ 49 _____
 _____ 50 _____
 _____ 51 _____
 _____ 52 _____
 _____ 53 _____

463. Heenzenden van verdachten of vervroegde vrijlating wegens gebrek aan cellen moet worden voorkomen. Het tast de geloofwaardigheid van het rechtssysteem aan. Indien noodzakelijk zullen er nieuwe cellen worden bijgebouwd.
464. Het slachtoffer van een delict moet zoveel mogelijk zijn schade hersteld zien. Dit kan op grond van de wet-Terwee, maar ook door dading. In het kader van het project Justitie in de wijk kunnen benadeelden en verdachten in de gelegenheid worden gesteld de gevolgen van een strafbaar feit recht te zetten en dit in een overeenkomst vast te leggen. Strafrechtelijke vervolging kan dan achterwege blijven.

Gedogen

465. Onder omstandigheden kan afgezien worden van handhaving, gedogen dus. Het dilemma dat gedogen in de rechtsstaat betekent, vereist dat daaraan heldere grenzen worden gesteld die door bestuur en justitie worden nageleefd. Het is niet juist dat de rechter hierover telkens moet beslissen. Het wordt tijd dat de wetgever zich ermee bemoeit. Gedogen moet daarom in wettelijke normen worden vastgelegd, bijvoorbeeld in de Algemene Wet Bestuursrecht.

Familie recht

466. Het burgerlijk huwelijk dient opengesteld te worden voor mensen van gelijk geslacht.
467. In de wet- en regelgeving moet het gezin worden gedefinieerd als een huishouden waar één of meerdere personen voor één of meerdere kinderen zorgen.
468. Alleenstaanden noch paren van gelijk geslacht mogen van de mogelijkheid van adoptie worden uitgesloten. In het belang van het kind is een grondige beoordeling van adoptie door de rechter op zijn plaats.
469. Kinderen van gescheiden ouders hebben recht op omgang met beide ouders. Bij onoverkomelijke problemen tussen de gescheiden ouders dienen zodanige faciliteiten aangeboden te worden dat die omgang in het belang van het kind op neutraal terrein en zo nodig onder toezicht plaats kan vinden.
470. Bij de herziening van het erfrecht die de positie van de langstlevende echtgenoot versterkt, dient tevens de legitieme portie voor kinderen op termijn te worden afgeschaft. In de samenleving van nu heeft een legitieme portie geen bestaansgrond meer.

XVI. Land in Europa

471. Europese integratie is begonnen als een poging om vrede en stabiliteit in Europa te waarborgen. De economie was het middel. Inmiddels wordt meer dan 70% van de Nederlandse export in Europa afgezet. Open grenzen en gelijkwaardige concurrentie-voorwaarden binnen de Unie zijn voor Nederland dan ook van groot belang. Het vrije verkeer van goederen, mensen, diensten en kapitaal heeft ook in andere dan economische sectoren geleid tot integratie. _____ 1 _____
 _____ 2 _____
 _____ 3 _____
 _____ 4 _____
 _____ 5 _____
 _____ 6 _____
 _____ 7 _____
 _____ 8 _____
 _____ 9 _____
 _____ 10 _____
 _____ 11 _____
472. Steeds meer zaken worden op Europees niveau besloten. In het Verdrag van Maastricht zijn een aantal grote stappen gezet die nu pas hun uitwerking krijgen. D66 kiest voor de Europese Unie als kader voor het binnenlands en het buitenlands beleid. _____ 12 _____
 _____ 13 _____
 _____ 14 _____
 _____ 15 _____
 _____ 16 _____
 _____ 17 _____
 _____ 18 _____
 _____ 19 _____
 _____ 20 _____
 _____ 21 _____
 _____ 22 _____
 _____ 23 _____
 _____ 24 _____
 _____ 25 _____
 _____ 26 _____
 _____ 27 _____
 _____ 28 _____
 _____ 29 _____
 _____ 30 _____
 _____ 31 _____
 _____ 32 _____
 _____ 33 _____
 _____ 34 _____
 _____ 35 _____
 _____ 36 _____
 _____ 37 _____
 _____ 38 _____
 _____ 39 _____
 _____ 40 _____
 _____ 41 _____
 _____ 42 _____
 _____ 43 _____
 _____ 44 _____
 _____ 45 _____
 _____ 46 _____
 _____ 47 _____
 _____ 48 _____
 _____ 49 _____
 _____ 50 _____
 _____ 51 _____
 _____ 52 _____
 _____ 53 _____
 _____ 54 _____
 _____ 55 _____
 _____ 56 _____
 _____ 57 _____
 _____ 58 _____
 _____ 59 _____
 _____ 60 _____

Herstel van vertrouwen in Europa

473. De ontwikkeling van het Europese integratieproces gaat voor een groot deel langs mensen heen. Dat uit zich in onzekerheid over de koers van het integratieproces en ergernis over de ondoorzichtigheid van de Europese besluitvorming. Mensen zijn slecht ingelicht over het feit dat Europese samenwerking in dienst is van ons nationaal belang. De Europese integratie is gedoemd te verzwakken als het niet door de mensen wordt gedragen. Daarom staat de komende jaren in de Europese politiek van D66 het herstel van het vertrouwen in de Europese Unie voorop. Voor dit herstel van vertrouwen is een democratischer en slagvaardiger Unie noodzakelijk. _____ 18 _____
 _____ 19 _____
 _____ 20 _____
 _____ 21 _____
 _____ 22 _____
 _____ 23 _____
 _____ 24 _____
 _____ 25 _____
 _____ 26 _____
 _____ 27 _____
 _____ 28 _____
 _____ 29 _____
 _____ 30 _____
 _____ 31 _____
 _____ 32 _____
 _____ 33 _____
 _____ 34 _____
 _____ 35 _____
 _____ 36 _____
 _____ 37 _____
 _____ 38 _____
 _____ 39 _____
 _____ 40 _____
 _____ 41 _____
 _____ 42 _____
 _____ 43 _____
 _____ 44 _____
 _____ 45 _____
 _____ 46 _____
 _____ 47 _____
 _____ 48 _____
 _____ 49 _____
 _____ 50 _____
 _____ 51 _____
 _____ 52 _____
 _____ 53 _____
 _____ 54 _____
 _____ 55 _____
 _____ 56 _____
 _____ 57 _____
 _____ 58 _____
 _____ 59 _____
 _____ 60 _____
474. D66 is voorstander van de komst van de Euro die voor veel burgers de meest concrete kennismaking met Europa zal betekenen. De EMU biedt nieuwe economische perspectieven en het succes ervan zal in de nabije toekomst het draagvlak voor verdere integratie bepalen. Het succes van de EMU zal worden afgemeten aan voortdurende prijsstabiliteit. Daarvoor zijn de onafhankelijkheid van de Europese Centrale Bank en budgetaire discipline van de deelnemende landen de belangrijkste voorwaarde. De kosten van de invoering van de Euro mogen niet op de consument worden verhaald. Heldere afspraken over prijsaanduidingen zijn gewenst. _____ 31 _____
 _____ 32 _____
 _____ 33 _____
 _____ 34 _____
 _____ 35 _____
 _____ 36 _____
 _____ 37 _____
 _____ 38 _____
 _____ 39 _____
 _____ 40 _____
 _____ 41 _____
 _____ 42 _____
 _____ 43 _____
 _____ 44 _____
 _____ 45 _____
 _____ 46 _____
 _____ 47 _____
 _____ 48 _____
 _____ 49 _____
 _____ 50 _____
 _____ 51 _____
 _____ 52 _____
 _____ 53 _____
 _____ 54 _____
 _____ 55 _____
 _____ 56 _____
 _____ 57 _____
 _____ 58 _____
 _____ 59 _____
 _____ 60 _____
475. Vier jaar na de tot stand koming van de Interne Markt blijkt dat deze voor Nederland gezorgd heeft voor meer groei en werkgelegenheid en lagere prijzen. Toch maakt een aantal structurele problemen dat het potentieel van de Interne Markt onvoldoende wordt benut. Om dit te verhelpen moet het "Witboek Interne Markt" volledig worden uitgevoerd, moet de communautaire regelgeving goed worden geïmplementeerd en gehandhaafd en moet de Europese regelgeving beter en eenvoudiger worden. Het gaat hierbij om het vinden van de juiste balans tussen harmonisatie en beleidsconcurrentie en de inrichting van handhavingsinstrumenten. Het is verder van groot belang dat toetreding van nieuwe lidstaten tot de Interne Markt geen afbreuk doet aan het functioneren van de markt en de openheid van de EU-markt ten opzichte van derde landen. _____ 56 _____
 _____ 57 _____
 _____ 58 _____
 _____ 59 _____
 _____ 60 _____
476. Een sociaal Europa met een hoge graad van werkgelegenheid is met de Verdragen van Maastricht en Amsterdam een stapje dichterbij gekomen. Hervormingen blijven niettemin noodzakelijk. Het Sociaal Handvest moet in minimumnormen voorzien met betrekking tot beloning, arbeidsvoorwaarden en ontslagbescherming. Voorkomen moet worden dat lid-staten elkaar beconcurreren op sociale gronden. Europese sociale minimumnormen moeten nationale sociale stelsels versterken in plaats van verzwakken. Toch blijft het vergroten van de werkgelegenheid primair een taak van de lid-staten. _____ 476. Een sociaal Europa met een hoge graad van werkgelegenheid is met de Verdragen van Maastricht en Amsterdam een stapje dichterbij gekomen. Hervormingen blijven niettemin noodzakelijk. Het Sociaal Handvest moet in minimumnormen voorzien met betrekking tot beloning, arbeidsvoorwaarden en ontslagbescherming. Voorkomen moet worden dat lid-staten elkaar beconcurreren op sociale gronden. Europese sociale minimumnormen moeten nationale sociale stelsels versterken in plaats van verzwakken. Toch blijft het vergroten van de werkgelegenheid primair een taak van de lid-staten. _____ 477. Nederland moet zich inzetten voor aanscherping van het EU-milieubeleid en de integratie van het milieu in andere beleidsterreinen als landbouw en transport. Ook moet de Europese Unie zijn inspanning om het milieu in Midden- en Oost-Europa te verbeteren, opvoeren. _____ 478. Verdere democratisering is een essentiële voorwaarde om de burger dichterbij het Europese bestuur te brengen. De mede-wetgevende bevoegdheden van het Europees Parlement moeten worden versterkt. In elk geval op alle terreinen waar de Raad van Ministers met meerderheid besluit, moet ook het Europees Parlement mede-wetgevende bevoegdheden krijgen. Dit geldt dus ook voor de EU-begroting, inclusief de uitgaven voor het landbouwbeleid en de structuurfondsen. D66 pleit voor een rechtstreekse verkiezing van de Voorzitter van de Europese Commissie en een individueel vertrouwensvotum, zodat leden van de Commissie individueel verantwoordelijk worden voor hun daden. Ook de openbaarheid van bestuur moet op Europees niveau krachtig worden doorgezet. Waar de Raad van Ministers als (mede)-wetgever optreedt, is openbaarheid vereist. _____ 479. Er zijn grote kostenbesparingen te behalen door het aantal werktalen binnen de instellingen van de Europese Unie te beperken tot Engels, Frans en Duits. Gekozen politici moeten in hun eigen taal kunnen spreken. Van belang is wel dat alle burgers toegang moeten hebben tot alle informatie over Unie-beleid in hun eigen taal. _____ 480. Het is aan de nationale parlementen om de nationale vertegenwoordiger in de Raad van Ministers te controleren. De controle op de Nederlandse bewindslieden wordt versterkt door de Nederlandse leden van het Europees Parlement spreekrecht te geven in de commissievergaderingen van de Tweede Kamer over Europese aangelegenheden. Daarnaast moet de Tweede Kamer vaker leden van het Europees Parlement en de Europese Commissie uitnodigen voor hoorzittingen in de Tweede Kamer.

Integratie met behoud van culturele identiteit

481. Europese integratie en overdracht van bevoegdheden aan Europa mag echter niet betekenen dat de sociaal-culturele diversiteit door Europese verplichtingen verloren gaat. Wat wij in Nederland van grote waarde achten voor onze sociaal-culturele identiteit, moet worden behouden.

Het gaat hierbij om zaken die te maken hebben met de manier waarop burgers hun culturele identiteit beleven. Terreinen die te maken hebben met culturele identiteit: onderwijs, kunst, mediabeleid en sociale vraagstukken als de opvang van drugsverslaafden en de inrichting van de gezondheidszorg, moeten hun zwaartepunt op nationaal niveau houden.

Uitbreiding van de EU

482. De uitbreidingsonderhandelingen tussen de Europese Unie en de kandidaat-landen van Midden- en Oost-Europa en Cyprus moeten snel, maar ook goed voorbereid plaatsvinden. D66 kiest voor snelle toetreding, maar wil anderzijds wel, dat de nodige institutionele, financiële en maatschappelijke voorbereidingen worden getroffen. Een goed voorbereide uitbreiding is in het belang van allen.

De plaats van Europa in de wereld

483. Europa is in het verleden te vaak (on)zichtbaar geweest door interne verdeeldheid. Dit is echter geen reden te kiezen voor afzijdigheid of een renationalisatie van het buitenlands beleid. Een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid krijgt langzaam maar zeker vorm. De Europese Unie, als geheel van democratische, welvarende en sterke staten, kan een grote positieve rol spelen in de wereld. Streven naar stabiliteit in Europa vereist economische en politieke integratie met de landen in Midden- en Oost-Europa. Met de landen ten zuiden van de Middellandse Zee wordt groeiende samenwerking nagestreefd.

484. De positie van vrouwen in Midden- en Oost-Europa verslechtert en hun deelname aan de politiek neemt af. De positieverbetering van vrouwen dient een belangrijk onderdeel te zijn van samenwerkingsprojecten.

485. De Europese Unie zou moeten nastreven in de Veiligheidsraad van de VN met één stem te spreken en mee te beslissen. Zolang dat niet het geval is, steunt Nederland het streven van Duitsland ook een permanente zetel in de Veiligheidsraad te mogen bezetten. Dit laat onverlet dat D66 de gedachte ondersteunt dat ook Latijns-Amerika en Afrika een permanente zetel in de Veiligheidsraad moeten gaan bezetten en er mogelijk voor Azië een tweede zetel wordt ingeruimd.

- _____ 1 _____
- _____ 2 _____
- _____ 3 _____
- _____ 4 _____
- _____ 5 _____
- _____ 6 _____
- _____ 7 _____
- _____ 8 _____
- _____ 9 _____
- _____ 10 _____
- _____ 11 _____
- _____ 12 _____
- _____ 13 _____
- _____ 14 _____
- _____ 15 _____
- _____ 16 _____
- _____ 17 _____
- _____ 18 _____
- _____ 19 _____
- _____ 20 _____
- _____ 21 _____
- _____ 22 _____
- _____ 23 _____
- _____ 24 _____
- _____ 25 _____
- _____ 26 _____
- _____ 27 _____
- _____ 28 _____
- _____ 29 _____
- _____ 30 _____
- _____ 31 _____
- _____ 32 _____
- _____ 33 _____
- _____ 34 _____
- _____ 35 _____
- _____ 36 _____
- _____ 37 _____
- _____ 38 _____
- _____ 39 _____
- _____ 40 _____
- _____ 41 _____
- _____ 42 _____
- _____ 43 _____
- _____ 44 _____
- _____ 45 _____
- _____ 46 _____
- _____ 47 _____
- _____ 48 _____
- _____ 49 _____

486. De Westeuropese Unie (WEU) is de Europese defensieorganisatie. De taken van deze organisatie dienen op termijn te worden ondergebracht bij de Europese Unie. De Unie zal immers op het terrein van veiligheid en defensie in toenemende mate haar eigen verantwoordelijkheid moeten nemen wil zij een factor van gewicht zijn in de internationale politiek. Een Europees veiligheids- en defensiebeleid moet zich niet ontwikkelen tot een concurrent van de NAVO, maar als kader voor operaties waaraan de Noord-Amerikaanse NAVO-partners niet willen deelnemen. Een Europese defensiecapaciteit kan zich zo geleidelijk ontwikkelen. Wanneer die ontwikkeling op gang komt, is een intensivering van de transatlantische consultaties een absolute voorwaarde.

487. De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) is gebaseerd op het begrip coöperatieve veiligheid; de veiligheid van de landen van de OVSE wordt als een gemeenschappelijk belang gezien en in geval van een dreigend conflict kan bemiddelend worden optreden. Coöperatieve veiligheid is naar binnen gericht en gaat uit van samenwerking en transparantie van handelen. Zolang de OVSE het enige pan-Europese platform is waar landen op voet van gelijkheid veiligheidsconsultaties voeren blijft de organisatie van belang.

488. Coöperatieve veiligheid creëert de ruimte om bij te dragen aan internationale humanitaire en vredesoperaties. Nederland moet de ambitie hebben in principe aan vier internationale humanitaire en vredesoperaties tegelijk deel te kunnen nemen.

489. De externe veiligheid van Nederland wordt in de eerste plaats in de NAVO gegarandeerd. De NAVO heeft vanaf zijn oprichting een stabiliserende rol gespeeld in Europa. Gewapende conflicten werden voorkomen en de belangenverstrengeling van de lidstaten garandeerde tevens de onderlinge vrede. Na de uitbreiding zullen deze stabiliserende effecten ook in Midden-Europa optreden.

490. Behalve door de militaire bijstandsgarantie zal de NAVO zich vooral kunnen bewijzen in vredesoperaties, met name in het OVSE-gebied. Door ook niet-NAVO lidstaten bij de militaire vredesmissies te betrekken zal het model van gemeenschappelijke veiligheid in heel Europa verder vorm gegeven kunnen worden. Een toekomstig Russisch lidmaatschap van de NAVO moet dan ook niet worden uitgesloten.

XVII. Buitenlands beleid

Mensenrechten

491. Het Nederlands mensenrechtenbeleid moet met behulp van alle nationale en internationale bilaterale en multilaterale instrumenten worden gevoerd. De effectiviteit bepaalt de keuze van het instrument. Ter beschikking staan o.a. de Europese Unie, de Raad van Europa, de OVSE, de VN en de WTO.

Het Nederlands mensenrechtenbeleid is het meest effectief in Europees verband. De Unie brengt lidstaten samen, die allen de universele rechten van de mens beschermen. Het gewicht van de EU is vele malen groter dan dat van Nederland alleen. De EU moet worden gebruikt als megafoon van het Nederlandse beleid. Nederland moet de EU stimuleren voort te gaan met het verlenen van hulp aan democratie in derde landen en de samenwerking met die landen afhankelijk maken van de vooruitgang daar inzake democratie en respect voor mensenrechten.

492. Universele rechten van de mens gelden altijd en overal. Deze rechten kunnen niet afhankelijk worden gemaakt van cultuurgebonden interpretaties die autoriteiten aan deze rechten geven. Nederland moet opkomen voor de universaliteit van de mensenrechten maar zich daarbij inleven in de gedachtenwereld van degene die het daarop aanspreekt. Beleid moet zijn gebaseerd op die universaliteit van de mensenrechten en gebruik maken van de ontwikkelingsrelatie, economische relaties, culturele banden en - zo nodig - militaire of politieke interventies in internationaal verband.

493. Als de terreur in een land tegen de eigen onderdanen zo groot is dat langs deze kanalen geen vooruitgang kan worden geboekt en ook het NGO circuit onvoldoende ontwikkeld is om het voor slachtoffers op te nemen, kan het zinnig zijn tot isolatie van een dergelijk land over te gaan. De internationale gemeenschap zal, om resultaat te kunnen boeken, wel eensgezind moeten zijn. Bij ernstige, aanhoudende schendingen van de mensenrechten zal Nederland in het internationale overleg zo nodig het voortouw moeten nemen. Om effectief te zijn moet een economische boycot tenminste ook uitgevoerd worden door de buurlanden van het desbetreffende land.

494. De bescherming van de mensenrechten moeten volledig geïntegreerd zijn in het buitenlandse beleid. Dit betekent dat het nadrukkelijk meegenomen moet worden bij alle beleidsafwegingen. Het is de taak van het ministerie van Buitenlandse Zaken het mensenrechten-aspect aan de orde te stellen in het overleg met andere ministeries.

495. Op de wereldmarkt doen zich mogelijkheden tot concurrentie voor die niet eerder zo scherp aanwezig waren. Door de liberalisering van de handel komen arbeidsomstandigheden en milieunormen onder druk te staan. Kinderarbeid en slavenarbeid komen op grote schaal voor. Deze praktijken zijn in strijd met de mensenrechten en zullen dus onderdeel moeten vormen van de diplomatieke dialoog. Keurmerken kunnen de consument tot

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

een normatief koopgedrag aanzetten en bedrijven stimuleren zich te houden aan algemeen aanvaarde maatschappelijke normen. Internationaal opererende bedrijven dienen zich te houden aan de algemeen aanvaarde maatschappelijke normen zoals die zijn verwoord in hun eigen gedragscodes. De regering blijft in internationale fora aandringen op het invlechten en verzwaren van sociale eisen en milieunormen.

496. De mensenrechtensituatie in een land weegt zwaar mee bij lidmaatschapsaanvragen voor de Raad van Europa en de Europese Unie. De Raad van Europa heeft terecht gekozen voor het toelaten van landen waar de bescherming van de mensenrechten nog te kort schiet, vanuit de gedachte dat op een lidstaat meer invloed kan worden uitgeoefend dan op een land dat wordt buitengesloten. Deze handelwijze is alleen te rechtvaardigen als ook werkelijk druk wordt uitgeoefend wanneer de nieuwe leden blijvend te kort schieten. Het opschorten van het lidmaatschap moet niet worden geschuwd als middel om deze landen onder druk te zetten. Er moet namelijk worden voorkomen dat een organisatie als de Raad van Europa met dubbele mensenrechtenstandaarden gaat werken. Daarnaast is een periodieke toetsing van de mensenrechtensituatie in alle lidstaten van de Raad van Europa gewenst.

497. De Europese Unie kan deze benadering niet toepassen. Het moet aanstaande toetreders tot de Europese Unie duidelijk zijn dat op dit punt geen concessies kunnen worden gedaan. Een hechte politieke Unie, met een hoge graad van integratie van ons economische, sociale en politieke leven, vereist dat universele rechten door alle lidstaten worden gedeeld.

498. Een permanent internationaal hof voor strafrecht is belangrijk voor de handhaving van universele mensenrechten. Dit op te richten hof moet beschikken over een internationaal arrestatieteam om, onafhankelijk van plaatselijke commandanten van een VN- of andere multinationale politie- of vredesmacht, verdachten te kunnen arresteren. Nederland moet ernaar streven dit Hof in Den Haag geplaatst te krijgen.

Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden

499. Minderheden en inheemse volkeren worden onevenredig vaak het slachtoffer van mensenrechtenschendingen, zowel politieke als sociaal-economische. Nederland kan bijdragen aan verbetering van hun sociaal-economische omstandigheden door daar in het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid specifieke aandacht aan te geven. Een fundamentele aanpak vereist echter dat de collectieve rechten van minderheden hoger op de politieke agenda komen.

500. Op het vlak van de preventieve diplomatie is het ambt/het Bureau van de Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden van de OVSE een effectief instru-

ment gebleken. D66 wil dat het werkgebied van de Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden niet beperkt blijft tot Midden- en Oost-Europa. Nederland moet er in de OVSE op aandringen dat alle landen, ook die in West-Europa, open staan voor zijn adviezen over minderheden op hun grondgebied.

501. De VN zou een Hoge Commissaris voor Minderheden en Inheemse Volkeren kunnen aanstellen, die zich dan vooral met de problematiek buiten Europa zou bezig houden.

Herijking

502. De herijking van het buitenlands beleid heeft een nieuw evenwicht gebracht tussen immateriële doelen van buitenlands beleid en economische belangen van ons land. Beleidsterreinen die van oudsher als gescheiden werden beschouwd, zoals handel, internationale samenwerking en veiligheidsbeleid, worden nu in samenhang gezien. Op de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigingen in het buitenland worden de handelsafdelingen versterkt. Synergie wordt nagestreefd in de bevordering van export van goederen en van Nederlandse cultuuruitingen.

503. Effectief beleid voor ontwikkelingssamenwerking is het meest gebaat bij een kwalitatief goed beleid waarvoor voldoende middelen worden uitgetrokken. Onduidelijke structuren op regeringsniveau werken alleen maar averechts. Ontwikkelingssamenwerking wordt vanuit deze visie in de handen van een onder-minister gelegd. De eindverantwoordelijkheid van de minister van Buitenlandse Zaken voor al het buitenlands beleid wordt zo verduidelijkt.

Ontwikkelingssamenwerking

504. Ontwikkelingssamenwerking dient drie doelen: bestrijding van armoede, het bereiken van duurzame ontwikkeling en het stimuleren van democratisering. Dit zijn juist voor vrouwen in ontwikkelingslanden vanwege hun vaak ondergeschikte positie, extra belangrijke uitgangspunten. Bij het aangaan van ontwikkelingssamenwerking dient er op te worden toegezien dat deze afstemming wel plaatsvindt. Op deze wijze kan de positie van vrouwen versterkt worden.

505. Ontwikkelingssamenwerking richt zich op het helpen creëren van een economische basis, maar ook op versterking van de mogelijkheden van mensen hun eigen leefomgeving vorm te geven en aan besluitvorming deel te nemen. Binnen de hoofddoelstelling van structurele armoedebestrijding vormen de internationaal afgesproken doelstellingen op het terrein van het internationale milieubeleid en bevolkingspolitiek richtlijnen voor het Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsbeleid.

506. Om het draagvlak voor de ontwikkelingssamenwerking te behouden is het van groot belang dat de hulp die Nederland geeft effectief wordt besteed. Het is duidelijk dat hier nog het nodige aan schort. Het wijzen op ineffektieve besteding van hulp moet echter niet doorslaan naar een defaitistische opstelling en de conclusie dat ontwikkelingssamenwerking zich zou moeten beperken tot het geven van noodhulp.

507. Wat nodig is, is een nieuwe blik op ontwikkelingssamenwerking. Beleid is te lang beheerst door westerse deskun-

digen. De ontwikkelingssamenwerking is in toenemende mate overwoerd door bureaucratisch jargon. De discussie over ontwikkelingssamenwerking is uitgewaaierd over doelstellingen, thema's, speerpunten, criteria, toetsen en de financiële verantwoording van de hulp. Dat is jammer, omdat zo het zicht op de werkelijke behoeften van de mensen in de ontwikkelingslanden wordt belemmerd. Bovendien blijken er maar weinig projecten te zijn die aan alle vereisten voldoen, waardoor beleidsmakers zichzelf in de weg lijken te zitten.

508. Samenwerkingsrelaties waarbij het Nederlandse bedrijfsleven is betrokken blijken vaak succesvol. Het feit dat er een wederzijds belang in het spel is, lijkt daaraan bij te dragen. De tegenstelling tussen hulp en eigenbelang, die zo lang een stempel heeft gedrukt op het debat over ontwikkelingssamenwerking, blijkt in veel situaties niet op te gaan. Ook de tegenstelling tussen gebonden en ongebonden hulp is een schijn tegenstelling gebleken. Projecten die met behulp van het Nederlandse bedrijfsleven worden uitgevoerd, blijken vaak goede resultaten op te leveren.

509. Het bedrijfsleven wordt aangemoedigd te streven naar meer economische activiteit in de Derde Wereld. Dat moet juist ook gebeuren in Afrika, waar samenwerking en integratie met Westerse bedrijven voor de broodnodige inbreng van kennis en kapitaal kunnen zorgen. Een concrete activiteit waaraan nog veel meer aandacht moet worden besteed is de overdracht van geavanceerde, mens- en milieu-vriendelijke technologie aan met name het midden- en kleinbedrijf in landen met economische perspectieven. D66 wil in het bijzonder inspelen op de vraag naar telecommunicatievoorzieningen in ontwikkelingslanden, zodat geen nieuwe achterstand ontstaat.

510. D66 blijft pleiten voor een verdere opening van onze markten voor de produkten uit de minder ontwikkelde landen. Handel en duurzame economische ontwikkeling zijn onmisbaar voor de oplossing van de bestaande problemen in deze landen.

511. Alleen een dergelijke vernieuwing van de ontwikkelingssamenwerking kan het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in stand houden en daarmee het huidige uitgavenniveau (0,8% van het BNP) op peil houden.

Schuldenkwijschelding

512. Nederland zet zijn beleid gericht op schuldenkwijschelding voort. Voorrang wordt gegeven aan *landen die vooruitgang boeken ten aanzien van het respecteren van de mensenrechten, waar democratie een kans krijgt en waar het gebruik van de staatsfinanciën doorzichtig wordt gemaakt*. Landen die na jaren van roofofbouw en wanbeheer democratisch worden moeten niet in hun ontwikkeling gehinderd worden door de schuld van de verjaagde dictator.

Beleidsuitvoering

513. De bilaterale hulp concentreert zich in sterkere mate dan voorheen op het Afrikaanse continent en binnen Afrika bij voorkeur op een beperkt aantal landen.

514. Bij de landenkeuze speelt het criterium van goed bestuur uiteraard een belangrijke rol. Concentratie heeft als voor-

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66

deel dat er in Nederland een grotere expertise kan worden opgebouwd over de betrokken landen. Concentratie sluit een ontwikkelingssamenwerkingsrelatie met niet-Afrikaanse landen echter niet helemaal uit. In Latijns-Amerika en Azië moet een aangepast beleid worden gevoerd, dat de zwakkeren daar helpt, democratie stimuleert en onze bedrijven in staat stelt de economische kansen te benutten.	1 2 3 4 5 6 7 8 9	
515. Ontwikkelingssamenwerking is immers ook een instrument van buitenlands beleid, dat steeds in samenhang moet worden gezien met ander aspecten (politiek, economisch, cultureel) van de relatie van Nederland tot dat land. Ontwikkelingssamenwerking kan bijdragen tot een positieve relatie met een land, een relatie die het op zijn beurt bijvoorbeeld weer gemakkelijker maakt om de mensenrechtensituatie bespreekbaar te maken en invloed uit te oefenen op verbetering van de positie van vrouwen.	10 11 12 13 14 15 16 17 18 19	
516. D66 is voorstander van een ruimhartige uitvoering van het handels- en samenwerkingsaccord met Zuid-Afrika.	20 21 22	
517. Aan regeringen van ontwikkelingslanden waarmee Nederland een ontwikkelingsrelatie heeft, wordt alleen begrotingssteun gegeven als vastgesteld kan worden dat die gebruikt wordt voor armoedebestrijding, in het bijzonder door versterking van onderwijs en gezondheidszorg. Zorgvuldig zal worden nagegaan of mensen die in armoede leven profijt trekken van die steun.	23 24 25 26 27 28 29 30 31	
Suriname		
518. Nederland blijft in zijn relatie tot Suriname prioriteit geven aan de tot standkoming van een volwaardige democratie, een rechtsstaat en een goed openbaar bestuur.	32 33 34 35 36 37	
Midden-Oosten		
519. De vredesonderhandelingen in het Midden-Oosten moeten energiek worden voortgezet op basis van het beginsel van "land voor vrede". Bereikte overeenkomsten moeten te goeder trouw worden uitgevoerd. Alle partijen moeten zich onthouden van het stellen van voldongen feiten die onrechtmatig zijn of op gespannen voet staan met de geest van het vredesproces. Essentieel is onmiddellijke beëindiging van nederzettingsactiviteiten door Israël en van terreur uit Arabische kring. De uiteindelijke oplossing moet door beide partijen tot stand worden gebracht. Daarbij mag niet op voorhand de mogelijkheid uitgesloten zijn van een eigen staat voor de Palestijnen met Jeruzalem als ongedeelde hoofdstad van beide landen.	38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54	
Niet-Gouvernementele Organisaties (NGOs)		
520. Het bevorderen van democratisering zal veelal door middel van niet-gouvernementele organisaties plaatsvinden. Het versterken van vrije media, van de rechtsstaat, van politiek pluralisme en van transparant bestuur zijn alle aspecten van deze hoofddoelstelling. De rol van maatschappelijke organisaties in het buitenlandse beleid is van belang voor de kwaliteit en de continuïteit van het maatschappelijk draagvlak. Op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking spelen de Nederlandse NGOs van oudsher een belangrijke rol bij de steun aan maatschappelijke initiatieven in de ontwikkelingslanden. Deze rol is	55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66	
		bij de gewenste opbouw van een maatschappelijk middenveld cruciaal en zal daarom ook de komende jaren moeten kunnen rekenen op voldoende steun uit het budget voor ontwikkelingssamenwerking.
Internationaal bevolkings- en milieu-beleid		
521. Nederland dient zich te houden aan internationale afspraken met betrekking tot het bevolkingsbeleid, het sociaal beleid en het internationale milieubeleid. De groei van de wereldbevolking vormt immers een van de grootste bedreigingen voor de bestrijding van armoede in de wereld. Gezinsplanning en geboortenregeling verdienen daarom veel meer nadruk dan thans het geval is. In de Nederlandse begroting voor ontwikkelings-samenwerking moet daarom worden voldaan aan de conclusie van de Wereldbevolkings-conferentie van Caïro (1994) dat 4% besteed moet worden aan gezinsplanning, bevolkings-onderzoek, zorg voor moeder en kind en aan bestrijding van seksueel overdraagbare ziekten. De uitkomst van de Sociale Top van Kopenhagen (20/20 doelstelling) moet blijvend in het beleid worden opgenomen.		
522. D66 zal zich tevens sterk maken voor de realisatie van het mede door Nederland ondertekende beginsel 7 van de Milieu-verklaring van Rio de Janeiro (1992) waarin de ontwikkelde landen de extra verantwoordelijkheid erkennen die zij dragen in het internationale streven naar duurzame ontwikkeling gezien de druk die hun samenlevingen leggen op het mondiale milieu en gezien de technologieën en financiële middelen waarover zij beschikken. Tevens zal D66 zich sterk maken voor een substantiële financiële bijdrage van Nederland aan het behoud van de mondiale biodiversiteit, waaronder de in het Programma Internationaal Natuurbeheer genoemde doelstellingen op het gebied van natuurbehoud in Midden- en Oost-Europa, wetlands-beheer en het beheer van tropische regenwouden. Actieve milieudiplomatie blijft noodzakelijk. Zo zal onder meer gestreefd worden naar een daadkrachtig verdrag over persistente organische vervuulende stoffen.		
Internationaal onderwijs		
523. De wetenschappelijke infrastructuur in Nederland moet meer worden ingezet voor zaken die van speciaal belang zijn voor ontwikkelingslanden. Nederland zou de aanwezige kennis veel meer moeten uitbuiten. Het Internationaal Onderwijs is al ruim veertig jaar gespecialiseerd in het aanbieden van hoogwaardig Engelstalig onderwijs aan buitenlandse studenten en dient daarom actief te worden ingeschakeld bij het kennis-export beleid van de Nederlandse regering. De zelfstandige positie van het Internationaal Onderwijs moet worden gehandhaafd en versterkt en het aantal internationale beurzen in het kader van het Nederlandse Fellowship Programma moet worden uitgebreid.		
Meer armslag voor de Verenigde Naties		
524. De rol van de Verenigde Naties is de laatste tien jaar ingrijpend veranderd en versterkt. In toenemende mate wordt een beroep op de VN gedaan om te interveniëren in regionale conflicten en burgeroorlogen. Met name in situaties van relatief lage geweldadigheid zal de VN een rol kunnen spelen, ook door versterking van instrumenten op het gebied van het voorkomen van conflicten, het signaleren van mensenrechtenschendingen en het bevor-		

deren van ontwikkeling en goed bestuur. De veelheid van taken onder meer op dit terrein, de na het einde van de Koude Oorlog toegenomen kansen voor de VN om een politieke rol van betekenis te spelen, het onbevredigende functioneren van het secretariaat en de te grote aantallen intergouvernementele structuren maken een hervorming van de VN dringend en dwingend noodzakelijk. De VS zullen over de gehele linie (inclusief de betaling van hun schuld) intensief bij deze hervorming moeten worden betrokken.	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
525. Het besluitvormingsproces binnen de Verenigde Naties moet soepeler verlopen om sneller en adequater te kunnen reageren. De huidige samenstelling van de Veiligheidsraad met de vijf leden die ieder een vetorecht hebben, is verouderd. D66 bepleit een evenwichtiger, doorzichtiger en democratischer structuur waarbij minimaal alle continenten een permanent lid in de (hervormde) Veiligheidsraad hebben.	12 13 14 15 16 17 18 19 20
526. De organisaties die binnen de VN actief zijn op het gebied van mensenrechten moeten samen werken. Door het werk van de anti-discriminatie commissie, de mensenrechten-commissie en de anti-folter commissie te integreren wordt een hogere effectiviteit bereikt.	21 22 23 24 25 26
527. De resultaten van alle VN Wereldconferenties worden serieus uitgevoerd. Zij komen regelmatig terug op de politieke agenda ter evaluatie.	27 28 29 30
528. Om de operationele activiteiten van de VN minder afhankelijk te maken van de contributies van lidstaten kan bijvoorbeeld een mondiale belasting op internationale vliegtickets worden geheven. Op deze wijze dragen de rijkste landen (en binnen die landen de rijkste burgers en bedrijven) het meeste bij aan het behoud van de financiële armsgang voor VN-operaties.	31 32 33 34 35 36 37 38
529. Om de inzet van de VN bij vredesoperaties te vergemakkelijken moet gestreefd worden naar de oprichting van een VN "rapid deployment brigade" die rechtstreeks onder de secretaris-generaal valt. Omdat het besluit over de inzet van deze brigade is voorbehouden aan de VN, en niet aan de nationale staten, kan de internationale gemeenschap snel optreden zonder dat er sprake is van een inperking van de beleidsvrijheid van lidstaten. De brigade zou uitgerust moeten worden om op zeer korte termijn bij een conflict te zijn. De brigade wordt geleidelijk teruggetrokken naarmate een meer langdurige operatie haar taken overneemt.	39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52
530. Voordat de inzet van militairen aan de orde is, staat ons echter een groot scala aan internationaal-politieke instrumenten voor conflictpreventie ter beschikking. Enerzijds omvat dat de klassieke diplomatie, anderzijds omvat het nieuwe instrumenten als langdurige waarnemersmissies, mechanismen om toezicht te houden op het nakomen van internationale verplichtingen op het gebied van de mensenrechten, democratie en de rechtsstaat, verkiezingswaarneming en de inzet van hoge diplomaten met het mandaat om een specifiek probleem te onderzoeken. De Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden van de OVSE is een voorbeeld van dat laatste. Omdat het voorkomen van conflicten altijd goedkoper is dan conflictbeheersing met militaire middelen zou de ontwikke-	53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66

ling en de inzet van bovengenoemde civiele instrumenten nog meer aandacht moeten krijgen. In een herijkt buitenlands beleid past dan ook een heldere visie op de plaats van conflictpreventie, op de Nederlandse inbreng in organisaties die zich in het bijzonder richten op conflictpreventie, zoals de OVSE en de Raad van Europa, en op de Nederlandse inzet in civiele missies ten behoeve van conflictpreventie.

Internationale rechtsorde

531. Globalisering vraagt om een versterking van de internationale rechtsorde waarbij vooral organisaties moeten worden versterkt die regels kunnen afdwingen door middel van sancties of financiering. Fricties in de internationale economie ontstaan eerder door een afwezigheid van regels dan een overvloed van regels. Waar het om het regelen van internationale handel gaat, is de World Trade Organisation (WTO) de juiste organisatie. Het versterken van de werking van de WTO en de mogelijkheid voor bedrijven om een klacht bij de WTO in te dienen moet daarom bevorderd worden. Er bestaat een internationaal juridisch vacuüm op het gebied van productie-omstandigheden en milieu. Wat het milieu aangaat bestaan er in beperkte mate internationale convenanten maar de enige afdwingbare regels hebben betrekking op veiligheid en gezondheid van producten. Waar het gaat om productie-omstandigheden maar ook om andere vormen van milieubelasting gelden nauwelijks regels. Het toerekenen van milieukosten ter bevordering van duurzaamheid is een onderwerp dat in WTO-verband bediscussieerd moet gaan worden.

532. Het versterken van het institutioneel kader is geboden op het terrein van arbeidsomstandigheden. De bevoegdheden van de International Labour Organisation (ILO) om toe te zien op de naleving van conventies moet worden uitgebreid.

Buitenlandse handel

533. Internationale handel en investeringen dragen sterk bij aan de economische welvaart, zeker voor een open economie als die van Nederland. Een goed multilateraal kader voor internationale handel is hiervoor vereist. In het kader van de WTO moet worden gestreefd naar een verdere verlaging van de importhetfingen en andere handelsbelemmerende regelingen. Het is verder van groot belang dat ook kleinere bedrijven meer gaan exporteren, met name naar nabij gelegen markten. Een toegesneden overheidsinstrumentarium moet ervoor zorgen dat deze bedrijven de drempel van het internationaal zaken doen eerder en op een bedrijfsmatig verantwoorde wijze kunnen nemen.

Naar veiligheid gebaseerd op samenwerking

534. Het tijdperk van de koude oorlog, waarin collectieve verdediging van het NAVO-grondgebied de basis van ons veiligheidsbeleid was, ligt inmiddels bijna tien jaar achter ons. Het wederzijds wantrouwen tussen West- en Oost-Europa heeft plaatsgemaakt voor samenwerking. Vrede en veiligheid op het Europese continent zijn een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor alle landen in Europa. Potentiële conflictsituaties op en rond Europa zijn een gedeelde zorg van allen. We noemen dit coöperatieve veiligheid.

535. Deze nieuwe situatie heeft het mogelijk gemaakt om naast de traditionele hoofdtaak van de Nederlandse krijgsmacht een tweede hoofdtaak te onderscheiden, namelijk deel te nemen aan internationale humanitaire en vredesoperaties. Deze dragen bij aan de veiligheid en stabiliteit in onze directe omgeving en/of aan het herstel van de internationale rechtsorde. Wat betreft deze tweede hoofdtaak wil D66 het ambitieniveau van de Prioriteitennota handhaven.	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Een moderne krijgsmacht: flexibel en internationaal	
536. De veranderde veiligheidssituatie vereist flexibilisering van de krijgsmacht. Dat betekent dat individuele eenheden en onderdelen hier snel uitgelicht moeten kunnen worden. Internationalisering van de krijgsmacht blijft een belangrijke doelstelling, maar dit mag niet ten koste gaan van snelle besluitvorming over inzet van Nederlandse eenheden in internationale vredesoperaties. Onderdelen die deel uitmaken van het Nederlands-Duitse legerkorps moeten geregeld kunnen oefenen en samenwerken met landen die veelvuldig deelnemen aan internationale vredesoperaties. Na de uitbreiding van de NAVO kan verbreding van het Nederlands-Duitse legerkorps met legeronderdelen uit de nieuwe lidstaten plaatsvinden.	13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26
537. D66 vraagt aandacht voor een beleid gericht op het bieden van gelijke kansen aan vrouwen in het leger (tot in de hoogste rangen). Een actief wervings- en selectiebeleid moet hieraan bijdragen.	27 28 29
538. Om internationale vredestaken naar behoren te kunnen uitvoeren, is het noodzakelijk dat de Nederlandse krijgs-	30 31 32 33

macht beschikt over hoogwaardig materieel en adequaat opgeleide manschappen. Daarom dienen de Beroeps Bepaalde Tijd-contracten te worden verlengd tot minimaal vijf jaar. D66 is voorstander van een geleidelijke ontwikkeling naar een werkelijk beroepsleger, waarin personeel dat aanvankelijk wordt aangenomen om de soldaten- en korporaalsfuncties te vervullen, later met aanvullende opleidingen de kans krijgt door te groeien naar de onderofficiersfuncties. Voor degenen waarvoor er geen loopbaanmogelijkheden meer zijn, moeten er aanvullende opleidingen en premies geboden worden om elders een tweede carrière te starten.

Wapenbeheersing en non-proliferatie

539. Nederland moet binnen de beperkte mogelijkheden die het daartoe in internationaal verband heeft, zijn uiterste best doen te pleiten voor een mondiale vermindering van de wapenproductie en het strikter aan banden leggen van wapenhandel. Het verlenen van exportvergunningen aan de Nederlandse wapenindustrie moet streng aan de politieke criteria worden getoetst. Ook de illegale doorvoer van wapens via Nederlandse (lucht-) havens moet effectiever worden bestreden.
540. Naast de al genomen stringente nationale maatregelen tegen landmijnen streeft Nederland naar de spoedige totstandkoming van een effectief internationaal verbod van anti personen landmijnen.
541. Nederland bevordert de universaliteit van verifieerbare verbodsbepalingen over nucleaire, chemische en biologische wapens. In Europa worden lagere plafonds op militair personeel en materieel nagestreefd.

XVIII. Middelen en besteding

Fiscaal beleid 1998 - 2002

Uitgangspunten

542. Belastingen worden geheven om de uitgaven van de overheid te dekken. Naast deze klassieke functie dient de fiscaliteit in toenemende mate te worden ontwikkeld tot een effectief beleidsinstrument op het terrein van de inkomenspolitiek, de werkgelegenheid, het milieu en de economische ordening.

543. D66 is van mening dat de belastingwetgeving neutraal dient te staan tegenover huishoud- en samenlevingsvormen. Maatschappelijke ontwikkelingen en gelijke behandeling van verschillende leefvormen pleiten voor een stelsel met individuele heffing als uitgangspunt. Wel wil D66 rekening houden met kinderen als draagkracht verminderende factor.

544. Het is de hoogste tijd voor een ingrijpende herziening van het huidige belastingstelsel, omdat dit stelsel onvoldoende rekening houdt met de ontwikkelingen die zich nu en in de toekomst in een hoog tempo zullen voltrekken. Genoemd kunnen worden de Europese eenwording, de verdere internationalisering, de technologische ontwikkeling, de vergrijzing, de duurzame economie, het calculerend gedrag van de burger, de verzelfstandiging en individualisering en de wens arbeid en zorg te kunnen combineren.

545. Bij de herziening van het belastingstelsel is een van de randvoorwaarden dat, mede door aanvullende lastenverlichting, niemand er in inkomen op achteruit mag gaan en de inkomensverschillen niet verder mogen worden vergroot.

Naar een nieuw stelsel

De hoofdlijnen van het nieuwe belastingstelsel, dat in de komende periode zal moeten worden uitgewerkt en ingevoerd ziet er volgens D66 als volgt uit:

Verandering

546. Bij de inkomstenbelasting gaat het om een verandering van het huidige synthetische stelsel naar een analytisch stelsel, waarbij inkomensbestanddelen tegen een eigen tarief kunnen worden belast. Daarmee worden de mogelijkheden voor het beleid om gewenst gedrag te stimuleren (laag tarief) en ongewenst gedrag te bestraffen (hoog tarief) verder vergroot.

Vereenvoudiging

547. De toepassing van de belastingwetten moet eenvoudiger en doorzichtiger. Er zijn nog steeds te veel burgers en bedrijven die moeite hebben met het invullen van de belastingformulieren. Ook zal getracht moeten worden voor meer mensen hun voorheffing in de inkomstenbelasting als eindheffing te beschouwen. Een volledige inte-

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
29
40
41
42
43
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

gratie van de belasting- en premieheffing betekent eveneens een grote vereenvoudiging. Voorts zorgt inning van de premies werknemersverzekeringen door de belastingdienst voor aanzienlijke efficiency voordelen.

Verbreding

548. Er is een continue ontwikkeling in de richting van een verdere versmalling van de grondslag voor het heffen van belastingen. Iedere belastingfaciliteit betekent bijna automatisch een aantasting van de grondslag. Om dan de opbrengst van de belastingen op peil te houden worden de tarieven opgedreven. De kern van de belastingherziening is dat dit proces wordt doorbroken.

Verbreding van de grondslag betekent concreet het schrappen van aftrekposten. De compensatie hiervoor ontstaat door het verlagen van de tarieven. De belastingvrije sommen zullen in dit proces zeker moeten worden betrokken. De aftrek van hypotheekrente voor de eigen woning blijft in dit verband buiten beschouwing, aangezien het daarbij in de regel gaat om langlopende verplichtingen met een belangrijke relatie met de eigen ouderdagsvoorziening. De hypotheekrente aftrek voor de tweede woning komt te vervallen.

Verzelfstandiging

549. Om ernst te maken met de intenties op het punt van de bevordering van de (mogelijkheid van) economische zelfstandigheid en de combinatie van arbeid en zorg dient in de fiscaliteit een zo groot mogelijke mate van individualisering gestalte te krijgen.

Verlaging

550. De tarieven van de loon- en inkomstenbelasting zijn vergeleken met de meeste Europese landen te hoog. Dit geldt met name voor het toptarief. Een heffingspercentage van meer dan 50% is demotiverend en zet aan tot ontduiking. Door het schrappen van aftrekposten en door aanvullende ruimte voor lastenverlichting ontstaan er mogelijkheden voor tariefsverlaging. Draagkracht dient uitgangspunt te blijven bij de inkomstenbelasting. D66 kiest daarom voor het handhaven van een drie schijventarief met als indicatieve niveaus 25, 40 en 50%.

551. De belastingverlaging zal ook vorm moeten krijgen in een afschaffing van de kapitaalsbelasting, de overdrachtsbelasting, de vermogensbelasting en het beperken van de dubbele heffing bij de vennootschapsbelasting en de dividendbelasting. Tegenover het afschaffen van de vermogensbelasting, zal een vorm van vermogenswinstbelasting moeten worden ingevoerd, aangezien het inkomen uit vermogen steeds breder en omvangrijker voorkomt.

Het stelsel van successie- en schenkingsrechten is gedaateerd en zal moeten worden aangepast aan de hedendaagse opvattingen.

Verlenging

552. Dit betreft een belastingverlaging door het aanzienlijk verlengen van de schijven van de loon- en inkomstenbe-

lasting, in het bijzonder de eerste schijf. Daardoor ontstaat ook een bredere grondslag voor de heffing van de premies volksverzekeringen en wordt tevens een bijdrage geleverd aan de financierbaarheid van de AOW op termijn.

Verschuiving

553. Er zal een verschuiving moeten plaatsvinden van de directe belastingen (loon- en inkomstenbelasting) naar de indirecte (BTW en heffingen en accijnzen). Daardoor wordt arbeid minder belast, met gunstige effecten voor de werkgelegenheid, en consumptie meer belast. In Europees verband is nog enige ruimte voor verhoging van ons algemeen BTW-tarief van 17,5% tot een niveau van tegen de 20%. Er zal echter vooraf voldoende inzicht moeten bestaan in de koopkrachteffecten van een dergelijke verschuiving en de compensatie voor met name de lagere inkomens.

Vergroening

554. Achter dit begrip gaat de ecologisering van het fiscale stelsel schuil. Dat zal inhoud moeten krijgen door milieuvriendelijke producten en activiteiten relatief zwaarder te belasten en milieuvriendelijker producten en gedrag minder. Daarbij kan ondermeer gedacht worden aan het verder verhogen van de energiebelastingen rekening houdend met onze internationale concurrentiepositie; het afschaffen van het algemeen reiskostenforfait met handhaving van het forfait voor het openbaar vervoer; het vervangen van het huidige autokostenforfait voor het privé-gebruik van de auto van de zaak door een bijtelling op basis van het werkelijke privé-gebruik; en de invoering in de Europese Unie van een laag BTW-tarief voor milieuvriendelijke producten en activiteiten.

Versterking

555. Het nieuwe belastingstelsel moet ook voldoende concurrerend zijn ten opzichte van andere landen, als het gaat om Nederland als land voor economische bedrijvigheid. Concreet moet dit inhoud krijgen door het afschaffen van de kapitaalsbelasting, de vermogensbelasting en het op termijn verlagen van de vennootschapsbelasting. Met het oog op het laatste wil D66 een 'instaptarief' invoeren op een lager niveau dan het huidige, algemene van 35%. Daarmee kunnen startende kleine bedrijven geholpen worden in hun opbouwfase. Ook de mogelijkheden voor het vergroten van de participatie in bedrijven door middel van scholing, moeten worden uitgebreid. De belastingen, die relevant zijn voor de kwaliteit van Nederland als vestigingsland voor bedrijven en economische bedrijvigheid, zullen de komende jaren in toenemende mate een belangrijke factor worden in de beleidsconcurrentie tussen de EU-lidstaten, zeker na het van start gaan van de Economische en Monetaire Unie en de introductie van de euro. Op die situatie moeten wij ons nu, ook door de herziening van het belastingstelsel, voorbereiden.

Verschoning

556. Een niet onbelangrijk deel van onze economie bevindt zich in het zogenaamde 'zwarte' en 'grijze' circuit. Dat hoeft nog niet crimineel te zijn, maar onttrekt wel een deel van de inkomens aan belastingheffing en premiebetalingen, versmalt daarmee de grondslag voor belastingen en premieheffingen en veroorzaakt daardoor dat in de 'witte' economie hogere lasten moeten worden

_____	1
_____	2
_____	3
_____	4
_____	5
_____	6
_____	7
_____	8
_____	9
_____	10
_____	11
_____	12
_____	13
_____	14
_____	15
_____	16
_____	17
_____	18
_____	19
_____	20
_____	21
_____	22
_____	23
_____	24
_____	25
_____	26
_____	27
_____	28
_____	29
_____	30
_____	31
_____	32
_____	33
_____	34
_____	35
_____	36
_____	37
_____	38
_____	39
_____	40
_____	41
_____	42
_____	43
_____	45
_____	46
_____	47
_____	48
_____	49
_____	50
_____	51
_____	52
_____	53
_____	54
_____	55
_____	56
_____	57
_____	58
_____	59
_____	60
_____	61
_____	62
_____	63
_____	64
_____	65
_____	66

opgelegd. D66 geeft prioriteit aan het meer doorzichtig maken van financiële transacties en verantwoordingen om een groter deel van het nationaal inkomen in het 'witte' circuit te trekken.

557. Fraudebestrijding zal in dit kader in het bijzonder worden aangepakt.

Overheidsfinanciën

Financieringstekort

558. De afgelopen 20 jaar heeft het terugdringen van het financieringstekort de politieke discussies gedomineerd. Thans hebben we de situatie bereikt dat er sprake is van een beheersing van de overheidsfinanciën met uitzicht op een structureel laag financieringstekort. Deze situatie is niet alleen economisch van grote betekenis, maar ook van belang in het kader van de Economische en Monetaire Unie. In de huidige kabinetsperiode is het tekort drastisch verlaagd. Het gewenste eindniveau is binnen handbereik en zal de komende periode moeten worden gerealiseerd. Het EMU-tekort dient daartoe verder te worden beperkt tot een structureel niveau van 1%. Daarmee wordt niet alleen bereikt dat ook de overheids-schuld relatief in betekenis afneemt, maar ook dat door de vrijkomende middelen voor rente en aflossing oplopende grote bedragen beschikbaar komen voor belangrijke overheidsuitgaven. Daarbij dient de samenhang met de toenemende uitgaven voor zorg en de AOW door de verdere vergrijzing in het beleid alle aandacht te krijgen.

Trendmatig begrotingstekort

559. Het te realiseren structurele niveau van het EMU-tekort van 1% vormt de spil voor het verder vormgeven van het trendmatige begrotingsbeleid. Afhankelijk van conjuncturele ontwikkelingen en daaraan gekoppelde schommelingen in de belastingopbrengsten zal het financieringstekort bewegen rond de 1%. Dit kan betekenen dat in tijden van hoogconjunctuur een begrotingsoverschot tot de mogelijkheden behoort. Daarentegen moet bij tegenvallende economische ontwikkelingen rekening gehouden worden met een tekort van meer dan 1%. Door deze verdere ontwikkeling van het trendmatig begrotingsbeleid ontstaat nog meer ruimte voor het beleidsproces. In die situatie heeft het begrotingsbeleid de functie die het behoort te hebben: het aangeven van randvoorwaarden waarbinnen het beleidsproces zich dient te ontwikkelen.

Lastenverlichting

560. De komende jaren zal het begrotingsbeleid ook ten dienste moeten staan van de economische ontwikkeling en het bevorderen van de werkgelegenheid. Daarbij is vooral de ruimte die beschikbaar is voor verdere lastenverlichting van grote betekenis. De positieve spiraal van minder lasten en meer werkgelegenheid zal in de komende periode met kracht moeten worden voortgezet. Daarbij is het van start gaan van de EMU in 1999 een relevante factor. Door het wegvallen van de nationale valuta's zal de beleidsconcurrentie tussen de EMU-landen verder toenemen. In dat proces is verdere lastenverlichting cruciaal.

561. Het verder verlagen van de lastendruk kan op vier manieren worden gerealiseerd. Door de inzet van de ruimte die ontstaat door verwachte economische groei op basis van het behoedzame scenario. Door bezuinigingen, waarmee de belastingtarieven kunnen worden verlaagd. Door de inzet van extra belastingopbrengsten die het gevolg zijn van mogelijke extra economische groei boven de 2%. Door het verschuiven van lasten op arbeid naar lasten op milieu en andere grondslagen, waardoor de lastendruk op arbeid wordt verlaagd, waardoor arbeid goedkoper wordt en de werkgelegenheid verder zal kunnen toenemen.

Economische structuurversterking

562. De investeringsuitgaven van de overheid zijn de afgelopen jaren, na een lange periode van daling eindelijk weer toegenomen. Deze ontwikkeling zal de komende jaren stevig moeten worden doorgezet. Daarbij gaat het om economische structuurversterking in de meest brede betekenis van het woord. Dus niet alleen investeringen in weg, water en rail, maar ook in kennis, technologie en ecologie waaronder bodembescherming, bodemsanering en natuurontwikkeling. Op deze manier moet worden getracht de Nederlandse samenleving in een periode van 10 -15 jaar op een hoogwaardiger niveau te brengen.

Verzakelijking van de rijksdienst

563. Nu de overheidsfinanciën vrijwel op orde zijn, zijn er mogelijkheden voor de geleidelijk invoering van de kapitaalmarkt in het begrotingsstelsel. Daarbij dient ook het baten-lastenstelsel te worden geïntroduceerd. Op die manier krijgt de Rijksbegroting een meer bedrijfseconomisch karakter. Ook door invoering van andere bedrijfsmatige elementen in de financieel economische administratie van de Rijksoverheid kan het zakelijk karakter van de Rijksdienst worden versterkt. Ook de uitbreiding van vormen van contractmanagement binnen de Rijksdienst, mogelijk in combinatie met een systeem van prestatiebetaling, kan belangrijk bijdragen aan het versterken van de doelmatigheid en effectiviteit van de Rijksdienst.

Financiële verantwoording

564. Begin november 1997 publiceert het Centraal Planbureau de middellange-termijnverkenning 1999-2002. In deze uitgewerkte macro-economische verkenning van de volgende kabinetperiode zal een behoedzaam en een gunstig scenario worden beschreven met de daarbij behorende relevante data en de daaruit voortvloeiende beschikbare financiële ruimte. Op grond van deze gegevens zal een uitgewerkte financiële verantwoording van het verkiezingsprogramma worden opgesteld en te zijner tijd aan het congres worden voorgelegd. Om voldoende budgettaire middelen beschikbaar te krijgen voor de beleidsprioriteiten uit het verkiezingsprogramma moet op voorhand rekening worden gehouden met noodzakelijke ombuigingen binnen de bestaande uitgaven. Daartoe zal ook een voorstel aan het congres worden voorgelegd.
565. Aangezien de vereiste publicatie van het CPB pas in november verschijnt, kan thans bij de presentatie van het concept-programma nog niet op een verantwoorde manier inzicht worden geboden in de omvang van de beschikbare financiële ruimte, de daarvoor noodzakelijke ombuigingen en de invulling van de beleidsintensiveringen voor de komende periode. Op basis van de beleidsopvattingen, zoals neergelegd in het concept-programma, kan in deze fase alleen worden gemeld dat, naast de financiële middelen die nodig zijn voor het verder op orde brengen van de overheidsfinanciën en een voortzetting van het beleid van lastenverlichting, de financiële hoofdprioriteiten voor D66 liggen bij zorg, onderwijs, economische structuurversterking, veiligheid en de AOW. Naast deze financiële hoofdprioriteiten zullen ook voor andere beleidsaccenten financiële middelen moeten worden gereserveerd.
566. Op grond van de definitieve invulling van de financiële verantwoording van het verkiezingsprogramma zal het Centraal Planbureau een doorrekening verzorgen waarbij wordt aangegeven wat de economische en budgettaire effecten zijn. Voorts zal het programma door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne worden getoetst op de milieu-effecten. De uitkomsten van de berekeningen van het CPB en de resultaten van de toetsing door het RIVM worden in het voorjaar van 1998 gepubliceerd.

Ruimte voor aantekeningen

Ruimte voor aantekeningen

Ruimte voor aantekeningen

DEMOCRATEN